

*Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького
Музейний центр О. П. Блаватської та її родини
Dnipropetrovsk National Historical Museum named after D. I. Yavornytsky
Museum center of H. P. Blavatsky and her family*

*Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
Кафедра філософії і педагогіки
Dnipro University of Technology
Department of Philosophy and Pedagogics*

*Науково-культурологічне об'єднання «Універсум Олени Блаватської»
Scientific-cultural association "Universe of Olena Blavatsky"*

*Наукова група Теософського товариства в Україні
Scientific group of Theosophical Society in Ukraine*

**Матеріали щорічної наукової міждисциплінарної конференції
«О. П. Блаватська та сучасність»**

Тема 31-ї конференції:
«Світове значення духовного спадку Олени Петрівни Блаватської»
24 вересня

Annual Scientific Materials of Interdisciplinary Conference
“H. P. Blavatsky and Contemporaneity”
Topic of the 31st conference:
“The Global Significance of the Olena Petrivna Blavatsky Spiritual Heritage”
September 24

Дніпро
Dnipro
2021

УДК 141.332(477)(092)(062.552)
Б 68

Рекомендовано Вченою радою Інституту гуманітарних та соціальних наук НТУ «Дніпровська політехніка», протокол № 3 від 3.11.2021.

Рецензенти:

Халансис О. В., завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор.

Льїн В. В., професор кафедри економічної теорії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філософських наук, професор

Б 68 **Світове значення духовного спадку Олени Петрівни Блаватської:**
матеріали щоріч. наук. міждисциплінар. конф. «О. П. Блаватська та сучасність», 24 вересня 2021 р. м. Дніпро / наук. ред. О. В. Аліванцева, Ю. О. Шабанова. Дніпро: ЛІРА, 2021. 104 с.

Надано тези доповідей учасників щорічної наукової конференції «О. П. Блаватська та сучасність», що проходила 24 вересня 2021 року в м. Дніпро. Тематика конференції 2021 року: «Світове значення духовного спадку Олени Петрівни Блаватської».

В доповідях науковців з України та США подано філософські та теософські дослідження щодо світового значення творчої спадщини О. П. Блаватської.

UDC 141.332(477)(092)(062.552)

ISBN 978-966-981-577-4

© НТУ «Дніпровська політехніка», 2021

© Музейний центр «О. П. Блаватської та її родини»

24 вересня 2021 р. в місті Дніпрі відбулася щорічна наукова міждисциплінарна конференція, присвячена 190-річчю з дня народження всесвітньо відомої дослідниці стародавніх релігійних та філософських вчень, талановитої письменниці, публіцистки, громадської діячки Олени Петрівни Блаватської (1831–1891). Свої дослідження наша видатна співвітчизниця здійснювала на стику науки, релігії та філософії, поєднуючи мудрість стародавніх знань поєднана з сучасними їй науковими дослідженнями і сміливими науковими передбаченнями перспектив розвитку людства. О. П. Блаватська заснувала рух, що втілювався в низки товариств і духовних об'єднань громад у всьому світі. Започатковане нею міжнародне Теософське товариство налічує сьогодні понад сімдесят відділень у різних країнах світу, без урахування безлічі інших об'єднань, що виникли і виникають на базі її ідей. Спадщина О. П. Блаватської мала вплив на формування поглядів А. Ейнштейна і Т. Едісона, К.Цюлковського і В. Вернадського, А. Скрябіна і М. Чюрленіса, Рерихів і М. Волошина, М. Ганді і Д. Неру, П. Гогена, В. Кандинського, Г. Гессе, Д. Лондона, Г. Уеллса та І. Єфремова.

Присвячені О. П. Блаватській наукові конференції проводяться в Дніпрі під загальною назвою «О. П. Блаватська та сучасність» щорічно з 1991 року. Саме з першої конференції тридцять років тому розпочався складний період повернення на Батьківщину імені і спадщини видатної уродженки Придніпров'я.

Конференції в Дніпрі мають свою історію, традиції, вагомий багаж наукових праць й міжнародне коло дослідників-однодумців.

31-а конференція в Дніпрі отримала назву «Світове значення духовного спадку Олени Петрівни Блаватської» й працювала за напрямками:

- світоглядна доктрина О. П. Блаватської й сучасна наука в полівекторній взаємодії;
- осмислення спадку О. П. Блаватської та її особистості в історико-культурологічному вимірі;
- ремінісценції ідей О. П. Блаватської в естетичному просторі.

В конференції взяли участь філософи, культурологи, теософи, науковці технічного та природознавчого напрямку, дослідження яких знаходяться в площині поглядів О. П. Блаватської, в контексті сучасних соціокультурних та наукових тенденцій.

Тези доповідей учасників конференції представлено в даному виданні українською та англійською мовами.

On September 24, 2021, the city of Dnipro hosted an annual scientific interdisciplinary conference dedicated to the 190th birth anniversary of ancient religious and philosophical teachings world-famous researcher, talented writer, publicist, public figure Helena Blavatsky (1831–1891). Our outstanding compatriot carried out her research at the junction of science, religion and philosophy, bringing together the wisdom of ancient knowledge combined with modern scientific research and bold scientific predictions of the mankind development prospects. H. P. Blavatsky founded a movement embodied in a number of societies and spiritual associations of communities around the world. The International Theosophical Society, founded by her, today has more than seventy branches in various countries of the world, not mentioning many other associations that have arisen and are arising on the basis of her ideas. H. P. Blavatsky heritage had an impact on A. Einstein and T. Edison, K. Tsiolkovsky and V. Vernadsky, A. Scriabin and M. Chiurlenis, Roerichs and M. Voloshin, M. Gandhi and D. Nehru, P. Gauguin, W. Kandinsky, G. Hesse, D. London, G. Wells and I. Yefremov views formation.

Scientific conferences dedicated to HP Blavatsky are held in Dnipro under the general name “HP Blavatsky and Modernity” annually since 1991. It was from the first conference thirty years ago that the difficult period of the prominent Prydniprovyan native’s name and heritage returning to the Motherland began.

Dnipro conferences have their own history, traditions, significant number of scientific works and an international circle of like-minded researchers.

The 31st Dnipro conference was named “The World Significance of Helena Blavatsky Spiritual Heritage” and worked in the following areas:

- H. P. Blavatsky’s worldview doctrine and modern science in multivector interaction;
- H. P. Blavatsky’s heritage and her personality comprehension in the historical and cultural dimension;
- Blavatsky’s ideas reminiscences in aesthetic space.

The conference was attended by philosophers, culturologists, theosophists, scientists of technical and natural sciences, whose research is in the plane of H. P. Blavatsky views, in the context of modern socio-cultural and scientific trends.

Conference participants abstracts are presented in this publication in Ukrainian and English.

*Юлія Олександрівна Шабанова,
доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри філософії і педагогіки НТУ
«Дніпровська політехніка»,
куратор наукової групи Теософського товариства в Україні*

ЗНАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕНИ ПЕТРІВНИ БЛАВАТСЬКОЇ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ДОБИ

Особистість Олени Петрівни Блаватської, її місія, діяльність та творчий спадок передують появі епохи кардинальних світоглядних та парадигмальних змін. Людство рухається шляхом еволюції й такі особистості, як Олена Блаватська, сприяють її творчому становленню. Епоха планетарного мислення, холономного світорозуміння та пріоритету духовних цінностей приходить на зміну кон'юнктурним, ужитковим, суто прагматичним вимірам доби матеріалізму. Закономірності цих змін обумовлені логікою самого буття, у якому існування всіх вимірів має підтримуватися вічними, а не швидкоплинними цінностями, що тягнуть за собою руйнацію матерії. Епоха одухотвореної матерії, котра, еволюціонуючи, змінює, трансформує та якісно покращує свої форми відповідно до розширення духовного, передчувалась Оленою Петрівною Блаватською, яка через теософські істини відкрила світові його буттєві перспективи, передбачила нашу сучасність.

Соціальне значення діяльності Олени Блаватської виявилось в декількох напрямках. По-перше, Олена Блаватська була однією з небагатьох жінок XIX століття, які вели активний, вільний у думках, висловах та діях спосіб соціального життя, відіграла значиму роль у впровадженні ідей гендерної рівності, тенденції чого тільки зароджувалися в ті часи та отримали активний розвиток у другій половині XX століття.

Другий аспект соціального значення діяльності О. П. Блаватської пов'язаний зі становленням України як суверенної держави. За життя Олени Блаватської Україна входила до складу Російської імперії, але у 1991 році стала самостійною і незалежною, визнаною світом державою. Хоча в родоводі Олени Петрівни були російські, французькі та німецькі аристократи, її рід по лінії бабусі (Олени Павлівни Фадєєвої (1789–1860), у дівоцтві – Долгорукої) сягав Великого князя Київського Михайла Чернігівського. Саме в Катеринославі (нині – м. Дніпрі), на берегах річки Дніпро, на славетних землях волелюбного українського козацтва народилася Олена Ган (Блаватська). Для теософського світу Україна і зокрема м. Дніпро є сакральним місцем, пов'язаним із цією особистістю світового масштабу. На землях України існує єдиний у світі музей, пов'язаний із фізичним народженням О. П. Блаватської та її родинним корінням. Таким чином можна усвідомити значення О. П. Блаватської для нашої країни. Ім'я теософині асоціюється для всього світу саме із сучасною Україною.

По-третє, діяльність і спадщина О. П. Блаватської сприяли кардинальним змінам статусу теософії, яка, пронизуючи всю історію людства, завжди була закритим для широкого загалу вченням та виявлялася опосередковано: через різні форми духовної культури людства. Олена Блаватська сприяла тому, що теософія як учення вийшла з непрямих форм і стала самодостатнім напрямком теоретичного простору. З'явилися визначення теософії у словниках, сформувався науковий осмислення теософії як окремого напрямку, активізувався науково-теософський дискурс.

Завдяки О. П. Блаватській у ХІХ столітті з'являється соціальний рух (Теософське товариство), об'єднання людей, діяльність яких спрямована на реалізацію цінностей теософії в життєвий простір.

Концептуальне значення діяльності та спадку Блаватської значно ширше ніж соціальні прояви й полягає в передумовах формування нового змісту світорозуміння доби духовності. У теософській спадщині, яку ми отримали через О. П. Блаватську, зберігаються ідеї еволюційної моделі розвитку людства, що сьогодні реалізуються через світоглядні, наукові та естетичні здобутки сучасної культури. Перш за все, це радикальна зміна в **методології пізнання**, де суб'єкт, об'єкт, спосіб та мета переосмислюються. Суб'єкт виходить за системно-організовані межі, означені новочасним сцієнтизмом, об'єкт розширюється до трансцендентного, спосіб пізнання наближається до синкретичного холону (цілісність, що вміщує взаємодоповнення раціонально-ірраціонального, чуттєво-розумового, загально-конкретного), мета пізнання від практично-ужиткового використання його результатів трансформується в усвідомленість сутності всього існуючого.

Як наслідок на рубежі ХІХ–ХХ ст. виникає низка **інтуїтивістських вчень** та напрямів філософії, які протиставляються позитивістській методології. Формується плеяда філософів, таких як: Анрі Бергсон (Франція), Микола Лоський, Семен Франк (Росія), Джордж Мур, Чарльз Брод, Девід Росс, Альфред Юїнг (Англія), які обґрунтовують теорію інтуїції.

Практичне продовження інтуїтивізму спостерігаємо вже в сучасних напрямках психології, серед яких слід виділити **трансперсональну психологію** (С. Гроф, Р. Ассаджолі, К. Дюркгейм) як учення про змінений (розширений) стан свідомості. Сам термін «трансперсональна» означає подолання персоніфікації Еґо як втрати обмеженості бачення (пізнання) світу. Слід зазначити, що «*Космогенезис*» «*Темної доктрини*» О. П. Блаватської [1] окреслив широкі горизонти об'єкта пізнання, виходячи далеко за межі тогочасної науки. Осягнути уявлення про Всесвіт, які надала О. П. Блаватська, обмеженими методами класичної науки неможливо. Сучасна наука й філософія демонструють нові досягнення ХХ і ХХІ століть, що можна вважати опосередкованою та поступовою реалізацією ідей теософії.

Говорячи про сучасний філософський контекст, звернемося до концепції метамодерну, який фіксується приблизно з 2010 року як нова світоглядна парадигма, що займає проміжну позицію між оптимізмом ідеалів модерну, виражених у раціональних можливостях людини змінити світ, і песимізмом

постмодерну у вигляді скепсису й розчарування щодо всіх ідеалів модерну [9]. **Метамодерн** – це пошук цілісності (холономності) як подолання лінійності знань і набуття цілісної голографічної картини світу [6]. «*Таємна доктрина*» дає цю цілісність, а сучасний світ через 190 років після дня народження О. П. Блаватської природним шляхом доходить необхідності універсалізації картини світу, що можливо за умови визнання всіх планів буття.

Сучасна міждисциплінарна галузь знань, яка отримала назву «**Західний езотеризм**» (засновник третьої хвилі – Уолтер Ганеграафф (Нідерланди)) [4], спрямована на об'єктивне вивчення езотеричних вчень. Загальною метою всіх досліджень у цьому напрямку є аналіз метаісторичної природи трансцендентного джерела. Ця принципово нова для науки дослідницька позиція, яка покладена в основу вчення О. П. Блаватської, тільки сьогодні знаходить реалізацію в науковій метаматеріалістичній парадигмі.

До теософської онтології в сучасній філософії наближається **трансцендентальний матеріалізм або спекулятивний реалізм** [3] – філософська концепція континентальної філософії останнього десятиліття. У спрощеному викладі це визнання матеріальності всіх можливих світів. Радикальна відмінність від вульгарного матеріалізму полягає в тому, що матеріальність не обмежується грубою емпірикою, а передбачає різні форми, рівні матерії, із яких формується буття, у чому простежується спорідненість зі структурою космогенезису у працях О. П. Блаватської.

Рух науки шляхом, який торувала Олена Блаватська, полягає у зміні наукової парадигми в контексті **квантової картини світу**. На зміну традиційній суб'єкт-об'єктній позиції в науці приходить суб'єкт-суб'єктна пізнавальна установка на засадах квантової концепції свідомості. Саме дискурс свідомості дозволяє синтезувати психологію, філософію, теоретичну фізику, антропологію й інші сфери наукового пізнання в єдине проблемне поле дослідження – єдину квантову природу свідомості, через яку людина є співтворцем всесвіту на рівні усвідомлення власної трансцендентної сутності. У цьому й полягає основна думка теософської антропології, викладеної О. П. Блаватською у другому томі «*Таємної доктрини*» («*Антропогенезис*») [2]. Те, що метафорично висловлювали стародавні вчення та символічно окреслила теософія, сучасна філософія науки формулює в межах **трансцендентальної феноменології**: «Форма не є сутністю свідомості».

Наукові прозріння О. П. Блаватської, універсальна картина світу, представлені в «*Таємній доктрині*» та «*Викритій Ізіді*», знайшли сьогодні вираз у **Теорії фізичного вакууму** [8], яка обґрунтовує фізику шести планів буття і наявність сьомого плану – універсального егрегору, що змістовно близько до принципів семеричності світобудови у вченні О. П. Блаватської.

Еволюційні процеси, описані теософією як перехід на рівень шостої раси, сьогодні можемо спостерігати вже в соціальних проявах. Концепція планетарної свідомості британського мислителя Пітера Рассела [5] відображає еволюційні процеси, представлені в теософії. Закон діалектики переходу кількості в якість призводить до природного етапу об'єднання людства на рівні

свідомості. Незважаючи на складність та суперечливість сучасного світу, ми можемо чітко фіксувати об'єднавчі процеси на всіх буттєвих рівнях [7].

Тенденції до формування планетарної свідомості та функціонування людства як єдиної свідомої спільноти сприятимуть здійсненню еволюційного призначення людини в системі світобудови – **самодослідженню Духовного**. Згідно з думкою Пітера Рассела, якісна зміна у формуванні планетарної свідомості відбудеться в найближчому майбутньому на рівні сутнісного єднання людей у виконанні своєї духовної місії – ко-еволюції Людини і Всесвіту.

Це і є та сутнісна єдність, якої прагне теософія та намагається реалізувати Теософське товариство, засноване О. П. Блаватською, – створити єдиний організм, єдине поле свідомості, на основі якого відбудеться еволюційний (квантовий) стрибок – об'єднання в Дусі. При цьому, сутнісна єдність не поглинає своїх структур, а існує завдяки прийняттю і взаємодії кожного. Тому важливим принципом Теософського товариства є не формалізована єдність, а прийняття самоцінності всіх націй, конфесій, релігій та соціальних станів.

Як зазначено вище, багато ідей із учення О. П. Блаватської реалізовано, але ще більше – залишаються неусвідомленими. Виходячи з цього, наше завдання – не просто знати, про що теософія, а бачити й усвідомлювати ці еволюційні процеси в житті, утілюючи основи практичної теософії. Спадщина Олени Петрівни Блаватської затребувана в сучасну епоху. Тому значення діяльності теософині та її духовного спадку є епохальним.

Перелік використаних джерел:

1. *Блаватская Е. П.* Тайная доктрина. Том 1. Космогенезис. М.: Азбука-классика. Non-Fiction, 2014.
2. *Блаватская Е. П.* Тайная доктрина. Том 2. Антропогенезис. М.: АСТ, 2004.
3. *Brassier R., Grant I. H., Harman G., Meillassoux Q.* Speculative Realism // Collapse III: Unknown Deleuze (+ Speculative realism) / Mackay R. (ed.). Falmouth: Urbanomic, 2007.
4. *Hanegraaff W. J.* Western esotericism: the next generation // Mystic and esoteric movements in theory and practice: fifth international conference: history and discourse: historical and philosophical aspects of the study of esotericism and mysticism. St. Petersburg: Russian Christian Academy for Humanities, 2012. P. 113–129.
5. *Russell P.* The Global Brain: Speculations on the Evolutionary Leap to Planetary Consciousness. Los Angeles: JP Tarcher, 1983.
6. *Shabanova Yu. O.* Metamodernism Man in the Wordview Dimension of New Cultural Paradigm. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. № 18. 2020. P. 121–131.
7. *Shabanova Y.* Planetary Awareness: The Worldwide Demand of the 21st Century // *The Theosophist*. Vol. 142.11, August 2021. P. 17–23.
8. *Shipov G.* A theory of Physical Vacuum. М.: ST-Center, 1998.
9. *Vermeulen T., Akker R.* Notes on metamodernism // *Journal of Aesthetics & Culture*. V. 2, 2010. R. 56–77.

*Олена Валентинівна Аліванцева, завідуюча відділом
Дніпропетровського національного історичного
музею ім. Д. І. Яворницького,
авторка і наукова куратора проекту
«Музейний центр О. П. Блатвської та її родини»,
заслужений працівник культури України*

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ НА ШЛЯХУ ПОВЕРНЕННЯ ІМЕНІ ТА СПАДКУ О.П. БЛАВАТСЬКОЇ ДО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО, НАУКОВО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО КОНТЕКСТУ, НА ШЛЯХУ СТВОРЕННЯ МУЗЕЙНОГО ЦЕНТРУ О.П.БЛАВАТСЬКОЇ ТА ЇЇ РОДИНИ. РІК 1991: ПЕРШИЙ КРОК

Події 1991 року, який став останнім в історії радянської імперії та першим в історії нової Незалежної України, дали можливість розпочатися складному періоду повернення на Батьківщину імені та спадщини Олени Петрівни Блатвської.

Ще в середині 1980-х років, у ході краєзнавчих досліджень, авторці доповіді пощастило знайти та науково атрибутувати головний будинок міської садиби, у якій народилася Олена Блатвська (м. Дніпро, вул. Князя Ярослава Мудрого, 11). Садиба ця в 1815–1834 рр. належала дідові дослідниці за материнською лінією Андрію Фадеєву та впродовж майже 20 років була родовим маєтком сім'ї. Сама Олена Блатвська часто відвідувала садибу діда в 1831–1834 рр.

Садибі цій було призначено здобути славу завдяки династії, три покоління членів якої – державні та суспільні діячі, вчені та письменники – стали унікальним явищем вітчизняної культури, а одна з представниць цієї династії – особистістю планетарного масштабу.

Доля зберегла для нащадків головний будинок садиби.

У 1987 році авторка доповіді ініціювала присвоєння будинку статусу будинку-пам'ятника. Ініціатива була підтримана Історичним музеєм і передана до органів влади. Рішенням Дніпропетровського облвиконкому № 180 від 16.07.1987 будинку було присвоєно статус пам'ятника історії місцевого значення. Державний обліковий номер – 6156.

А 25.01.2018 р. Кабінет Міністрів України ухвалив рішення щодо надання «Будинку міської садиби ХІХ ст., де народилася О. П. Блатвська й жила династія Фадеєвих» статусу об'єкта культурної спадщини національного значення і занесення до Державного реєстру нерухомих пам'ятників України. Охоронний номер – 040025.

У 1980-х, після багатьох десятиліть шельмування імені, заборони на вивчення її праць, переслідування тих, хто мав сміливість цю заборону порушувати, у періодиці нарешті з'явилися перші присвячені О.П.Блатвської статті із позитивним забарвленням. До початку 1990-х таких публікацій ставало все більше. Широкий суспільний резонанс отримали на той період повісті

Валентина Сидорова «Сім днів у Гімалаях», «Міст над потоком». Тепер уже не секретно, не за допомоги машинописного передруку, не у форматі самвидаву, вузьке коло обраних могло познайомитися з особистістю і творами О. П. Блаватської, а в багатотиражних журналах суспільство відкривало для себе спадок всесвітньовідомої дослідниці й громадської діячки.

Не дивно, що місце народження О. П. Блаватської, місце життя унікальної династії, до якої вона належала, сприймалося з особливим пієтетом.

На початку 1991 року на базі науково-експозиційного відділу літератури Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького було створено ініціативну групу, невдовзі перетворену на Громадську раду «Фонд О. П. Блаватської». Рада об'єднала вчених, краєзнавців, музеєзнавців, представників різних державних і громадських організацій, зацікавлених у поверненні до науки, культури, популяризації в соціальній царині спадщини всесвітньовідомої та майже забутої в Україні доньки столиці Придніпров'я. Авторці доповіді пощастило стати однією з організаторів цього руху, до складу якого входили також Віктор Мачула, Анатолій Коротченко, Микола Асауленко.

Рада ініціювала проведення в місті урочистих заходів, присвячених 160-річчю від дня народження видатної його уродженки. Також рада підтримала ідею авторки щодо заснування в будинку-пам'ятнику Музейного центру О. П. Блаватської та її родини.

Історичний музей у той період активно підтримував Раду, створив у своїх стінах умови для її роботи.

На початку літа 1991 року дніпропетровські журналісти В. В. Мачула й А. С. Коротченко зустрілися з керівництвом Міжнародної асоціації «Світ через культуру» та її президентом В. М. Сидоровим. Стало відомо, що вже в 1990 році між цією організацією й міжнародним Теософським товариством (Адьяр) було розпочато діалог, результатом якого став візит президентки Теософського товариства Радхи Берньє до СРСР. Під час візиту організації уклали меморандум щодо співробітництва та ухвалили рішення оголосити 1991 рік «Роком Блаватської».

Слід зазначити, що тривалий час вважалося, що ювілейний рік оголосила ЮНЕСКО, але насправді це було спільним рішенням двох названих вище організацій. Одним із результатів візиту Берньє стало рішення Теософського товариства видати у своїй типографії «Таємну доктрину» у перекладі Олени Реріх. Гроші на це видання пожертвували теософи з усього світу. П'ятитисячний наклад видання було передано на Батьківщину Блаватської в червні 1991 року.

Зустріч Коротченка й Мачули з Сидоровим відіграла важливу роль у подальшому формуванні програми ювілейних урочистостей у Дніпропетровську. Громадська рада «Фонд Блаватської» і міжнародна асоціація «Світ через культуру» почали перемовини щодо участі в урочистих заходах на Батьківщині О. П. Блаватської представників закордонних організацій, проведення міжнародної конференції.

Взявши участь у розробці програми ювілейних заходів, Історичний музей звернувся з нею до влади міста та області й отримав підтримку від міської ради та виконкому. Особливо важливу роль у цій підтримці відіграв депутат міської ради, голова комісії з науки та культури, кандидат філософських наук Сергій Миколайович Шевченко.

Громадська рада «Фонд О. П. Блаватської» разом з Історичним музеєм перейшли до втілення ідеї. За підтримки Асоціації «Світ через культуру» і Російського теософського товариства (незалежного) була розроблена програма конференції. Авторка цієї доповіді, за участі наукових співробітників відділу літератури, почала роботу по створенню експозиції, присвяченої О. П. Блаватській. Для виставки відібрали кілька сотень експонатів із фондів Історичного музею. Участь у створенні виставки взяли очільник Російського теософського товариства Дмитро Попов і відповідальний секретар Катерина Лебедева, надавши для експонування фотогалерею портретів О. П. Блаватської та членів її родини.

На базі міськвиконкому почалася робота з проектування меморіальної дошки, присвяченої Олені Блаватській. Цю роботу доручили скульптору Василю Мірошниченку.

Для проведення урочистих заходів обрали Палац дітей та юнацтва.

Дніпропетровський симфонічний оркестр під керівництвом В'ячеслава Блінова підготував до події нову концертну програму.

10–14 вересня 1991 року в Дніпропетровську відбулися масштабні урочисті заходи, присвячені 160-річчю від дня народження Олени Петрівни Блаватської.

У них взяли участь дніпрянці і понад 300 представників різних міст і країн. Почесними гостями були члени делегації Міжнародної асоціації «Світ через культуру» на чолі з президентом Валентином Сидоровим, президентом австрійського відділення Вільгельмом Аугустратом, президенткою німецького відділення Гунгільдою Ліер (ФРН), секретаркою болгарського відділення Надією Мадолевою (Болгарія).

До складу цієї делегації увійшла президентка міжнародного Теософського Товариства Радха Берньє (Індія) і голова його Європейської федерації Курт Берг (Швеція).

Заходи широко висвітлювали преса, центральні й регіональні канали телебачення.

10–11 вересня Громадською радою «Фонд О. П. Блаватської» разом із Міжнародною асоціацією «Світ через культуру», Російським теософським товариством (незалежним) за участі Теософського товариства (Адьяр) була проведена міжнародна наукова конференція «О. П. Блаватська і духовне життя планети». Під час конференції, яка тривала впродовж двох днів, прозвучало більше ніж тридцять доповідей та виступів, присвячених О. П. Блаватській та її впливу на розвиток науки, культури, соціальні процеси у світі XIX–XX століття.

Розпочали конференцію доповіді Валентина Сидорова і Радхи Берньє. Під час конференції прозвучали блискучі виступи вчених: фізиків та астрофізиків, філософів і філологів, соціологів і культурологів. Серед них були доповіді Валерія Фролова «Давні знання і нова наука. Повернення нових істин», Юрія Горбунова «О. П. Блаватська й нове політичне мислення», Юрія Фудька «Деякі аспекти теософії у східнослов'янській народній культурі»; а також доповіді Сергія Ключникова, Дмитра Попова, Каріне Діланян, Андрія Гнезділова, Юліана Долгіна, Валентини Пазілової, Костянтина Проскуракова.

12 вересня на головному будинку садиби, у якій народилася О. П. Блаватська, було відкрито присвячену їй меморіальну дошку. Честь відкриття була надана президенту Теософського товариства Радхі Берньє та представнику Дніпропетровської міської ради Сергієві Шевченку.

В урочисті дні в навчальних закладах Дніпропетровська відбулися читання, присвячені О. П. Блаватській. У залах Історичного музею було відкрито ювілейну виставку «Провісник Світла». У Художньому музеї створено виставку живопису й графіки, присвячену О. П. Блаватській.

12 вересня завершальною в урочистих заходах стала прес-конференція з іноземними гостями і вечір-концерт пам'яті О. П. Блаватської у виконанні симфонічного оркестру Дніпропетровської філармонії.

Наступного дня відбувся офіційний прийом у дніпропетровському міськвиконкомі та діалог керівників іноземних делегацій із головою міськвиконкому Валерієм Пустовойтенком. Місто в його особі взяло на себе зобов'язання щодо створення музею, присвяченого О. П. Блаватській, перейменування вулиці Ленінградської на вулицю Олени Блаватської (нині – вулиця Ярослава Мудрого).

P.S. У той значущий рік, тридцять років тому, авторці доповіді видавалося, що процес створення Музейного центру буде стрімким, але виявилось, що й тридцяти років недостатньо для того, щоби пострадянське суспільство прийшло до усвідомлення значення спадщини видатної співвітчизниці. Музейний центр О. П. Блаватської все ще перебуває на етапі розвитку.

Однак зроблено чимало. Із 1991 року наукові конференції, присвячені О. П. Блаватській, стали у Дніпрі щорічними. Із 1991 року на базі Історичного музею проводяться дослідження, збір експонатів, комплектування бібліотеки для майбутнього музею О. П. Блаватської. Створюються експозиції та відкриваються виставки, ведеться системна робота з громадськістю.

У 1991–2004 рр. від імені Історичного музею ім. Д. І. Яворницького і громади, яка працювала на його базі, були написані сотні листів, звернень із проханням передати будинок-пам'ятник та прилеглу до нього територію колишньої садиби Фадеєвих для створення Музейного центру О. П. Блаватської та її родини.

У 2002 році з метою розбудови музею О. П. Блаватської в Історичному музеї створено науково-дослідницький та експозиційний відділи.

У 2004 році рішенням влади України будинок-пам'ятка переданий на баланс Історичного музею з метою відкриття у ньому Музейного центру

О. П. Блаватської та її родини. Було здобуто перший, та, на жаль, частковий результат.

Створена автором доповіді наукова концепція Музейного центру О. П. Блаватської та її родини схвалена рядом міжнародних конференцій, культурологами та музеєзнавцями.

У 2004–2009 рр. у Дніпропетровську, Києві, Львові, Харкові, Одесі проведені виставки-презентації проєкту «Музейний центр О. П. Блаватської та її родини», які отримали високу оцінку громадськості та спеціалістів.

2005 року у переданому меморіальному будинку авторкою доповіді створений проєкт «Музей із нульового циклу» і пілотна експозиція, яка зазнала вже трьох реекспозицій і розширена з одного до чотирьох залів. Це дозволило розгорнути науково-культурологічну роботу в будівлі, яка перебуває у передреставраційному стані, приймати відвідувачів, проводити екскурсії, просвітницькі заходи.

Авторка сподівається, що за найближче десятиріччя ми прийдемо до поставленої мети – і через сорок «Мойсеєвих років» Музейний центр О. П. Блаватської та її родини буде створено у повному обсязі й він працюватиме на міжнародному рівні як єдиний у світі музей, присвячений особистості планетарного масштабу.

Моріс Бішефф,

США, Ph D, професор Південно-Каліфорнійського університету

ЧОТИРИ ЗОЛОТІ ЛАНКИ: ВКАЗІВКИ НА МУДРІСТЬ І СПІВЧУТТЯ У ПОДОЛАННІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

О. П. Блаватська у книзі «Ключ до теософії» вказує на плідні та багатовимірні універсальні принципи, розгляд та ужиток яких веде до міркувань та дій, які допоможуть сягнути суті та розв'яжуть сучасні соціальні проблеми:

«Дослідник: Як тоді слід застосовувати теософські принципи, щоби можна було сприяти соціальній співпраці та докладати справжніх зусиль для покращення суспільства?

Теософ: Дозвольте мені коротко нагадати вам, що це за принципи – Загальна Єдність та Причинність; Людська Солідарність; Закон Карми; Реінкарнація. *Це чотири ланки золотого ланцюжка, які повинні об'єднати людство в одну родину, одне всесвітнє Братство»* [1].

Проблема сучасності

Для О. П. Блаватської основна проблема сучасного мислення та суспільства полягає в уявленні про всіх людей як окремих, ізольованих індивідів, які переслідують егоїстичні цілі. Тенденція до тваринного втамування апетитів, до ізольованого «я» затьмарює і може пригнічувати

свідоме застосування наших богоподібних рис, включаючи природну суспільну співпрацю. Із прославленим виправданням егоїзму суспільство стає схожим на «щурячу расу», що конкурує від народження до смерті, а не на перероджену для навчання протягом усього життя, щоби відсіяти «істинне від хибного, ефемерне від вічного» [2]. Сучасне суспільство перебільшує та возвеличує зовнішність. Це стосується окремих особистостей в задоволенні власних принад та уникненні болю «поневоленням почуттів», що «в сукупності» гіпнотизує розум у соціально обумовлене, майже роботизоване накопичення звичок та розваг. Усі ці зовнішні наслідки, що поглиблюються набутими, конкуруючими тенденціями, у разі їхнього невиправлення, призведуть до відокремлення, а отже, непотрібних і неприродних страждань та розладів для всієї людської родини та самої живої Землі.

Вище єдине поле потенційної свідомості затьмарюється сучасною наукою та філософією. Розум знаходиться в заручниках і сильно обмежений екстерналізуючою особистістю, яка є не більше, ніж згустком звичок та відчуттів, що намагається зберегти соціальну ідентичність. Розрив у свідомості виникає через те, що сила мозку «відрізана» від внутрішнього світла серця – сердечна доктрина О. П. Блаватської – яке знаходиться на вищій, єдиній площині інтуїтивної свідомості, не займаній логікою та звичайним глуздом. Блез Паскаль писав: «У серця є свій глузд, про який розум нічого не знає...» [3]. Таким чином, хоча принцип самокорекції є основою сучасної науки та філософії, він зазвичай ізолюється й обмежується привласненням реальності лише тому рівню сприйняття усвідомленості, на якому виявляється помилка й потім застосовується виправлення. Наука не розкриває справжньої, внутрішньої сутності. Іншими словами, вона досліджує зовнішню оболонку або матеріальну форму як окремий об'єкт, а не її внутрішнє символічне значення в межах безлічі зв'язків.

Покійний Рагаван Н. Айєр, викладач курсу 1975 року, передбаченого О. П. Блаватською у «Ключі до теософії», коментував, що в ХІХ столітті О. П. Блаватській довелося протистояти матеріалізму як у релігії, так і в науці. Завдяки конкретизованим уявленням про прогрес, пов'язаним з однолінійним поглядом на історію та недалекоглядним ентузіазмом щодо технологічних змін, чимало людей сліпо вірять науці. Менше з тим, О. П. Блаватська пророчо передбачала загибель цієї віри, також вона пророкувала ряд революційних наукових змін у перші десятиліття ери Водоля. Із тої пори навіть люди на науково-популярному рівні почали засвоювати дещо з квантової теорії та теорій світла, багато було закладено в працях Ейнштейна, Еддінгтона й перших біологів. Мислення відкривало все ширший погляд на силу свідомості, на форму та на невикористані внутрішні потенціали людини.

Чотири золоті ланки: щаблі духовного спасіння

Одним із найбільших надбань вчення О. П. Блаватської є повторне впровадження Вічних Правд як основи мудрості для Людства. Її твори вказують на фундаментальну ідентичність людини як духовної істоти. Вони описані в Чотирьох Золотих Ланках. Наше спільне джерело, єдність, закон

карми та реінкарнація подані як різні точки зору сутності духовної мудрості. Ці принципи описують життя як фундаментальну єдність, що виходить за межі матеріалізму та сфери нижчого розуму окремих назв і форм. Як і у стародавній герметичній традиції, що починається з цих універсальних принципів, згори і знизу, і розглядає аналогії та відповідність як відображення єдиного поля, Єдиного Життя у всьому, потім починає розкриватися нова, набагато ширша, панівна концепція Бога, Природи і Людини. Це стає очевидним у значенні, яке надається обставинам життя, наприклад, коли щоденні обов'язки приносяться в жертву Верховному Духу.

Фундаментальний вибір: радикальне переосмислення своєї орбіти через Чотири Золоті Ланки

Вчення О. П. Блаватської забезпечують план порятунку шляхом радикального переосмислення своєї орбіти: перш за все, порушуючи питання, ким людина є насправді і які ідеї обирає для роздумів і дій, які має ідеали та прагнення, хто є її справжніми вчителями, і як підготувати розум просівати, вивчати досвід та отримувати з нього користь.

Цей фундаментальний життєвий вибір передбачає радикальне переосмислення, тобто з'ясування суті речей. Радикальне переосмислення починається з першої з чотирьох взаємопов'язаних Золотих Ланок, *єдності та загальної причинності*. О. П. Блаватська стверджувала радикальну, трансцендентну єдність, де всі людські істоти поділяють одну й ту ж сутність і походять від одного Верховного Духа – того Єдиного Життя, що не має форми і не може бути назване чи обмежене. Усі чоловіки й жінки є душами або класами душ, які випромінюються з Єдиного невідомого Джерела, Буття, оповиті шатами духовної матерії різних градацій, і переживають розгортання самосвідомості в духовній матерії. Саме через надмірно задумливе, необмежене духовне поле інтелекту та уявлень, зване *атма-буддхі-манас*, кожна людина є відбитим променем божественного розуму. Цей глибокий розум резонує й віддзеркалюється у свідомості, очищеній від хворобливих емоцій.

Застосування Чотирьох Золотих Ланок до соціальних проблем

Приклад етичного застосування цих метафізичних принципів навів Далай-лама XIV. Він сказав, що ми всі єдині – одна Людська Сім'я. Усі люди мають однакову сутність і всі прагнуть щастя. Далай-лама закликав нас прийняти загальну етичну відповідальність. Ми повинні регулярно медитувати й усі разом думати про різноманітні потреби людської сім'ї: і про те, як полегшити духовні та матеріальні страждання інших, наприклад кармічні тягарі та обмеження інших, подібні до наших власних. В журналі «Гермес» значиться, що весь потенціал *Манаса* (або думки-волі-почуття) можна розкрити лише за допомогою суворої концепції індивідуальної відповідальності.

Далай-лама говорить, що ми можемо почати брати на себе універсальну відповідальність за емоційне роззброєння та визнавати свій вплив на інших під час використання розуму. Людський розум, *манаса*, що охоплює Всесвіт, потенційно є потужним центром думок і дій, що робить людину творцем, а не витвором (звички). Далай-лама закликає до нової ери свідомості, де психічна

гігієна така ж важлива, як і фізична, і де розум суголосний співчуттю. Це глобальне визнання використання розуму для роздумів про те, чим ми зобов'язані іншим і людству взагалі, зародження справжньої людської глобальної солідарності, яка виявляється уздовж видимих і невидимих ліній як почуття Універсальної Співдружності по всьому світу.

Колега О. П. Блаватської Вільям Куан Джадж заявляв, що думки та слова є «живими посланцями». Своєю присутністю та *тональністю* думок можна або підняти, або пригнітити всю суспільну атмосферу не тільки інших людей, але й самої Землі як живої істоти. Думки пронизують атмосферу, мають кармічні наслідки як аспекти загальної причинності та взаємозалежності, створюють цикли повернення цих психічних вражень до єдиного поля свідомості, яке впливає на всіх істот. Таким чином немає реальної межі між людьми й усім життям.

Нещодавно, наприклад, вчені припустили, що за допомогою наших голосів можна спілкуватися з деревами. Виявляється, рослини можуть чути: «Вчені виявили, що коріння *арабідопсису* орієнтувалося на клацання з частотою 200 Гц, а потім росло в цьому напрямку» [4].

Карма як закон духовної гармонії

Роздумуючи над метафізичними та етичними основами закону карми та розглядаючи їх, ми можемо почати розвивати розуміння нашої поточної ситуації та способів самореформування. Чи спроможні ми використовувати медитацію та самокорекцію, щоб обрати свої думки, щоби ми не пасивно сприймали ідеї або не реагували на надчутливі подразники? Розвиток відстороненості та розбірливості в думках дозволить нам використовувати принципи Чотирьох Золотих Ланок. Підключення до ідей єдності й універсальної причинності, наприклад, дозволило б нам поглинути наслідки наших особистих минулих дій, які знову повторюються у внутрішній природі, особливо з попередніх життів, і зіткнутися із зовнішнім середовищем, що кидає виклик нам і нашому визначенню самостійно обраного призначення. Це можливість для перегляду нашого потоку думок з вищої точки зору серця, окремого від царства логіки, і узгодження з розумом емпатичних думок, які можуть подолати соціальні протиріччя.

Наприклад, поляризація в нинішньому суспільстві – це злиття певної позиції «ми і вони» (сектантство) із моральною волею, що відображає правильне і хибне. Навіть якщо людина має рацію, це не означає, що вона невинна. Навіть якщо людина помиляється, це не означає, що вона невиправна.

Ця хибна, навіть потенційно фатальна свідомість підтримує соціальну ідентичність і дозволяє відмінностям, які загрожують вразливістю, проєктуватись на образи «Іншого». Виникає самовпевнений менталітет «ми проти них». Це стає приводом дозволити уникання цих проблем (ігнорування, невігластво) і перекласти особисту відповідальність на інших [5]. Медитація; глибокі, співчутливі стосунки; і врешті-решт «нове, більш інклюзивне мислення, пробудження сенсу» може стати справжніми ліками для розв'язання цієї складної проблеми.

Застосовуючи ідеї карми та реінкарнації, ми можемо вийти за межі бінарного мислення до більшої єдності та синтезу. Питання в тому, як нам перетворити світ фрагментів на єдине ціле, на сходження у свідомості, що виражає єдність і загальне братство?

Закон карми або більшої гармонії спрямовує наш розум до гармонії та дисгармонії, що дозволяє нам не надто захоплюватись, прив'язуватись та абсолютизувати форми думки, які поляризують наші нижчі емоції. У цьому питанні ми не прив'язуємось до діючого поля свідомості. Скоріше, ми можемо створити пари протилежностей: біль і задоволення, добро і зло, потяг і відраза – у безособових визначеннях гармонії та дисгармонії. Розглядаючи безособове поле як перетворення кармічних тенденцій, ми можемо шукати деякі безпосередні причини соціального поліпшення, розуміючи, що поле очевидних протилежностей може бути використано як необхідний аспект для еволюції свідомості й неетичної дискримінації.

О. П. Блаватська чітко дає зрозуміти, що мета її вчення – не індивідуальний розвиток, а краще пристосування кожного шукача до служіння Людству. Долучатися до служіння, виконувати свій обов'язок, який ми самостійно обрали, заохочувати до рівноваги й викликати відчуття відстороненості від життєвих обставин. Ми можемо використовувати розповіді й гумор для роботи з іншими, спираючись на їхній внесок із любов'ю і добротою, і розвивати невеликі, але важливі вищі області соціальної співпраці у світлі істини й ненасильства в межах послідовної моралі цілей і засобів. Американський президент Авраам Лінкольн продемонстрував свою здатність охопити більш широке коло, об'єднавши свою «команду суперників» і терпляче працюючи з кармою. Навіть страждаючи, він виявляв свою дотепність та здатність розповідати історії для залучення інших.

Ми також можемо ненасильницьким серцем відкидати зло, але нікого не виганяти з наших сердець. Відмова від співпраці зі злом – це *tapas* або добровільна самопожертва й моральна жертва заради істини. Це дає можливість пробудити душу в глузді, моральну совість усіх і кожного, як у тих проявах, вищим прикладом яких є діяння Ганді, Мартіна Лютера Кінга-молодшого та інших. Молодий Махатма Ганді познайомився з О. П. Блаватською в Лондоні і став одним із найвеличніших прикладів утілення її вчення. Він прочитав її «*Ключ до теософії*» і спирався на принципи, які дослідниця заклала для проведення творчих експериментів з істиною з метою зменшення людських страждань.

Спадщина жертви Олени Петрівни Блаватської від імені Майстрів Мудрості незбагненна. Ми вважаємо вчення О. Блаватської переконливими, особливо щодо Чотирьох Золотих Ланок, щодо нашої здатності до початку радикального оновлення, якщо звернутися всередину до інтуїції серця та застосувати й засвоїти ці універсальні принципи. Це, за словами дослідниці, стародавній, проторований і перевірений шлях до Вічних Істин, а значить, і до нашої істинної природи.

Перелік використаних джерел:

1. *Blavatsky H. P.* The Key to Theosophy, Theosophy Co., Los Angeles, CA, 1962. PP. 233–237.
2. Hermes journal: Santa Barbara, California or www.theosophytrust.org.
3. Pascal, Blaise, Internet, Goodreads.com.
4. *The Theosophical Movement* journal, July 2021, Mumbai, discussing studies in *The Heartbeat of Trees: Embracing Our Ancient Bond with Forests and Nature* by Peter Wohlleben.
5. *Dutton K.* *LA Times*, “How We Can Society’s Divides”, May 16, 2021. P. A19.

*Анатолій Олександрович Осипов,
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»*

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ТА СИНІНТЕЗ НАУКИ І ФІЛОСОФІЇ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ О. П. БЛАВАТСЬКОЇ

Виказуючи захоплення від факту зоряного неба над головою і морального принципу в глибинах душі людини, І. Кант тим самим сформулював парадигму, на теренах якої можливе розв’язання питання про співвідношення (а у вузькому значенні – зв’язку) науки, релігії й езотеричного знання. Розділяючи три форми інструментарію пізнавальної діяльності (відчуття, глузд і розум), німецький філософ тим самим окреслює і сфери дійсності, які можуть бути передані свідомості людини через вказаний інструментарій. Кожна з цих форм пізнавальної діяльності набула довершеності у просторі культивування, відповідно, відчуттів, мислення, інтуїтивного прозріння; тому окремо форми є самодостатніми у межах застосування щодо відповідних їм об’єктів дійсності. А це, у свою чергу, означає, що «вимірювати» об’єкти розуму (а, за Кантом, це Бог, Душа, Всесвіт), скажімо, такими інструментами, як поняття глузду, було б некоректним.

Як відомо науці, Кант виділяв належне місце сфері відчуттів і логічно-доказового мислення. Сфера розуму ґрунтується на алогічному інструментарії: інтуїції, цінностях, осяннях. Останні визначають даності досвіду як такі, безвідносно до встановлення причинно-наслідкових зв’язків, як це відбувається в науковому пізнанні. І тут питання *віри*, на яку з пізнавальних здібностей спирається людина у визначенні істини буття, – на відчуття, логіку чи інтуїцію, постає як світоглядне питання. Таким чином Кант, виявивши типи пізнання, указав на неможливість зіставляти наукове знання (чуттєвий досвід і глузд) зі знанням, яке існує на надчуттєвому рівні (розум).

Як пов'язати різні світогляди: на засадах одного з них, який буде виступати своєрідною опосередковуючою ланкою між ними, чи виділити один як визначальний щодо інших двох? Відповідь про підвалини створення такого типу світогляду, власне, і сформульовано у підзаголовку відомої роботи О. П. Блаватської «Таємна доктрина»: «Синтез науки, релігії і філософії». Однак, на що має спиратися синтез цих трьох складових, якщо врахувати, що бурхливий розвиток науки й філософії у ХХ столітті призвів до принципового перегляду багатьох позицій усіх цих галузей діяльності людини? Умовою будь-якого синтезу може бути те, що кожна з його складових, сформувавшись у певних культурно-теоретичних обставинах і, тим самим, маючи обмеження парадигмального характеру, повинна певним чином *трансформуватись у напрямку взаємонаближення* до інших складових, тому що вона стає складовою частиною більш об'ємного, ніж попереднє утворення, нового світогляду.

О. П. Блаватська вихідною точкою такого синтезу визначає філософію Платона: «Лише філософія Платона, яка є тонко розробленим компендіумом систем старої Індії, що важко сприймаються, може надати нам нейтральний ґрунт» [1, с. 20]. Ця філософія «викладалася й ілюструвалася у *містеріях*» (вид. моє – А. О.) [1, с. 21]. При цьому авторка «Викритої Ізиди» виокремлює положення індійської філософії, важливі з точки зору побудови нового синтезу, зокрема, по-перше, ідею триєдності як природи, так і людини: природа і людина складаються з фізичного тіла, астрального та повелителя усього суцього – *духу* [2, с. 735–736]. По-друге, важливі визначення щодо магії: «Магія як наука є таким знанням цих принципів (триєдність – А. О.) і способом, шляхом якого усе знання й могутність духу і його влада над силами природи можуть бути набуті людиною, доки вона знаходиться усе ще в тілі. Магія як мистецтво є застосуванням цього знання на *практиці*» (вид. моє – А. О.) [2, с. 736]. Зазначається, що «однією з фаз магічного мистецтва є *добровільне і свідоме* (вид. моє – А. О.) виокремлення внутрішньої людини (астральна форма) і зовнішньої людини (фізичне тіло)» [2, с. 737]. І далі, що важливо для вирішення вищезазначеного питання синтезу: «Підсумовуючи все кількома словами, МАГІЯ – є духовна МУДРІСТЬ; природа – матеріальний союзник, учень і слуга мага. Один загальний життєвий принцип насичує усе, і він скеровується *удосконаленою людською волею* (вид. моє – А. О.). Адепт може стимулювати рухи природних сил у рослинах і тваринах до надприродного ступеня. Такі експерименти не є протидією природі, але лише прискореннями; створюються тільки умови для більш інтенсивної життєдіяльності» [2, с. 739]. О. П. Блаватська підкреслює, що «адепт може керувати емоціями і змінювати стани фізичних і астральних тіл» [2, с. 739].

Слід звернути увагу на те, що, за Блаватською, плив людини на усі процеси за допомогою сили духу, пророщеної у власному естві людини її духовним вдосконаленням, є, так би мовити, екологічно врівноваженим впливом, що входить у резонанс зі Всесвітом як цілісністю, не порушуючи його гармонії. На відміну від цього ми бачимо, до якого дисбалансу призвів

споживацький дух втручання у природні процеси за допомогою науково-технічного інструментарію і постановки прагматичних цілей щодо використання природних ресурсів за останні два століття.

Зі сказаного вище щодо ідеї О. П. Блаватської про філософію Платона і здобутки індійської культури можна виокремити наступне:

1. *Дух* є «джерелом усіх сил» [2, с. 736];

2. Філософія як *раціонально-теоретичний* вид знань на сучасному етапі існування своїми витокami сягає *духовно-практичної* діяльності (містерії стародавнього світу: Єгипет, Індія, а потім – Греція) – магії.

3. Магія передбачає *удосконалення* духовної природи людини, *свідомо* спрямоване *волею*.

4. Культивування магії, яке ґрунтується на *подальшому розвитку* духовних сил людини, за мету має стимулювання «руху природних сил у рослинах і тваринах до надприродного ступеня... Такі експерименти не є протидією природі, але лише прискореннями; створюються умови для більш інтенсивної діяльності» [2, с. 739].

5. Взаємодія людини з людиною і з природою на духовних засадах забезпечує гармонійну взаємодію Людини і Всесвіту, іншими словами – тотожність мікро- і макрокосму.

6. Під дією духу О. П. Блаватська не має на увазі науково-технічну діяльність, яка використовує *зовнішні* природі людини *технічні* засоби (знаряддя праці, машини, енергію, хіміко-біологічні технології, комп'ютери тощо), а власний тілесно-духовний інструментарій, наданий їй природою.

На останньому положенні слід зупинитися більш детально. Техніка й наука за своєю *матеріальною-логічною* природою (механізми, обладнання, наукові прилади, за допомогою яких людина виявляє властивості світу, логіко-теоретичний інструментарій науки тощо) відчужені від сутності духу; техніка і наука можуть бути *лише інструментами* духу. Під дією духу дослідниця має на увазі спрямованість уваги й волі духу на *внутрішній* потенціал людини, тобто вдосконалення власного фізичного тіла, емоційного, розумово-аналітичного, ціннісного рівня буття, удосконалення форм взаємодії із Нескінченністю, з Абсолютом. Адже Всесвіт нескінченний і досягнути, опанувати його неможливо шляхом науково-аналітичного знання і технологій, які завжди є обмеженими, скільки б вони не нарощували потенціалу. Результат спрямованості розвитку цивілізації на даний момент є таким: науково-технічний прогрес створив людині лише *милиці* й відсунув на останній план питання шляху її істинного розвитку: *духовно-практичного* [3, с. 57–93].

Однак, які ж можливості для конституювання синтезу науки, релігії і філософії на засадах теософії відкриваються внаслідок поглиблення науково-філософських знань про людину і світ у ХХ–ХХІ століттях, котрі деталізували б, уточнювали, розвивали наші уявлення про механізм дії магії стародавніх часів щодо викликів сучасності, тобто «сучасної магії»? При цьому ми пам'ятаємо, як констатовано вище, що здобутки філософії і науки сьогодення

повинні бути певним чином трансформовані. Адже вони вже не самодостатні, а включаються у синтез нового рівня, у нову цілісність. Відповідь на це питання може бути поділена декілька аспектів: а) які саме ідеї філософії можуть бути використані в даному розгляді; б) які здобутки гуманітарних і природничих наук важливі в цьому контексті; в) яким чином досягнення філософії, гуманітарних і природничих наук можуть бути трансформовані, виходячи з поставленого завдання.

Зупинимось на першому аспекті – філософії. У першу чергу, ідеться про *антропологічний* поворот у філософії на початку ХХ століття, який переорієнтував постановку й розв'язання онтологічного питання з природничо-наукової парадигми (ґрунтується на постулаті про об'єктивне, незалежне від свідомості людини, існування дійсності) на антропологічну, згідно з якою людина на вищому етапі духовного зростання стає проявом самих природних сил і є невід'ємною від них. Завершальним акордом у формулюванні нових принципів антропологічного повороту у розгляді картини Всесвіту є концепція засновників філософської антропології, ідеї якої сформульовані у творчості М. Шелера, Х. Плеснера, А. Гелена. Зокрема в роботі «Положення людини у космосі» М. Шелер змалював цілісну картину формування сутнісних сил людини від її матеріально-природних передумов до виникнення духовного потенціалу особистості. Тим самим була здійснена спроба розглянути в єдності всю вертикаль рівнів буття людини, починаючи від її тіла і далі – через відчуття та емоції – до формування вищих функцій психіки: мислення, цінностей, світоглядних принципів та настанов і –врешті-решт – до конституювання вищого ідеалу як макрокосмічної сутності духовного гатунку – Абсолюту. Формулюючи завдання філософської антропології: «...точно показати, як із основної структури буття людини... впливають усі специфічні монополії і здійснення та справи людини: мова, совість, інструменти, зброя, ... міф, релігія, наука...», М. Шелер наголошує на вищій меті: «Показати, як людина у той самий момент, коли, завдяки усвідомленню світу й самосвідомості та завдяки опредмечуванню власної психофізичної природи (цією специфічною упізнаваною ознакою *духа*), *стала людиною з внутрішньою необхідністю*, повинна також осягнути саму формальну ідею *надсвітового, нескінченного й абсолютного буття*» [4, с. 187].

Однак для того, щоб філософська антропологія стала методологічною підставою для розв'язання питання синтезу за О. П. Блаватською, тобто на засадах *духу*, необхідна трансформація й самої філософської антропології. У визначенні своїх положень філософська антропологія спиралася на здобутки філософії А. Шопенгауера, ідеї філософії життя, феноменології, екзистенціалізму. Проблема людини по-різному інтонувалася цими течіями, що потребує особливого аналізу. Саме в цих інтонованих односторонностях щодо розуміння природи людини може міститися евристичний потенціал для усвідомлення механізму природи синтезу науки, філософії та езотеричного знання, який здійснюється на засадах філософської антропології. Мається на

увазі те, що дані течії філософії не без впливу традицій східної філософії слугували підґрунтям для виникнення й розвитку розмаїття концепцій практичної психології, психотерапії, духовних практик у ХХ столітті, що є своєрідним поверненням до парадигми східного мислення, але на рівні аналітичного опанування (західна традиція) інтуїтивних процесів психіки.

Перелік використаних джерел:

1. *Блаватская Е. П.* Разоблаченная Изида. Ключ к тайнам древней и современной науки и теософии. Том 1. Наука. М.: Эксмо, 2010.
2. *Блаватская Е. П.* Разоблаченная Изида. Ключ к тайнам древней и современной науки и теософии. Том 2. Наука. М.: Эксмо, 2011.
3. *Осипов А. О.* Онтологія духовності: Монографія; У двох книгах. Книга 1. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
4. *Шелер М.* Положение человека в космосе. У кн.: Макс Шелер Избранные произведения. М.: Изд-во «Гнозис», 1994.

*Сергій Вікторович Ніжанковський,
кандидат технічних наук,
старший дослідник, завідувач відділу
Інституту монокристалів НАН України, м. Харків,
член наукової групи Теософського товариства в Україні*

ТЕОСОФІЯ І НАУКА В ПАРАДИГМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

Теософія та її доктрини, які були викладені в працях Олени Петрівни Блаватської [1], є наукою в тому сенсі, що має відповідні атрибути, розвинену теоретичну базу і термінологію, являє собою систему знань про закони Миру, людства та їх еволюцію. Масштаби описуваних нею явищ суттєво перевершують усі відомі межі нині наявних наукових теорій і знань, отриманих у сучасну історичну епоху, і багаторазово, якщо не до нескінченності, їх розширюють. У цьому сенсі теософія не є вузькоспеціалізованою галуззю знань, обмеженою певним видом об'єктів досліджень, а меганаукою або, як писав Вільям Дžadж, «Наукою наук» [2, с. 37], щодо якої сучасна наука може бути її частиною або обмеженим наближенням.

Подальше визнання теософії, її поширення, більш глибоке розуміння і розгалуження знань вимагає обґрунтування та розшифрування її доктрин актуальною науковою мовою, проведення відповідних досліджень для пошуку беззаперечних доказів і фактів. З іншого боку, завдяки теософії сучасна наука може збагатитися новими ідеями, напрямками й методами досліджень. Теософія і наука не антагоністичні, як це було між наукою і релігією. Тому що теософія – це божественний прообраз або ідеал майбутньої науки Всього. Як писав

президент Теософського суспільства Ч. Джінараджадаса (1946–1953 рр.): «Завдання теософії – допомогти науці знайти свою справжню силу, яка стане їй помічницею у відкритті істини» [3]. Однією з перспективних галузей взаємодії сучасної науки й теософії є теорія Великої (або універсальної) історії та синергетика як найбільше узагальнення наукових знань і уявлень про розвиток складних систем, до яких можна віднести людство і природу в цілому [4]. Та це не має бути наукою заради науки, дослідженням заради досліджень. Пізнання має служити меті подальшого прогресу людства і загального блага. Тому важливим завданням для науковців-теософів є розробка нової парадигми майбутнього розвитку людини й цивілізації в цілому, зокрема у контексті вирішення проблеми постсингулярного людства як закономірного етапу еволюційного процесу мегаісторії та антропогенезису [4], [5].

Парадигма (παράδειγμα (грецьк.) – зразок, приклад) – це поняття, яке використовується в античній та середньовічній філософії для характеристики відносин духовного й реального світів. Одна з перших і найбільш відомих згадок поняття парадигми зустрічається в діалогах Платона, де він використовував його у значенні прототипу самопородження космосу [6].

У теософському вченні існують уявлення про існування тонко-матеріальних форм – прообразів, які виявляються у фізичній реальності і матеріальних формах за образом і подобою. Тому парадигму цивілізації можна представити як метафізичний прообраз, а його відповідними матеріальними проявами можуть слугувати представники цивілізацій, наприклад, теософи і вчені як провідники ідей та процесів.

У сучасній філософії існують різні визначення поняття парадигми, зокрема, наукової парадигми Т. Куна [7]. Однак парадигма Куна не має універсального характеру, оскільки вона встановлюється на основі консенсусу думок вчених, погляди яких можуть бути різними й кардинально змінюватися (у разі, наприклад, наукових революцій і відкриттів). Очевидно, що в таких умовах мінливості світогляду неможливо сформулювати парадигму сталого розвитку цивілізації. У цьому контексті платоновське й теософське уявлення про парадигму як прообраз Божественного плану більше відповідає суті поставленого завдання.

Можна висунути тривіальне твердження, що, якщо відома істина, то відсутні помилки і кризи, і навпаки – чим далі ми від істини, тим більше проблем і катастроф. Виходячи з цього, отримуємо критерій істинності знань і парадигм розвитку: чим ближче до істини, тим рідкіше з'являються і меншими стають кризові явища, і, отже, вищою є стійкість існування.

В основі сталого розвитку пропонуємо покласти принцип духовно-матеріального балансу. Один із розробників концепції Універсальної історії антрополог і філософ Акоп Назаретян [4], [8] визначив умову стійкого існування високотехнологічної цивілізації, яка володіє руйнівною зброєю і технологіями знищення. Згідно з думкою науковця необхідні відповідні культурно-психологічні та соціальні механізми контролю й саморегуляції, що перешкоджають застосуванню цих технологій і сприяють збереженню

суспільства. Цей висновок можна узагальнити й поглибити для всього кола явищ, пов'язаних із розвитком цивілізації та індивідуумів, які її складають, і сформулювати узагальнений принцип духовно-матеріального балансу, який встановлює причинний взаємозв'язок між духовно-моральним рівнем розвитку людини, соціально-культурним розвитком цивілізації та рівнем знань і результатами діяльності (включаючи науково-технічний прогрес, розкриття езотеричних знань і т. п.) та її наслідками: антропогенними кризами, соціальними катастрофами тощо. Це означає, що велике знання і розвинені технології без відповідного духовно-морального рівня їхніх носіїв можуть призвести до негативних наслідків. І навпаки – велика духовність привнесе стійкість існування і подальший розвиток, набуття більш глибоких знань, нових навичок або здібностей.

Як бачимо, нова парадигма цивілізації повинна ґрунтуватися на більш глобальних принципах і світогляді, що поєднує духовні, культурні, соціальні й матеріальні процеси. Але що може стати за джерело таких знань і парадигми розвитку? Перш за все, воно повинно володіти універсальністю, гармонійно та взаємозалежно включати всю різноманітність аспектів існування людини, людства й біосфери в цілому. В основі цієї парадигми мають лежати глибокі знання про суть і мету глобального еволюційного процесу та шляхи його втілення. Лише синтез науки, релігій і філософій, який реалізує теософське вчення, зможе вибудувати парадигму сталого розвитку цивілізації. Професор Олександр Сергійович Пригунов зазначає: «Теософія як синтез науки, релігії та філософії може вказати шлях виходу з прийдешніх криз, відкрити справжню філософію життя й кінцеву мету еволюції, що полягає в розширенні індивідуальної людської свідомості шляхом перевтілень до властивостей Божественного» [9].

Відповідно до запропонованої науково-теософської парадигми розвитку людства в цивілізаційній точці повороту (поліфуркації, відповідно до термінів синергетики, або точці сингулярності) повинна завершитися епоха духо-матеріального розпаду людини і розпочатися новий цикл духовно-матеріальної синергії, що дозволить не тільки відновити стійкість існування, але й створити умови для природного прояву нових якостей і рівнів свідомості.

Для цього людство повинно збалансувати матеріально-технологічний розвиток і повернутися до усвідомлення своєї вищої духовної основи і єдності, перейти від роз'єднаності, протистоянь і конкурентної боротьби за виживання, експлуатації навколишнього середовища до братерства на основі загальних морально-етичних принципів, гармонійного співіснування з природою. Альтруїзм, філантропія, служіння загальному благу, наука, заснована на визнанні та широкому використанні теософських знань про універсальні закони духовних і матеріальних світів, повинні стати стійким фундаментом для побудови цивілізації майбутнього і переходу від людини розумної до людини Духовної.

Перелік використаних джерел:

1. Блаватская Е. П. Тайная доктрина. Т.1–3 / М.: Ексмо, Харьков: Фолио, 2011. 880 с.
2. Джадж В. К. Океан теософии. М.: Дельфис. 496 с.
3. Джинараджадаса Ч. Практическая теософия / URL: <http://www.theosophy.ru/lib/pr-theos.htm>. Дата звернення: 16.06.21.
4. Назаретян А. П. Нелинейное будущее. М.: ООО «Издательство МБА», 2013. 328 с.
5. Панов А. Д. Сингулярная точка истории. *Общественные науки и современность*. 2005. № 1. С. 122–137.
6. Новая философская энциклопедия: в 4 т. Институт философии РАН; Национальный общественно-научный фонд; Председатель научно-редакционного совета В. С. Степин. М.: Мысль, 2000–2001.
7. Кун Т. Структура научных революций. М., 1975.
8. Назаретян А. П. Антропогенные кризисы: гипотеза техно-гуманитарного баланса. *Вестник Российской академии наук*. 2004. Т. 74. № 4. С. 319–330.
9. Пригунов А. С. Современное миропонимание. Теософия и наука. Днепропетровск: Арт-прес, 2012. 160 с.

*Ганна Юрїївна Сурїна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії освіти, теорії й методики
суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти*

ТЕОСОФІЯ О. П. БЛАВАТСЬКОЇ З ПОЗИЦІЙ ТЕОРІЇ СПІРАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ

Метою нашої доповіді є розгляд ролі та місця теософії, відповідно до основних її характеристик, наданих О. П. Блаватською, а також зіставлення цих характеристик із однією з сучасних ціннісних концепцій, відомою під назвою «спіральна динаміка».

Згідно з О. П. Блаватською теософія не є релігією, а є Божественним знанням або наукою, мета якої – «примирити всі релігії, секти й науки загальною системою етики, заснованою на вічних істинах» [1, с. 10]. Отже, теософія має «затверджувати етику, очищувати душу» [1, с. 28].

Засноване О. П. Блаватською у 1875 році Теософське Товариство (далі – ТТ) проголошувало, що бути теософом може людина будь-якого віросповідання або без певного віросповідання, тому що «теософ – той, хто вчиняє по-теософськи» [1, с. 24], тобто така людина має бути або філантропом, або вченим-дослідником давньої літератури, або дослідником психічних явищ.

В основу діяльності ТТ покладений принцип Всесвітнього Братства, головним правилом якого є «повна відмова від будь-якого індивідуалізму... стати повним альтруїстом, ніколи не думати про себе, забути власну пихатість і зарозумілість, дбаючи про благо своїх ближніх» [1, с. 25].

Відповідно, найважливіші цілі ТТ ведуть до полегшення будь-яких людських страждань, фізичних і моральних [1, с. 28]. Основні ТТ були такими:

- утворити ядро Всесвітнього Братства Людства, яке буде рівним для всіх, незалежно від раси, кольору шкіри та віросповідання;

- сприяти дослідженню священних рукописів світових релігій і різних наукових напрямів для того, щоби відновити важливе значення давніх азійських літературних джерел, а саме тих, що належать філософським вченням брахманістів, буддистів і зороастрійців;

- досліджувати приховані таємниці Природи в усіх аспектах, а також психічні й духовні можливості людини, притаманні лише їй [1, с. 41].

Утворення ТТ саме в 1875 році було надзвичайно доцільним, оскільки «якби... було би відкладене ще на декілька років, то за цей час половина цивілізованих народів стала би кричущими матеріалістами, а інша половина – антропоморфістами й феноменалістами» [1, с. 38]. Теософія дискутувала з обома крайніми полюсами ХІХ ст.: матеріалізмом і спиритуалізмом, при цьому останній розглядала як «трансцендентальний матеріалізм» [1, с. 35].

Блаватська проводила певну межу між «теософією» як віковою езотеричною традицією і «теософським товариством», утвореним за її життя. Ця межа була аналогічною розрізненню категорій «абстрактне» і «конкретне»: «між абстрактним ідеалом і його втіленням існує... істотна різниця» [1, с. 56]. Блаватська стверджувала, що термін «теософія» сягає ще неоплатоників ІІІ ст. н. е.. Аммоній Саккас і його послідовники розробили еклектичну теософську систему, мета якої – «закарбувати певні великі моральні істини». Аммоній Саккас не залишив писемних творів, його етику записали й пояснили учні: Ориген, Іріней, а також Плотін і Лонгін. Таким чином, «Теософія є старою як світ у своєму вченні та етиці, вона найширша і найусеосяжніша з усіх» [1, с. 17].

Пояснюючи різницю між теософією і ТТ, Блаватська використовувала такі метафори: сонця й комети, яка прагне закріпитися на орбіті та стати планетою; променю білого світла й лише одного з кольорів веселки, отриманих за допомогою призми (кольори належали до різних релігій, біле світло – до теософії). ТТ є досить великою групою людей, украй різнорідних. Тому у структурі ТТ втілено багато людських недосконалостей і слабкостей, і воно, товариство не може претендувати на те, щоб зватися конкретним провідником абстрактної теософії. Якщо припустити порівняння східного характеру, то теософія – це неосяжний океан всесвітньої Правди, Любові й Мудрості, яка освітлює своїм сяйвом Землю, тоді як ТТ – лише видима повітряна бульбашка на поверхні цього океану [1, с. 56–57].

Отже, теософія, згідно з О. П. Блаватською – певна всезагальна онтологія, єдина, істинна для всіх на всі часи. У сьогоденній постмодерній кризі будь-якої

онтології подібні зазіхання не можуть викликати нічого, крім критичних звинувачень у надмірній пихатості. Проте, чи не тому й спостерігаємо кризу усіх аспектів буття?

Розглянемо тепер одну з сучасних версій еволюційного розвитку людства, основу якої складає популярне поняття «цінності» (не етика, а саме «цінності», відірвані від контексту будь-якої онтології, – це теж ознаки постмодерної невизначеності). Американський психолог Клер Грейвз (1914–1986) вважається засновником теорії рівнів розвитку людських біопсихосоціальних систем. Шукаючи відповідь на питання, яка з сучасних моделей особистості є найбільш правильною, він дійшов висновку про існування кількох відокремлених біопсихосоціальних систем, кожній із яких притаманний власний набір цінностей і відповідних до них моделей поведінки. Нові системи з'являються з часом, у процесі еволюції, витісняють старі, які при цьому також залишаються, продовжують існувати та працювати. Свою теорію Грейвз назвав «Теорією емерджентних циклічних рівнів існування» (The Emergent Cyclical Levels of Existence Theory). Спіраль розвитку ціннісних систем за Грейвзом впливає з умов життя і способів мислення в даних умовах. Адаптаційні можливості людської психіки необмежені й відповідають змінам у рівнях існування.

Учні К. Грейвза Дон Бек і Кріс Кован додали наочності й барвистості спіралі розвитку ціннісних систем, і тим самим зробили її популярною. Д. Бек і К. Кован використали назву «ц-мем» (ціннісний мем, v-mem (англ.)) для характеристик стадій ціннісного розвитку [2]. Український популяризатор спіральної динаміки Валерій Пекар назвав ц-меми ціннісними парадигмами, тим самим додавши до поняття «парадигма» новий вимір значення [3].

Дуже стисло основні характеристики ціннісних парадигм спіральної динаміки у процесі еволюції людства можна описати так:

1. Світ першого порядку, у якому кожна парадигма мислення наполягає лише на своїй правоті:

- бежева ціннісна парадигма – світ виживання, інстинктів;
- фіолетова ціннісна парадигма – світ племінних магічних уявлень;
- червона ціннісна парадигма – егоцентричний, імпульсивний світ героїв;
- синя ціннісна парадигма – ієрархічний, нормативний світ закону й дисципліни;
- помаранчева ціннісна парадигма – механістичний світ підприємництва, науки;
- зелена ціннісна парадигма – плюралістичний світ емпатії, інклюзії, екології.

2. Світ другого порядку враховує позитивні риси всіх попередніх парадигм мислення, тому уникає будь-яких конфліктів. Цей світ лише зароджується зараз. У світі другого порядку:

- жовта ціннісна парадигма – світ-калейдоскоп гнучкості, адаптації, інтеграції;
- бірюзова ціннісна парадигма – холістичний світ, як єдиний організм.

Наступні стадії еволюційного розвитку лише передбачаються, якщо більшість людства перейде на стадію світу другого порядку, подолавши основні конфлікти світу першого порядку.

Отже, згідно з теорією спіральної динаміки, людські цінності еволюціонують за спіраллю, разом із економічними, політичними та іншими факторами історичного розвитку. Ціннісні парадигми проживаються суспільством поступово, послідовно, без перестрибування або ігнорування попередніх стадій. Попередні стадії не зникають, а змінюються кількісно та якісно. Проте на кожному етапі еволюційного розвитку певна ціннісна парадигма превалює, виявляючи тяжіння в бік колективізму або індивідуалізму (слід враховувати європоцентричність позицій даної концепції).

Теософія, згідно з вищезазначеними характеристиками, наданими О. П. Блаватською, «вписується» у «бірюзовий» холістичний етап еволюційного буття людства. За теорією спіральної динаміки йдеться вже про світ другого порядку, світ безконфліктного існування, що цілком відповідає етичному альтруїзму теософії та її заклику до розвитку потенційних духовних здібностей людини.

Проте ТТ утворилось в 1875 р., тобто в період максимального розвитку матеріалізму й атеїзму, отже, у «помаранчевий» етап еволюції, який, згідно зі спіральною динамікою, домінує й сьогодні.

У теорії спіральної динаміки причини переходу від однієї стадії цінностей до іншої вбачаються лише у видимій, очевидній площині: економічній, політичній тощо, але що саме призводить до еволюції цих видимих аспектів? Які зміни спричинять настання безконфліктного світу другого порядку? Інакше кажучи, що є невидимим стрижнем, довкола якого закручується спіраль еволюції?

Висунемо гіпотезу про те, що таким стрижнем є саме езотеричне знання, яке невидимо, але реально супроводжує людство протягом усіх часів його існування, згідно з правилом мета історії, «вище веде за собою нижче». Якщо, ідучи за думкою О. П. Блаватської, назвати таке всезагальне езотеричне знання – «старе як світ» – теософією, то саме вона складає невидимий стрижень розвитку еволюції до світу другого порядку, до надзвичайно бажаного, але ще такого далекого «бірюзового етапу», на якому має здійснитися принцип холістичного існування: «Один за всіх, і всі за одного».

Перелік використаних джерел:

1. *Блаватская Е. П.* Ключ к Теософии. М.: Сфера, 1993. 320 с.
2. *Бек Д., Кован К.* Спиральная динамика. Управляя ценностями, лидерством и изменениями в XXI веке. М.: BestBusinessBooks, Открытый мир, 2010. 424 с.
3. *Пекар В. О.* Різнобарвний менеджмент. Харків: ФОЛЮ, 2018. 191 с.

*Олена Петрівна Годенко-Наконечна,
кандидат мистецтвознавства, професор
кафедри філософії і педагогіки НТУ «Дніпровської політехніки»*

ГРАФІЧНА ЗМІІНА СИМВОЛІКА ТРИПІЛЬСЬКОЇ ПРОТОЦИВІЛІЗАЦІЇ ЯК ПРИКЛАД ВТІЛЕННЯ КОСМОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ

О. П. Блаватська у творах приділяла велику увагу питанням символіки, яка використовується великими світовими релігіями та міфологіями. На час написання авторкою основних творів, зокрема «Таємної доктрини» (1884–1891), європейська археологічна культура Трипілля-Кукутень ще не була відкрита (результати археологічних розкопок культури Кукутень на території Румунії були оголошені 1889 року на міжнародній конференції в Парижі, а висновки щодо трипільських знахідок із території України були підбиті у 1899 році Вікентієм Хвойкою на археологічному з'їзді в Києві*).

Блаватська звертала увагу на такі графічні символи, як коло, коло з цяткою всередині, хрест, свастика, інь-ян, т. зв. «зірка Вішну»; образи-символи «всесвітнього яйця», дракона як первісного начала («Мудрості Хаосу») та ін.

Цікаво, що вся перерахована графічна символіка присутня в орнаментальному мистецтві дописемної культури Трипілля-Кукутень. У зв'язку з цим є доцільним розглянути окремі трипільські знаки, зокрема зміїно-спіральні (розташовані на керамічних виробках: ритуальному посуді, моделях храмів та жіночих статуєтках), запропонувати спробу їх інтерпретації з огляду на давні вірування часів неоліту-єнеоліту.

Зміїно-спіральні мотиви були чи не основними, домінантними в трипільській орнаментиці й варіювались у більшості схем: спіральноволюткових, хрестово-сваргових, так званих «тангентних» (коло з дотичними косими лініями) та ін. Зміїно-спіральні, зміїно-сваргові композиції, певно, втілювали надзвичайно важливі для трипільців світоглядні уявлення. Ці уявлення не були суто трипільськими, вони відображували загальні ідеї нео- та єнеолітичного часу.

К. Болсуновський, що тлумачив спіраль як символ змія та порівнював культури українського Трипілля та китайського Яншао, висунув ідею про спільне джерело походження китайської та європейської ієрогліфіки [1, с. 10]. А. Голан висловив думку, що ототожнення спіралі та змії в культурі неолітичної Європи згодом, у післянеолітичний час, у Передній Азії поступилося розумінню спіралі як знаку птаха [4, с. 71–74]; а М. Гімбутас зазначала, що образ змія в добу неоліту сприймався як символ людської, тваринної та рослинної життєвої енергії або оберіг, натомість у добу бронзи (в індоєвропейській міфології) змій став символом зла, потойбічного світу, супротивником Бога-громовержця [3, с. 446]. Зіставлення трипільських орнаментів з орнаментами інших культур, зокрема китайської, має місце в низці наукових досліджень. Цікаві відомості наводить А. Голан, використовуючи

книгу Д. Маккензі «Міграція символів»: у Давньому Китаї спіраль означала блискавку та грім [4, с. 71]; а дослідник китайського неоліту В. Євсюков трактує коло з цяткою на дні миски (такий знак побутував і в Трипіллі) у значенні води та вважає, що лише пізніше коло та хрест у колі почали означати сонце [6, с. 16, 97].

Приводом до зіставлення китайських і трипільських знаків є дивовижна подібність деяких із них: вузол з'єднання двох спіралей трипільського орнаменту є майже ідентичним до китайського знака інь-ян, серцевини знака Тай-цзи, тобто «Великої межі» (який, вважається, сформувався набагато пізніше трипільського**). Особливо цікавим щодо цього є унікальний трипільський артефакт, так званий «китайській будиночок» із колекції «ПЛАТАР», що являє собою глиняну модель храму, стіни якого прикрашені символами, майже ідентичними до знака інь-ян. Зазначені знакові паралелі не можуть бути випадковими, що спонукає дослідників шукати смислові першооснови знакової символіки, які виконували роль смислотвірних моделей («матриць») світобачення. Звісно, подібні між собою матричні схеми знака в різних етнічних культурах наповнювались неповторними та етнічно забарвленими варіантами міфологічних сюжетів. Імовірно, трипільці, як і давні китайці, вірили, що символи – це спосіб осягнути сховані таємні механізми, які управляють світом, що схеми дозволяють, відволікаючись від усього вторинного, наочно й точно відобразити найбільш суттєві закономірності явищ.

Практично вся міфологічна символіка неоліту, так само й китайська, відтворює уявлення про природні просторово-часові явища, їхній неперервний розвиток, зміну в суворій послідовній закономірності. «Світовий ком» котиться в часі, його динаміка – це трансформація: зародження, розвиток і деградація, зміна протилежностей. Рух доходить до межі й настає спокій. Спокій доходить межі й починається рух. Так, то рух, то спокій є коренями один одного» [7, с. 32–33]. Єдність та протилежність руху та спокою – це єдність протилежностей активного чоловічого й пасивного жіночого.

Індоевропейська традиція також надає мотивам єдності, шлюбу Неба та Землі особливого значення: Земля як богиня родючості є жінкою Неба або Сонця. Такою є й українська (слов'янська) «Мати сира земля». Слов'янські купальські ритуали з вогнем та водою так само мають шлюбну символіку, припадають на день літнього сонцестояння, становлять символ космічного єднання Неба й Землі, Вогню та Води, апогею Сонця-Літа, отже, повороту на осінь, зменшення світлового дня. В Україні протиставлення жіночої та чоловічої сутностей у природі, а саме в різні пори року, ніколи не буває абсолютним: при пануванні «чоловічого» присутність «жіночого» очевидна, і навпаки – тріумф «жіночого» не є знищенням чоловічого, а лише зменшенням його ролі. Якщо Сонце – суть чоловіча стихія (світле, сухе, гаряче), то Вода (або зволожена Земля) – суть жіноча стихія (асоціюється з протилежними поняттями: темрявою, вологою, холодом). У надрах Зими-Мороку завжди живе світло, яке заново народжується в день зимового сонцестояння, зростає, проходить крізь весняну межу рівнодення – рівності Дня й Ночі, досягає піку в

день літнього сонцестояння та занепадає, проходячи осінній паритет темряви та світла в день осіннього рівнодення, і знов народжується на свято Різдва Світла [2, с. 188, 290]. Такими були космологічні та календарні уявлення наших предків, такими вони залишаються й досі в народній уяві, проглядаючи крізь пізніші християнські нашарування.

І в китайській, і в індоєвропейській культурі давніх землеробів цікавили не стільки Небо й Земля як окремі категорії, скільки їхній шлюбний союз. Практичне значення мали мотиви злиття Неба й Землі, конкретним втіленням чого були дощ (гроза та грім). У Китаї уособленням єднання Неба й Землі, Вогню та Води став Дракон. Зовнішня стихія вогнедихаючого Змія-Дракона – вода, внутрішня – вогонь. «Походження цього образу ще не простежено остаточно, проте зрозуміло, що воно губиться у глибокій давнині та корінням сягає тотемістичного культу. Первісно це, мабуть, була змія, що посідала вагоме місце в культурі багатьох народів» [9, с. 26]. Супутники китайського дракона – грім та блискавка, ознаки весни, коли Дракон виконує свої фалічні призначення – як носій чоловічої сили Ян запліднює Землю. Дракон – щось середнє між птахом (бо має крила) та земноводною твариною (бо має луску та ноги ящера). У китайській символіці його графічним символом став спіральний завиток полум'я, що виходить із центру перлини-грому, або три коми у вихорі руху в палаючому колі як символ сутності буття. У декоративному мистецтві Китаю існує такий мотив: два дракони грають перлиною (кулею грому), завдяки чому викликають благодатний дощ. Подібну композицію знаходимо й на трипільських посудинах. Дракон «у день весняного рівнодення злітає в небо; у день осіннього рівнодення пірнає у прірву». До недавнього часу дракон у Китаї символізував нареченого. «Емблема, що зображує черепаху в обіймах змії... втілювала союз Землі та Неба... Цікаво, що Дракон тут виявляється у своїй найдавнішій, зміїній формі» [9, с. 27–28].

Якщо звернутися до трипільських символічних знаків, то дракону тут відповідає образ змія у вигляді біспіралі та всіх її модифікацій (від обігової спіралі до сваргових, тобто свастичних схем). Трипільський фризний спіральний орнамент при верхній проєкції перетворюється на «зміїну сваргу» – криволінійну свастику, що обертається навколо вінців. Вона утворена чотирма зміїними волютами: чотири змії у формі вихору спускаються від горловини на «плечі» посудини, своїми закрутами вони зчіплюються з чотирма зміями, що піднімаються знизу вгору, тим самим у місцях їхнього з'єднання утворюються фігури на зразок знака «інь-ян». Нагадаємо, що в трипільських спіральних орнаментальних композиціях кількість зчеплень S-подібних спіралей (або кількість розташованих у цих місцях кіл чи овалів тангентної схеми) здебільшого дорівнює чотирьом, що можна пов'язати з календарною символікою – чотирма порами року, двома сонцестояннями та двома рівноденнями.

В українській космології та фольклорі Змій – неоднозначний персонаж. У щедрівках Змій виступає як добрий геній молоді та посередник у «женихальних справах». Змій пов'язаний із водою і горами, із землею і небом, із чоловічим

запліднюючим началом. «Змій часто згадується у зв'язку з фалічною символікою» [2, с. 193]. У цьому український образ близький до китайського: це сила, що не символізує ані небо, ані Землю, а саме їхній зв'язок. Семантика цього образу, у цілому, відповідає його графічному втіленню в орнаментиці трипільських глеків, де завитки «вужів-змійв-драконів» опиняються в полі між «небесною та земною твердями» – полі, яке в інших варіаціях може бути заповненим косими або прямовисними лініями дощу, що проливаються з небес.

Перші уявлення про змія-дракона пов'язані з періодом неолітичної революції та сакралізацією родючих сил неба й землі, з утвердження синкретичного образу змія-дракона як медіатора між небом і землею. Уперше думку про спірально-волотовий орнамент у деяких європейських давньоземлеробських культурах як «символ фантастичного крилатого та зазвичай рогатого змія-дракона», який у складних композиціях має вигляд «неперервного ланцюгу пар драконів», висловив археолог В. Даниленко [5, с. 13].

Аналіз реконструкцій значень орнаментів дозволяє дійти висновку, що в орнаментальній символіці давніх культур Сходу й Заходу втілювалися космологічні та космогонічні світоглядні уявлення про полярність світоустрою (на одному полюсі – світло, вогонь, південь, день, чоловік; на іншому – п'ятьма, вода, північ, зима, жінка); про коловорот явищ у природі (пов'язаний із поняттям річного кола та чотирма точками сонцевороту); про зародження, творення всесвіту як результат космічного шлюбу Землі й Неба, провідниками яких є два космічних «змій-дракони» (верхнього та нижнього світу), що уособлюють «саме ті стихії, які об'єднують небо та землю, тобто промені сонця та струмені води, зокрема дощу» [5, с. 17]. Зміїний сюжет став домінантним серед доволі обмеженого кола смислових мотивів трипільського мистецтва.

* Більш ранні археологічні знахідки цієї культури відомі на території Галичини, що входила до складу Австро-Угорської імперії, вони приписувались домікенській культурі «мальованої кераміки».

** Вчення про інь-ян та п'ять стихій отримує завершений вигляд у китайській філософії всередині I тис. до н.е. Проте сам графічний символ Тай-цзи (коло, поділене синусоїдною лінією на чорну й білу половини з цятками контрастного кольору – зародками майбутніх перетворень) не вважається стародавнім: у закінченому вигляді він з'явився в епоху «китайського Відродження» Сун (960–1279), але «про істинне походження цієї графеми нічого не відомо» [7, с. 35]. При зіставленні трипільського та китайського знаків момент синхронності акцентувати не обов'язково. Прадавні архетипові знаки-символи живуть у часі довго, і при паралельності їхнього тривалого існування іноді не є важливим момент їхнього зародження. Про таку особливість символу писав Ю. Лотман: символ, зазвичай, зберігає смислову й структурну самостійність, тобто символ ніколи не належить лише одному синхронному зрізу культури, він пронизує вертикаль із минулого до майбутнього [8, с. 15].

Перелік використаних джерел:

1. *Болсуновский К. В.* Символика эпохи неолита / Сфрагистические и геральдические памятники Юго-Зап. края. Вып. 11. К.: Типо-литография Прогресс, 1908. 15 с.
2. *Войтович В. М.* Українська міфологія. К.: Либідь, 2002. 664 с.
3. *Гимбутас М.* Цивілізація Великої Богини: Мир Древней Европы. М.: РОССПЭН, 2006. 572 с.

4. Голан А. Миф и символ. М.: Русслит, 1993. 375 с.
5. Даниленко В. Н. Космогония первобытного общества / Начала цивилизации. – Екатеринбург: Деловая книга; Москва: Раритет, 1999. С. 3–216.
6. Евсюков В. В. Мифология китайского неолита по материалам росписей на керамике культуры Яншао. Новосибирск: ИИФиФ СО АН СССР, 1988. 127 с.
7. Еремеев В. Е. Чертеж антропокосмоса. М.: АСМ, 1993. 384 с.
8. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры / Труды по знаковым системам. Тарту, 1987. Вып. 21. С. 11–25.
9. Сычев Л. П., Сычев В. Л. Китайский костюм: символика, история, трактовка в литературе и искусстве. М.: Наука, 1975. 132 с.

Олександр Володимирович Тимофєєв,
кандидат філософських наук
незалежний дослідник

**ГЕРМЕТИЗМ, КНИГА БУТТЯ І ТЕОРІЯ ДАРВІНА
В СОТЕРІОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ «ПОДВІЙНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ»
О. П. БЛАВАТСЬКОЇ**

Олена Петрівна Блаватська (1831–1891) розробила програму спасіння, яку назвала «подвійною еволюцією» [1, с. 76]. Ця програма в остаточному вигляді була розроблена в системі, яка зараз відома як теорія кореневої раси (англ. – *Root race*). В езотеричному антропогенезі людські душі вважалися такими, що проходять через прогресивну реінкарнацію в серії з семи «рас» або типів статури, починаючи від гігантських аморфних і ефірних тіл, на перехідних етапах – через гігантських людей, сучасних людей, закінчуючи адептами і божественними істотами. Остання, сьома раса являє собою повернення до божественної природи. Тобто шлях еволюції проходить від духовного до матеріального, щоби знову піднятися від матеріального до духовного.

Хоча багато дослідників шукали джерело теорії кореневих рас на Сході через залучення індуїстського та буддійського контексту, сучасні вчені вважають таким джерелом західну езотеричну традицію. Зокрема, американський вчений Ерін Профет стверджує, що теорія кореневих рас має за джерело герметичну традицію (*Corpus Hermeticum*). Він ідентифікує деякі герметичні джерела О. Блаватської, показуючи, що вона посилювалася не тільки на переніалістську «герметичну філософію» (від *perennial* – постійний, вічний, довічний), що включає західні езотеричні тропи, але також і на конкретні герметичні тексти. Ці тексти надали організуючу матрицю теорії кореневої раси, зокрема її міфологію створення, підтримку попереднього андрогінного людського існування, «падіння в матерію» і початкове одухотворення людей розумом або *pous*. Герметичні тексти також слугували шаблоном для розуміння майбутнього перетворення людей на божественних істот [4, с. 84].

Сотеріологія – це вчення про спасіння. Назва походить від грецького слова *soteria*, що має відношення до «Спасителя» (*Soter*). Сотеріологія О. П. Блаватської стосувалася великої духовної еволюції через спуск/сходження душі. Теософія описувала свою сотеріологію як систему «подвійної еволюції», яку вона вперше подала у книзі «Викрита Ізіда», що була написана та опублікована у Нью-Йорку у 1877 році. Пізніше система «подвійної еволюції» була перетворена на теорію кореневої раси, її більш зрілу сотеріологію, яка була викладена у найповнішій формі у «Таємній Доктрині» (1888).

У дослідженні звертаємося до твору «Викрита Ізіда», щоб показати початок розробки О. П. Блаватською системи «подвійної еволюції». Метою системи є остаточний союз духу з божественним. На цьому етапі О. П. Блаватська пропонує антропологію з трьох частин: тіла, душі і духу. «Перші дві, – стверджувала вона, – розкладаються після смерті, натомість тільки дух є безсмертним». Під «подвійною еволюцією» малася на увазі одночасна трансформація тіла, душі і призначення людського духу (який авторка відокремила від смертної душі). «Перевершити тіло й увійти у більш високі і менш матеріальні стадії існування, кульмінацією яких стане сходження і повернення до творця у вигляді божественного союзу» [4, с.90]. Дослідниця покладалася на герметичне оповідання з *Corpus Hermeticum*, щоб створити структуру для цього сходження. Наприклад, в одній із розробок процесу обоження О. П. Блаватська згадала «мудрого Гермеса», описуючи дух, який рухається «через наступні і висхідні сфери, кожна з яких наближає його до сяючого царства вічного й абсолютного світла» [2, с. 95].

Як зазначають сучасні дослідники, зокрема Ерін Профет, система «подвійної еволюції» має походження як із *Corpus Hermeticum*, так і з біблійної Книги Буття [4, с. 91].

Книга Буття об'єднує дві стародавні історії сотворіння, які надихнули гностичні й герметичні міфи про творіння, що включали двох різних богів і два окремі творіння. Перше творіння Книга Буття описує так: «І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх» (Буття, 1:27). У другій главі Книги Буття наводиться опис іншого творіння: «І створив Господь Бог людину з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її, і стала людина живою душею» (Буття, 2:7). Тут Бог творить Адама з праху земного, а Єву – із його ребра: «І перетворив Господь Бог те ребро, що взяв із Адама, на жінку» (Буття, 2:22).

О. П. Блаватська стверджувала, що «перші глави Книги Буття стосуються відродження або нового народження людини, а не створення нашого всесвіту і його вінця – ЛЮДИНИ» [1, с. 438]. Книга Буття була для О. П. Блаватської містичним і символічним текстом. Теософія вітала інтерпретацію Е. Сведенборга Книги Буття через «відповідності», які, за її словами, були схожі на «герметичний символізм»: «як вгорі, так і внизу», тобто люди були створені в наслідуванні божественному [1, с. 438].

Тут Олена Блаватська, імовірно, посилалася на унікальний людський статус, проголошений для людей в герметичному міфі, який є більш сприятливим, ніж християнська або гностична міфологія. Також слід відзначити вплив неоплатонічної теорії еманациї, яка має «подвійний» характер відходу та повернення до Єдиного. Сотеріологія Блаватської була пов'язана з її вірою у спуск/сходження духу. Ідея полягала в тому, що дух «забруднився» матерією через процес еманациї. Зв'язок між поняттями еманациї, спуску/сходження та часу простежується у всій «Викритій Ізиді».

Вважаємо, слід погодитися з Дж. Лавуа, який у дисертації зазначає: «Хоча такі відомі дослідники, як Е. Тромпф і М. Френч припускали, що циклічний погляд О. П. Блаватської на час був її способом протесту проти наукового матеріалізму та філософського позитивізму; здавалося більш правильним, що прямі згадки біблійної хронології доводять, що її аргумент був набагато ширше: вона намагалася спростувати всю лінійну хронологію західного християнства, яке, як вона вважала, домінувало в західній культурі ХІХ століття» [3, с. 26].

Цей аргумент підтверджує той факт, що О. П. Блаватська позиціонувала свою систему як сумісну з тогочасними науковими розробками. Займаючись теорією еволюції, теософія зв'язала ідеї Дарвіна з Книгою Буття. Вона сміливо припустила, що Буття є прообразом теорії Дарвіна з його двома історіями створення: «Уся дарвінівська теорія природного добору включена в перші шість глав Книги Буття» [1, с. 435]. О. П. Блаватська пояснила це так: перша «людина» у главі 1 є двостатевою, а у главі 2 – «чоловіком і жінкою». Дослідниця стверджувала, що це ясно вказує на «дві раси істот», за якими слідує третя і четверта: «сини Бога» і «гіганти». За словами О. П. Блаватської, кожна з цих «рас» була породжена попередньою.

Слід зазначити, що уявлення О. П. Блаватської про можливість трансформації одного виду в інший позначені хибними уявленнями ХІХ століття щодо швидкості природного добору і можливості отримання природних гібридів. Але розглянутий нами уривок із «Викритої Ізиди» подає основну траєкторію перших чотирьох із семи рас теорії корінних рас, яку О. П. Блаватська далі розвивала у «Таємній Доктрині».

Таким чином у сотеріологічній системі «подвійної еволюції» із книги «Викрита Ізіда» спостерігаємо спробу О. П. Блаватської узгодити герметичні принципи, езотеричне тлумачення Біблії з прийняттям теорії еволюції в біології. У цьому контексті можна стверджувати, що, спираючись на сучасні її наукові дослідження, О. П. Блаватська перевершила їх у синкретичному поєднанні науки, релігії та міфології.

Перелік використаних джерел:

1. *Блаватская Е. П.* Разоблаченная Изида: В 2-х томах. Т. 1. / Пер. с англ. К. Леонова, О. Колесникова. М.: АСТ, 2003.

2. Блаватская Е. П. Разоблаченная Изида: В 2-х томах. Т. 2. / ер. с англ. К. Леонова, О. Колесникова. М.: АСТ, 2002.
3. Lavoie J. Saving Time: Time, Sources, and Implications of Temporality in the Writings of H. P. Blavatsky: Submitted by Jeffrey Lavoie for the degree of Doctor of Philosophy in Western Esotericism, October 2015 / University of Exeter, 2015. 270 p.
4. Prophet E. Hermetic Influences on the Evolutionary System of Helena Blavatsky's Theosophy. *Gnosis: Journal of Gnostic Studies*. 2018. № 3. PP. 84–111.

Вікторія Федорівна Бак,
учитель біології Бахмутського НВК № 11,
кандидатка педагогічних наук

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ЗМІСТУ «ТАЄМНОЇ
ДОКТРИНИ» ОЛЕНИ ПЕТРІВНИ БЛАВАТСЬКОЇ В ВИКЛАДАННІ
СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛУ**
Теософія та громадський рух Гуманної Педагогіки ХХ–ХХІ ст.

«Таємна Доктрина» Олени Петрівни Блаватської побачила світ наприкінці ХІХ століття, тоді ж Олена Петрівна писала: «Істини сьогодення являють собою оману днів, що минули. І ця праця буде частково або в цілому виправдана лише у двадцятому столітті» [2, с. 552].

Труд Олени Петрівни став блискавичним прикладом раптової появи нового погляду на світобудову, що повністю змінював підходи до пізнання світу та закладав підвалини нової методології пізнання, яка будувалася на таких положеннях: «Існує Єдина, Однорідна, Божественна **СУБСТАНЦІЯ-ПРИНЦИП**, Єдина Початкова Причина. Це є Всюдисуща Реальність, безособистісна, бо вона укладає все і вся <...>. Все у Всесвіті, у всіх його царствах, має *свідомість*, тобто обдаровано свідомістю, яка притаманна його виду і на його плані пізнання <...>. Всесвіт з'являється внаслідок вироблення, цей процес *спрямований зсередини назовні*. Як вгорі, так і внизу, як на Небі, так і на Землі, і людина, мікрокосм та мініатюрна копія Макрокосму, є живий свідок цьому Всесвітньому Закону та його способу дії <...>. Всі душі єдині з Всесвітньою Душею. *Все суще в природі Єдино* <...>.

Космос є таким, що керується, контролюється та одухотворюється майже безкінечними серіями Ієрархій, свідомих Істот, серед яких кожна має визначену місію» [1, с. 341–342].

Методологію «Таємної Доктрини» можна назвати методологією *духоматеріальності* або *цілісності*. Її застосування знімає протиріччя між матеріальним та духовним і включає людину з її свідомістю в існуючу картину світу. Саме методологія цілісності дає розуміння необхідності етичного відношення до світу, а також пояснює сутність *духовного гуманізму та секулярної (нерелігійної) етики*. Застосування цілісної методології дає можливість розуміти, що людина – найвища цінність тому, що вона є носієм

незнищеного вищого Принципу, який походить від *Непізнанного Єдиного*. Всі люди – брати та сестри саме тому, що єдині за своїм духовним походженням і всесвітнє братство – не утопія, а майбутнє людства, в якому різноманіття особистостей знайде своє об'єднання без примусу та насильства. Задача людства – пробудження в собі *Незнищеного Єдиного Принципу*.

Саме такий підхід до розуміння духовної природи людини дає можливість вчителю відноситись до кожної дитини, як до носія Вищого Принципу *apriori* та так організовувати середовище навколо дітей, щоб пробуджувати в собі та в учнях цей Принцип. Такий підхід є *духовним гуманізмом*, який суттєво відрізняється від *абстрактного гуманізму*. Останній приймає людину за найвищу цінність без розуміння того, що її *егоїзм та нища емоційність*, якщо не пробуджувати в ній Вищого Принципу, можуть повністю закрити шлях людини до розуміння самої себе та привести до викривлень її життя та життя оточуючих, до породження причин, що будуть закладати постійні страждання. «Таємна Доктрина» дає глибоке розуміння етики не як виконання певних правил, що встановлюються вимогами суспільства, а як *природню поведінку людини внаслідок усвідомлення себе як частки Єдиного*.

Усвідомлена та застосована в житті методологія цілісності унеможлиблює тиранію та рабство. Саме тому в тоталітарній системі Радянського Союзу послідовники теософського руху переслідувались, а «Таємна Доктрина» і вся спадщина Олени Петрівни Блаватської були під забороною.

В ХХ столітті після розпаду РСРС на теренах пострадянського простору відроджуються різноманітні громадські рухи, які повертаються до теософії або до теософських ідей. Виникає громадський рух Гуманної Педагогіки, добровільне об'єднання вчителів, викладачів, науковців, батьків, які бажають змінювати авторитарні підходи в освіті та створювати умови для вільного розвитку дітей. Рух очолює академик РАО Шалва Олександрович Амонашвілі. 17.07.2011 року діячі руху склали та підписали Маніфест Гуманної Педагогіки, в якому визначили головні поняття гуманної педагогіки, мету та завдання послідовників руху, філософсько-узагальнене уявлення про дитину та пояснили, як створювати гуманне освітнє середовище на підставі *методології духовного гуманізму*. В освітнє середовище запропонували вводити вимір Духовності. Методологія духовного гуманізму ґрунтується на трьох припущеннях: *«Реальність Вищого Світу, Вищої Свідомості; Бога. Реальність безмертя духу людини та його спрямування до вічного вдосконалення. Розуміння земного життя як відрізка шляху духовного вдосконалення та сходження»*.

З цих припущень робимо висновки про філософське сприйняття Дитини. Дитина є *духовне явище в нашому земному житті. Вона є носієм свого призначення, своєї місії. В ній укладена найбільша енергія духу, можливість безмежного духовного вдосконалення*.

Духовну сутність Дитини доповнено провідними якостями її земної психологічної природи: пристрастю до розвитку, до дорослішання, до пізнання, до свободи.

Так ми отримуємо розуміння цілісної сутності Дитини: вона є повнота двох природ – духовної та матеріальної, в якій провідною є Природа Духовна. Виходячі з цього народжується новий фундаментальний принцип педагогіки: педагогічний процес повинен будуватися відповідно до цілісної сутності Дитини, а не тільки до її матеріальної природи» [3, с. 13–14].

Громадський рух Гуманної Педагогіки (ГП) продовжує існувати в сучасному освітньому середовищі та має різноманітні напрямки діяльності. Влітку 2021 року було прийнято нову, доповнену, редакцію Маніфесту Гуманної Педагогіки, яка зберігає концептуальні положення першої редакції.

Послідовників руху ГП не можна назвати теософами, але *методологія духовного гуманізму*, відображає в собі цілісну методологію «Таємної Доктрини», яка вбачає первинність духовної природи людини по відношенню до її матеріальної природи та пропонує свідомо ставитись до постійного вдосконалення, яке стосується, перш за все, духовної природи та пробудження Вищого Принципу. Прийняття духовного виміру в гуманній педагогіці не робить її релігійним вченням. «Вона зберігає яскраво виражену секулярну спрямованість» [3, с. 13]. Методологія духовного гуманізму дає вчителю світлий погляд на себе та світ і допомагає структурувати навчальний матеріал шкільних предметів так, щоб діти отримували відповіді на три важливі питання життя: як побудовано світ; хто я в цьому світі; що мені в ньому робити. Пропоную фрагменти з двох навчальних тем: «Походження Всесвіту» та «Походження людини» з авторського підручника «Природничі науки» [3], в яких використано зміст та методологію «Таємної Доктрини».

Не Великий Вибух, а Велике Розгортання

Теорія Великого Вибуху дає пояснення існуванню Всесвіту, який розширюється, але вона не відповідає на питання, *а що було до Вибуху?* Ми розуміємо, що початок нашого матеріального світу, який складається з речовини та поля, був пов'язаний зі змінами стану того *Іншого світу*, який не був матеріальним, бо тоді не існувало матерії. Ми сприймаємо *сингулярність* як нерівноважний стан *Того*, що на той момент існувало, а якщо *Воно* існувало, то повинно підпорядковуватись закону еволюції, а це приводить нас до висновку, що *початок нашого світу колись був підсумком еволюції іншого*. Також залишається питання про те, як довго Всесвіт буде розбігатись? Спробуємо відповісти на ці питання при зверненні до стародавніх текстів, наприклад, до «Книги Дзіан». Європейці вперше познайомились з коментарями до «Книги Дзіан», які вийшли у 1888 році в Англії під назвою «Таємна Доктрина». Авторка цієї книги – Олена Петрівна Блаватська народилась 31 липня (12 серпня) 1831 р. у м. Катеринославі, нині Дніпро. Олена Петрівна в першому томі «Таємної Доктрини», спираючись на стародавні тексти, пояснює, що Всесвіт з'являється завдяки *розгортанню світу невиявленого в світ виявлений*, за принципом *«зсередини назовні»*. «Розгортання Матерії *«зсередини назовні»*, не має на увазі поширення з малого центру або фокусу, але означає розвиток безмежної суб'єктивності в таку ж безмежну об'єктивність, поза всяким відношенням до розміру <...>. Всесвіт було

виявлено з його ідеального плану <...>. Все, що є, було і буде, вічно Є, навіть незліченні Форми, які кінцеві та руйнуються лише в їх об'єктивній, але не в їх ідеальній формі. Вони існують, як ідеї, у Вічності і, коли вони пройдуть, зникнуть, вони існуватимуть, як віддзеркалення <...>. Ніяка форма не може бути дана, чому б то не було, Природою, або людиною, ідеальний тип якої не існував би вже на суб'єктивному плані; більш того, жодна форма, або образ не можуть увійти до людської свідомості або виникнути в його уяві, яка б вже не існувала, хоч би як приблизний прототип. Ні форма людини, ні форма тварини, рослини або каменю ніколи не була «створена»; і лише на нашому плані вона почала «ставати», тобто, об'єктивуватися в її справжню матеріальність, або ж розвиватися *зсередини назовні*, з самої піднесеної надчуттєвої суті в її грубу видимість» [1, с. 109, 350–351].

Які Ваші думки стосовно припущень про розгортання Всесвіту та існування «Світу ідей». Можливо, поле, яке створює елементарна частинка *Бозон Хіггса*, відкритий нещодавно, саме і є посередником при переході від «Світу ідей» до «Світу речей», а темна матерія та темна енергія уособлюють в собі «непроявлені ідеї»? [4, с. 24–25]

Антропогенез за «Таємною Доктриною» Олени Петрівни Блаватської

Пропоную розглянути антропогенез, який викладено Оленою Петрівною Блаватською в книзі «Таємна Доктрина». На Землі існувало п'ять людських Рас, які «народжувались одна від одної, росли, розвивались, старіли та помирали». Поява людства на Землі пов'язана з еволюцією вищих істот з інших світів [1, с. 555]. Кожна з Рас існувала на своєму континенті, який після закінчення її еволюції вкривався водою. Сучасні люди – це П'ята людська Раса, яка з'явилась приблизно 1 млн років тому. Їй передувала Четверта Раса атлантів. Атланти мешкали на континенті, що опинився під водою внаслідок трьох катаклізмів, останній відбувся приблизно 11 тисяч років тому. Історію Атлантиди доніс до нас Платон у двох діалогах «Критій» і «Тімей». Платон отримав інформацію про Атлантиду від свого дядька Критія, який в свою чергу успадкував її від свого родича Солона, а той від жреців Єгипту [2, с. 277].

Нащадки Атлантів передали свої знання єгиптянам та стародавнім грекам. Історія Єгипту розпочалася понад 75 тисяч років тому й пов'язана з історією Атлантиди, як і історія Стародавньої Греції, що розпочалась понад 16 тисяч років тому. До Атлантиди існувала *Гіперборея*, де мешкали *лемурійці*, її місце розташування – Північний Полюс. Ця частина Землі була колись тропічною зоною. Залишки культури гіперборейців – це стародавні скульптури острова Пасхи в Чилі. Кожна людська Раса залишає по собі знання.

Олена Петрівна наголошує, що антропогенез людства пов'язаний не стільки з еволюцією фізичної форми, скільки з *еволюцією духу*, тієї головної складової, яку отримали люди від наших вищих пращурів. Саме духовна еволюція сприяє фізичній, а не навпаки. Олена Петрівна також пояснює, що антропогенез не зупиниться на нашій П'ятій Расі. За нею з'явиться Шоста Раса, «більш блискуча Раса, ніж всі ті, про які ми знаємо зараз», і «за циклами Матерії слідуватимуть Цикли Духовності й цілком розвиненого розуму» [2,

с. 558]. Можна по-різному відноситись до цієї інформації, але прошу вас висловити своє судження про те, що можуть уявляти собою «Цикли Духовності та цілком розвиненого розуму»?

Все важливе в свідомості людства, що відбувається в наші часи, росте своїм корінням з минулих філософських узагальнень та теорій. Теософський рух ХІХ століття має своє відлуння майже у всіх великих зверненнях людства ХХ–ХХІ століть, але, як це, частіше за все, буває, мало кому відомі дійсні джерела доленосних явищ сьогодення. Тож можемо стверджувати, що методологія цілісності, яку запропоновано в «Таємній Доктрині» має своє втілення в методології духовного гуманізму Гуманної Педагогіки, а зміст «Таємної Доктрини» – є невичерпне джерело для отримання відповідей на світоглядні питання сучасності.

Перелік використаних джерел:

1. Блаватская Е.П. Тайная Доктрина. Т. I, кн. 1. М.: КМП «Сиринь», 1993. 370 с.
2. Блаватская Е.П. Тайная Доктрина. Т. II, кн. 3. М.: КМП «Сиринь», 1993. 560 с.
3. Манифест Гуманной Педагогіки / Всеукраїнська культурно-образовательная асоціація Гуманной Педагогіки; Артемовский Центр Гуманной Педагогіки. Донецк: Ноулидж, 2011. 43 с.
4. Природничі науки. Інтегрований природничий курс / укладачка В. Ф. Бак. Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт». Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація гуманної педагогіки. Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки, 2020. 155 с.

*Аліна Феліксівна Моргунова,
завідуюча відділом «Музейний центр О. П. Блаватської та її родини»
Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. Яворницького*

ЗНАЧЕННЯ ЗАКЛАДЕНИХ О. П. БЛАВАТСЬКОЮ ДУХОВНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ДЛЯ СУЧАСНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

Сьогодні, через 190 років від дня народження О. П. Блаватської, надзвичайно важливо осмислити її внесок у загальносвітову культуру. І з цієї точки зору найголовніше – зрозуміти світогляд О. П. Блаватської, який ґрунтувався на ціннісній парадигмі, на духовних джерелах. Можна стверджувати, що своєю багатогранною діяльністю О. П. Блаватська сприяла формуванню в суспільстві підвалин духовної ідентичності, якщо розглядати духовну ідентичність як таку, що базується на загальнолюдських духовних цінностях, на сакральному сенсі життя.

Поняття духовності, а отже, і духовної ідентичності, звісно не є тотожними до поняття віри, але все ж перетинаються з ним. Істинна віра, на погляд

О. П. Блаватської, не повинна бути сліпою, тому що в такому разі їй не «передувє сприйняття або розуміння». О. П. Блаватська трактувала це поняття так: «Віра – це лише оболонка, що оточує духовне знання; теософія ж у своєму втіленні і є саме духовним знанням, саме сутністю філософських і теїстичних питань» [2]. О. П. Блаватська визначала віру як «просвітлену довіру», вважаючи усвідомлення невід'ємним аспектом розвитку людини і єдиною можливістю досягнути фундаментальні закони природи: «Ця довіра може водночас поєднуватися з усвідомленням, тобто, внутрішнім досвідом, оскільки «істинне знання несе з собою віру» [3]. Саме поєднання знання і віри, а, краще сказати, їх синтез спонукає людину вдосконалювати себе, у тому числі, і практикуючи загальнолюдські чесноти, такі як: милосердя, людяність, альтруїзм, самопожертва.

Формування ядра Всесвітнього Братства Людства незалежно від рас, віросповідання, статі, касті або кольору шкіри було першою з трьох головних цілей Теософського товариства, заснованого О. П. Блаватською. Вимога для вступу в Теософське товариство була тільки одна: не нав'язувати нікому своїх вірувань і поважати вірування інших.

О. П. Блаватська розуміла, що суть речей завжди залишається єдиною, так само, як усі релігії виходять із єдиного джерела. Повага до будь-якого віросповідання була тим наріжним каменем, який дослідниця заклала в основу своєї діяльності: «Ми занадто поважаємо людську свободу совісті та духовні прагнення людей, щоби торкатися в нашій пропаганді релігійних принципів. Наша справа має стосунок до філософії, етики та науки. Ми в усьому вимагаємо правди; наша мета – реалізація доступного людині духовного вдосконалення: розширення знань, розкриття духовних здібностей і всіх духовних граней його істоти. Наше теософське братство має прагнути здійснення ідеалу загальнолюдського братерства, встановлення миру в усьому світі, зміцнення милосердя і безкорисливості, руйнування матеріалізму – цієї вульгарної невіри й еготизму, що виснажує життєві сили нашої країни» [5].

Тобто, спираючись на точку зору О. П. Блаватської, можемо визначити духовну ідентичність як відчуття спорідненості з будь-якою людиною, яка сприймає, або, краще сказати, усвідомлює себе частиною цілого, частиною людства як єдиного організму, і розуміє духовну складову кожного окремо і людства взагалі.

Блаватська наполягала на тому, що ми маємо говорити не тільки про «тотожність нашого фізичного походження», яка доведена наукою, але й духовного, що впливає з релігії Мудрості. «Але, – зазначала вона, – тотожність нашого фізичного походження не апелює до наших вищих і більш глибоких почуттів. Матерія, позбавлена душі й духу або своєї божественної суті, не може звернутися до людського серця. Але тотожність душі й духу, справжньої безсмертної людини, як навчає нас теософія, будучи раз доведеною і глибоко укорінившись у наших серцях, поведе нас далеко шляхом істинного милосердя, братерства й доброї волі» [1].

Поняття милосердя, братерства, альтруїзму О. П. Блаватська не просто декларувала: вона так жила. Життя дослідниці є не теоретичним, а практичним втіленням цих чеснот. Це легко зрозуміти, читаючи спогади сучасників теософині про безліч епізодів, які ілюструють альтруїзм та інші риси особистості О. П. Блаватської.

Її ставлення до будь-якої людини було братерським у найвищому розумінні цього слова. І воно не було вибірковим. О. П. Блаватська постійно допомагала тим, хто дійсно потребував цього: і друзям, і ворогам.

Червоною ниткою крізь усі праці О. П. Блаватської проходить думка про те, що людина перш за все – істота духовна, і саме в цьому її відмінність від будь-якої іншої живої істоти. О. П. Блаватська наполягає на тому, що потрібне не просто визнання цієї істини: потрібна невпинна робота над собою кожного члена людського суспільства, що приведе людство до Вищої єдності, яка насамперед і буде базуватися на моральних і духовних цінностях.

О. П. Блаватська вказувала на те, що ідея загального братства не повинна розглядатися «лише як утопія», хоча дослідниця чітко розуміла неможливість її швидкого «втілення на шляху суспільних чи національних відносин» [4]. Але у віддаленій перспективі О. П. Блаватська прогнозувала: «Скоріш за все, якщо цей погляд на спорідненість усіх людей у масштабі людства отримає загальне визнання, то почуття моральної відповідальності, породжене їм, могло би призвести до зникнення більшості суспільних трагедій і міжнародних жорстокостей, оскільки світом тоді керував би справжній альтруїзм замість сучасного егоїзму. Таким чином, ми висуваємо цю урочисту заяву про альтруїзм як першу з декларованих нами цілей і намагаємося практичною діяльністю забезпечити появу кращих законів» [4].

Питання моральних та етичних норм соціуму здається украй важливим у сучасному світі, але змушені констатувати, що наразі у світовому суспільстві набагато частіше воно тільки декларується. У наш час нерідко відбувається підміна понять, що призводить до дезорієнтації людини щодо розуміння базових людських цінностей. Про це ще у ХІХ столітті попереджала О. П. Блаватська, посилаючись на Манджунатху Сутру [7]. Найбільш актуальне це для юні, оскільки в них ще формується власне уявлення про соціум, роль у ньому та міжособистісні стосунки.

Духовна криза світового суспільства наражає на небезпеку майбутні покоління людства, навіть ставить під загрозу його існування. Тому сьогодні духовно-ціннісні орієнтири, які були закладені О. П. Блаватською, мають велике значення, особливо для молоді. Вони, як маяки, не дають кораблю людства піти на дно.

О. П. Блаватська розуміла необхідність не теоретичних дискусій і роздумів, а практичного втілення задекларованих Теософським товариством моральних та духовних цінностей. У своїх працях вона постійно зверталася до прикладної площини морально-етичних проблем, вказувала на необхідність удосконалення свідомості кожної людини. Посилаючись на твердження східних Вчителів, О. П. Блаватська закликала своїх однодумців: «Теософія не повинна

являти собою колекцію моральних істин і метафізичної етики, що викладаються в теоретичних дисертаціях. Теософію потрібно зробити практичною, а отже, – звільнити від нагромаджень непотрібних дискусій: вона повинна знайти об'єктивне вираження у всеосяжному кодексі життя, заплідненому її духом – духом взаємної терпимості, милосердя і любові» [6, с. 81].

Майже в кожній роботі (будь-то фундаментальні праці, статті, епістолярії) О. П. Блаватська апелює до глибинної духовної суті людської індивідуальності, до загальнолюдських цінностей та морально-етичних норм суспільства, яке претендує на назву «цивілізоване».

Усвідомлюючи важливість моральних засад дослідницької та творчої спадщини О. П. Блаватської, співробітники Музейного центру О. П. Блаватської та її родини у своїй просвітницькій діяльності акцентують увагу на тому, що саме базові ціннісні поняття, першорядність духовної спорідненості кожної окремої людини з усім людством є першим щаблем у розумінні будь-якого фізичного або метафізичного постулату. Цей вектор роботи втілюється у циклах програм Музейного центру «Спадщина О. П. Блаватської», «Олена Блаватська про...» та інших музейних заходах.

Дослідницька і творча спадщина О. П. Блаватської вирізняється розгалуженістю тем і понять, охоплює майже всі аспекти людського життя. Це дає можливість співробітникам Музейного центру звертатися до робіт дослідниці та прикладів із її життєвого шляху у формуванні духовного світогляду насамперед у підростаючого покоління.

Перелік використаних джерел

1. *Блаватская Е. П.* Ключ к теософии. Общее происхождение всех людей. М.: РИПОЛ-классик, 2005. 352 с.
2. *Блаватская Е. П.* Кто такие теософы? / Новый Панарион. М.: ТОО «Дюна», 1994. 512 с.
3. *Блаватская Е. П.* Махатмы и челы. / Новый Панарион. М.: ТОО «Дюна», 1994. Е. П. Блаватская. 512 с.
4. *Блаватская Е. П.* Современный прогресс в теософии. Новый Панарион. М.: ТОО «Дюна», 1994. 512 с.
5. *Блаватская Е. П.* Письма друзьям и сотрудникам. Сборник. М.: Сфера, 2002. 784 с.
6. Елена Блаватская: судьбы и лица... Сборник. СПб.: Фирма Коста, 2006. 112 с.
7. *Blavatsky H. P.* Civilization, the death of art and beauty/Lucifer. URL: <https://theosophy.world/>. Дата звернення: 12.06.21.

Юлія Дмитрівна Родіна,
доцент кафедри педагогіки і психології
Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

ЗНАЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ПРИВНЕСЕНИХ У ПРАЦЯХ ОЛЕНИ БЛАВАТСЬКОЇ, ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

«Знання приходить у видіннях, спочатку уві снах, а потім – у картинах, які постають перед внутрішнім поглядом під час медитації.

У такий спосіб мені була передана вся система еволюції, законів буття й усього іншого, що я знаю: таємниць життя і смерті, роботи карми»

О. П. Блаватська «Знання приходить у видіннях» [1, с. 504].

Дарувати світу знання – такою невпинною та могутньою у прагненні принести користь Світлу і Духу була справа життя нашої непересічної співвітчизниці Олени Блаватської.

І це знання також стало непересічним, хоч не було новим, видобутим самотужки Оленою Блаватською, а принесеним із учень Сходу, але перетворилося на той синтезуючий стрижень, який перевернув дуже багато уявлень у науці Заходу, дав матеріал для досліджень та запровадив зміни на десятиліття (зараз уже очевидно, що і на століття) вперед!

Широкий спектр впливу робіт Олени Блаватської на різні аспекти людської діяльності підкреслювався багатьма дослідниками. Особливо значним виявився цей вплив на науки природничого циклу.

Метою даної доповіді є розглянути значення праць Олени Петрівни Блаватської для досліджень у галузі психології, відносно молодшої науки, яка почала активно розвиватися у XIX–XX століттях.

Олена Петрівна Блаватська приділяла предмету психології увагу у своїх працях. У збірці «Феномен людини» подано статті, які відображають сили і структуру людини, у тому числі, і з психологічного погляду (розділ «Психологія – наука про душу») [3, с. 23–52].

Розглядаючи психічні сили людини та саму людину як предмет вивчення, О. П. Блаватська назвала людину незвичайним феноменом, як у статті «Людина – магніт природи» [3, с. 94–97].

Можливість аналізувати людину таким чином дає вектор об'єднання наукового підходу до людини як феномена, який вивчається, з одним із завдань, що ставила Олена Петрівна Блаватська перед створеним нею Теософським товариством: вивчення психічних, прихованих та неояснених сил людини, що й робить її феноменом у взаємозв'язку з навколишнім світом.

Дотепер ці питання лишаються такими ж актуальними. Адже попри те, що людство сягнуло значного прогресу у третьому тисячолітті, чимало поставлених завдань лишилися нерозв'язаними, а напрямки роботи – нерозглянутими.

Один із векторів наших досліджень – подивитися крізь призму робіт Олени Петрівни Блаватської на предмет науки психології – людину в структурі її психіки.

Адже сучасна психологія цією структурою вважає перетин психічних процесів, властивостей, станів, О. П. Блаватська ж ще у кінці XIX століття поширювала і поглиблювала дані про цю структуру, доповнюючи знаннями про оболонки людини, її тіла, пояснюючи плутанину між поняттями душі та духу, виводячи у своїх працях поняття триєдності людини, де першою структурою є поділ на тіло, душу, дух (як, наприклад, у статті «Дух» і «душа») [3, с. 3–7].

Окремо три базові елементи психічного конструкту теж можна розглядати крізь призму праць Олени Петрівни Блаватської, що дає свіжий погляд, своєрідний струм у вивченні психологією свого предмету – душі.

Наразі психологія не розглядає свого предмету повною мірою, адже, цьому заважають суто матеріалістичні погляди сучасної науки, на що вказувала і Олена Блаватська. І у багатьох своїх працях вона вказала напрямки того, як вивчати людину в повноті її психічної структури: наприклад, досліджуючи випромінювання людини такими сучасними методами, як метод газорозрядної візуалізації, де випромінювання людини буде показником її тонкого рівня, саме душевного.

Такий підхід до вивчення понять, що розглядаються сучасною психологією крізь призму знань, привнесених Оленою Петрівною Блаватською, як зазначено вище, дасть можливість не тільки показати велике значення її праць для сучасної науки, а й допоможе науці психології наблизитись до розуміння свого предмету.

Саме поєднання східного й західного підходів надасть змогу розглядати людину комплексно, розкриваючи її як дійсний феномен.

Адже існують Знання про реальність, живий Всесвіт, які можна отримати, та Наука, яка вивчає все, що існує, і створена для здобуття знання. Людями ототожнюються поняття «знання» та «наука», але вони не є однаковими. Наука створена, щоби видобувати знання, та вона є заручницею методики. Наука прагне умов застосувань методики, відтворення методики. Тому вона може не тільки не відображувати реальної природи явищ, а й відводити від неї. Справжнє знання не залежить від методики. Воно може бути не відкрите людиною, але це не означає, що його не існує. Справжнє знання може бути отримане одномоментно, а надалі відбуватиметься процес «пізнання деталей». Про це йдеться в статті Олени Блаватської «Знання приходить у видіннях»: *«Їхній метод – це синтетичний метод навчання: спершу подаються найзагальніші обриси, потім – якість інтуїтивне розуміння методу роботи, після того перед очима постають головні принципи і поняття, і кінець кінцем починається розкриття невеликих деталей»* [1, с. 504].

Перелік використаних джерел:

1. Блаватская Е. П. Скрижали астрального света. М.: Эксмо, 2005. 896 с.
2. Блаватская Е. П. Напутствие бессмертным. М.: Сфера, 2007. 480 с.
3. Блаватская Е. П. Феномен человека. М.: Сфера, 2004. 480 с.
4. Фромм Э. Человек для себя. Искусство быть. М.: Биг-Пресс, 2013. 292 с.

Нина Олександрівна Салієнко,
викладач Дніпропетровської академії музики ім. Михайла Глінки.

СВІТОГЛЯДНА ДОКТРИНА О. П. БЛАВАТСЬКОЇ ТА ПСИХОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

XX століття ознаменоване торжеством матеріалістичного світогляду. Офіційна наука визначила життя як існування білкових тіл, а людини як споживача. У своєму твердженні об'єктивності, академічна психологія перетворила людину, тобто духовну істоту, в тілесний, нервово-м'язовий апарат. Вона прагнула виміряти пороги, швидкість адаптації, максимально ізолюючи одні психічні функції від інших і від їх життєвого контексту. Психологія – наука про душу – непомітно перетворювалася в нейропсихологію, психологічну фізіологію і, займаючись пошуком «нейронів свідомості», ставала наукою, яка доводить відсутність душі, пов'язуючи свідомість з функцією мозку, тобто з тілом, з Его. Божевілля, підлеглого Его розуму, підсилене наукою і сучасними технологіями, поглиблює глобальну кризу людства і неминуче веде до вибору – розвиватися або загинути. Ця критична точка містить в собі основне протиріччя самої еволюції – велике протистояння: Об'єднання людей – їх Роз'єднанню. У цьому столітті еволюція виявляє явну схильність до прискорення, а її основне протиріччя до загострення. З енергетичної точки зору Співпраця – це взаємообмін енергій, двосторонній процес давання й отримання. З порушенням закону співпраці тісно пов'язана ідеологія споживача – установка брати, нічого не даючи навзаєм.

Роз'єднання проявляється на двох рівнях:

1. Торжество ворожнечі, незгоди в соціумі. Це проявляється у збільшенні військових дій по всій планеті, в зростанні злочинності та всілякого роду насильств. Заперечуючи свою вищу, духовну природу, людина передає кермо влади своєму нищому «я», що проявляє себе страхом, жадібністю і жагою влади. Егоцентризм, культ собіслужіння, є протиставленням себе світові, який може проявлятися в різних формах – від відчуття занедбаності до перетворення високих ідей у знаряддя самоствердження.

2. Роз'єднання торжествує всередині самої людини, через роз'єднання її зовнішнього і внутрішнього світів. Коли уявний погляд звернений тільки зовні, розум поглинається швидким потоком подій. Це неминуче веде до втрати здатності самоконтролю, самоаналізу свого внутрішнього світу, посилення емоційної залежності від зовнішнього середовища і звичкою жити подвійними стандартами.

Праця О. П. Блаватської була проявом нового погляду на Світобудову і саму людину. Вона заклала основи нової, цілісної методології пізнання в науці. Відповідно до цієї методології Космос представляється єдиною, одухотвореною, енергоінформаційною системою, в якій одним з головних законів є еволюція – нескінченний розвиток, перетворення, удосконалення, де Вища природа веде в своєму розвитку нижчу. Людина, будучи найважливішою

частиною цієї системи, впливає на весь Космос не стільки своєю зовнішньою діяльністю, скільки процесами, що відбуваються у внутрішньому світі, в її внутрішньому всесвіту. Заперечуючи свою вищу, духовну природу, людина втрачає розуміння свого призначення, втрачає мету в житті і стає рабом тіла. Егоїзм – попереднє рабство собі, звичка ставити на перше місце себе і своє, як протиставлення себе Богу – є джерелом розпаду особистості, збідніння її внутрішнього життя і спотворення реальності. О. П. Блаватська, що відкрила західному світові теософію, заклала основи психології ХХІ століття, які допомагають нам побачити і подолати помилки матеріалізму, що породжують війни, руйнування, страждання та почати будувати своє життя за вічними космічними законами. О.П.Блаватська пояснює:

«На цьому плані плоть, тіло, людська істота в її матеріальній частині, найважче піддається приборканню. Найвищий адепт, поміщений в нове тіло, повинен боротися з ним і приборкати його, і він знаходить це приборкання дуже важким. Але це через автоматизм тіла; початковий імпульс виходить від думки. <...> Погана думка повинна бути знищеною перш, ніж може бути придушеним бажання. Бажання є результатом роз'єднаності, яка прагне задовольнити себе в матерії» [З. с. 432–433].

Розглядаючи завдання, які були поставлені теософському товариству Великим Вчителем і О.П.Блаватською, можна звернути увагу на розстановку пріоритетів в них. На перший план виходить праця кардинальної зміни стану своєї свідомості через мистецтво творити взаємини між теософами. «Перш ніж учень може бути навчений, він повинен пізнати як вести себе по відношенню до світу, священної науки, свого вчителя і свого внутрішнього «Я», – сказано в листі, де цитується східний афоризм, який говорить: «Брижі на водній поверхні відображає лише заломлені образи»- тут Учитель має на увазі, що, поки учні не приборкали свої мирські пристрасті і перебувають у неведінні щодо Істини, їх непідготовлені уми будуть сприймати все в світі мирського, а не істинно духовного судження» [З, с. 281].

Наукове пояснення взаємозв'язку етичних законів і здатності людини пізнавати себе і навколишній світ відкривається в працях геніального вченого – енциклопедиста, засновника Інституту фізіології, академіка О. О. Ухтомського, якого деякі відомі сучасні психологи вважають засновником психології ХХІ століття. У своїх наукових працях «Домінанта душі», «Інтуїція совісті» і «Заслужений співрозмовник» О.Ухтомський розглядає людину як двоїсту істоту, називаючи тіло з його природними потребами двійником, за зовнішніми формами якого ховається, наскрізь живе, енергетичне поле («внутрішня світлиця»). Щоб вловити його, треба лише проникнути у внутрішній світ своєю увагою, щоб навчитися розрізняти голос своєї нижчої природи (двійника) від вищої – духовної. Тіло (двійник) – це згусток повторюваних мислеформ та обумовлених ментально-емоційних схем, рефлексів, доведених до автоматизму, наділених почуттям «я», що й створює ілюзію абсолютної окремої людини від усіх і всього навколишнього. Духовна природа людини ховається в двійнику, як личинка в лялечці й мало хто може вийти з його кайданів. За визначенням

вченого, «домінанта» – це тимчасово панівний в центральній нервовій системі осередок збудження, що створює приховану готовність організму до певної діяльності при гальмуванні інших рефлекторних актів. Як і все в цьому неоднозначному світі, домінанти можуть бути як позитивні, так і деструктивні. Егоїзм – деструктивна домінанта – це ототожнення себе з тілом, коли на перший план виходять задоволення особистих інтересів, вигод і, підкорюючись своїм пристрастям, сама того не помічаючи, людина поневолюється ними. З таким світоглядом людина втрачає контакт з духовною частиною своєї особистості, що призводить до відчуття внутрішнього розладу і втрати відчуття сенсу життя. Тіло (двійник) грає роль екрану, що відокремлює людину від реальності, від інших людей і змушує бачити всюди лише свої відображення і проекції через звичку засуджувати, критикувати, ображатися і скаржитися. Таку сліпоту, коли людина перебуває у владі свого двійника, і тим самим підмінюючи ним свою духовну природу, називають в християнстві первородним гріхом, гординею; в індуїзмі – майєю, завісою, помилкою, а В.Франкл, видатний психолог сучасності, назвав цей стан колективними невротами. Завдяки філософському аналізу свого досвіду В.Франкл робить висновок: «... Життя людини сповнене не тільки змістом справ, роботи, творчості, але також її почуттями, взаємодією її з істиною, добром і красою світу, її взаємодіями з іншими людьми, що володіють унікальними якостями. Зрозуміти іншого, як неповторного – значить полюбити його!» [2, с. 20]. За думкою О.Ухтомського, усунути самозамикання – значить, створити вищу домінанту, яку він назвав домінантою душі або увагою до духу: «...це постійнабадьорість, це значить дослухатися до того, що бажається нашому духові, як він живе, хворіє, піднімається і росте. Тут джерело тих «скарбів ведення, про які говорили святі отці» [5, с. 93]. Духовність, на думку Ухтомського, це практична діяльність, спрямована, перш за все, на перероблення себе, на створення духовного світу і власного духовного організму. Домінанта душі зміцнюється через ствердження «домінанти на обличчі іншого». За словами геніального психолога, необхідно побачити в іншому не просто щось рівноцінне собі, але цінувати іншого вище власних інтересів. Так вперше долається прокляття егоїзму, бо тільки в міру того, наскільки кожен долає самоупор на собі, йому відкривається світорозуміння. Турбота про людину породжує довіру, дружбу, мир і спокій на рівні розуму, викликаючи подібні відповідні почуття в оточуючих.

У своєму вченні про домінанту великий психолог попереджав, що думка, розумування можуть привести до торжества або до загибелі. В.Франкл писав: «Ухтомський розсіював оману, в якій живуть багато людей – істина, правда доступні людям в результаті осмислення і роботи розуму. Від такого розуму, позбавленого життя, серця, почуття, моральності один крок до божевілля, з яким межує технократичне мислення». Він пояснював: «Істина є одночасно і справа, людська дія, сообразні Природі й закону Буття. На цій посаді вона мислиться як етичне дійство» [5, с. 124]. Етичне дійство О. О. Ухтомський пов'язував з інтуїцією совісті. «Совість – це найголовніший фізіологічний

орган, конкретний апарат пізнання-передбачення, апарат цільного знання, який керує нами буденно – і в дрібницях, і у великому» [6, с. 455]. Совість і любов не існують одна без одної. Любов зміцнюється домінантою на обличчі іншого і зміцнює центральну нервову систему на одному певному устремлінні, захищає від підпорядкування випадковим імпульсам, направляючи на певні досягнення.

Всесвіт і Життя керуються Свободою! «Матерія і є той носій опору нашому прагненню, від зіткнення з яким народжується істина. <...> Її завзятість, інертність та інерція – надаються нам «для вправління волі»! При зіткненню з нею ми приходимо до закону » [5, с. 212]. Вправа свободи є подолання матерії, подолання свого егоїзму, терпіння, страждання, через усунення рабства у самоті й індивідуалізму, самовпевненості, перетворюючи інтелект зі слуги тілав знаряддя духу. Умовою наукової плідності О. Ухтомський вважав не тільки розумову працю, але також труд і піт при роботі над серцем своїм. «Наука не може піти плідно, доки внутрішня світлиця людини не вичищена. Істина відкривається діяльному духові, наскільки він очищає своє серце, а потім розум, тобто волі, серця і розуму разом» [6, с. 50]. Постійний мотив науки О. Ухтомського «Домінанта» – мотив усвідомленого подолання і досягнення, який він протиставляв ледачому інстинктивному ходу подій в розвитку людини. На жаль «...Ні наука, ні мистецтво, ні релігія не викорінюють вад, які як кайдани людині. <...> Навіть деякі філософські суспільства розмірковують про вищі предметий одразу після них віддаються найганебнішим порокам. Необхідно дивитися в корінь громадської хвороби. Тільки оздоровлення внутрішнього життя допоможе підвищити і громадські прояви. <...> Так, крім наукового пізнання, крім найкоротших захоплень, принесених мистецтвом, потрібна мужність, щоб поліпшити внутрішнє життя [1, с. 548А]. О. Ухтомський і В. Франкл стали, воістину, прообразом вчених майбутнього і, одночасно, прикладом морально чистих і сповненими глибокої віри і любові до Бога, перед яким вони несли свої знання і таланти, як послух. Вийшло так, що наука стала для них своєрідним храмом, а ревне служіння їй – як би молитовної службою в храмі.

Перелік використаних джерел:

1. Агни-Йога. Надземное. М.: Сфера, 2000. 784 с. Серия «Учение Живой Этики».
2. Виктор Франкл. Воля к смыслу. М.: Альпина нон-фикши, 2015. 174 с.
3. Блаватская Е. П. Инструкции для учеников Внутренней Группы. Пер. с англ. М.: ИДЛи, 2001. 592 с.
4. Блаватская Е. П. Ключ к Теософии. М.: Сфера, 1993. 320 с.
5. Ухтомский А. А. Заслуженный собеседник: Этика. Религия. Рыбинск: Рыбинское подворье, 1997. 567 с.
6. Ухтомский А. А. Интуиция совести: Письма. Записные книжки. Заметки на полях. СПб.: Петерб. писатель, 1996. 525 с.

*Людмила Володимирівна Ковтун,
аспірантка 3 року навчання (Спеціальність 033 Філософія)
кафедри філософії і педагогіки НТУ «Дніпровська політехніка»
Наук. керівник проф. Шабанова Ю. О.*

**ПЕРЕКЛАД ТЕКСТІВ О. П. БЛАВАТСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЮ:
ЗАПИТ СУЧАСНОСТІ НА ПОВЕРНЕННЯ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

У сьогодишньому світі міжкультурних комунікацій надзвичайно важливим є не лише розуміння текстів, написаних мовою світової комунікації – англійською, а й уміння якісно переносити зміст та сенс першоджерельного тексту в площину рідного мовного простору. Під час подібної перекладацької діяльності відбувається розширення не лише меж культурного досвіду, узятото до уваги від автора конкретного тексту, а й природний розвиток словникового запасу конкретної мови. Окремі слова набувають нових додаткових значень та відтінків, з'являються нові власне українські або обґрунтовано запозичені лексичні одиниці.

Обговорення оригінальних текстів у межах діяльності спеціалізованих осередків сприяє формуванню запиту на більш точний переклад того чи іншого тексту. Адже саме дискусія, різниця інтерпретацій, зумовлена існуванням широкого кола поглядів, викликає той самий ефект «мовної гри» [1], коли поєднання слів у певному контексті може мати більше від одного прочитання. Саме в таких випадках неоціненно стає участь перекладача в міжмовному та міжкультурному діалозі.

Становлення україномовних перекладів творів Олени Петрівни Блаватської є яскравим прикладом такого процесу. Спробуємо простежити етапи, які зумовили необхідність видання творів дослідниці українською мовою.

О. П. Блаватська народилась у м. Катеринославі (сучасне м. Дніпро) на той момент – у складі Російської імперії. Походження дослідниці, тогочасна політична картина світу і спосіб життя родини не сприяли оволодінню українською мовою, проте Олена Петрівна Блаватська з дитинства послуговувалася кількома іноземними мовами, включаючи англійську, яка і стала в подальшому для неї мовою написання більшості творів.

Отже, говорячи про творчу спадщину О. П. Блаватської, ми можемо знайти тексти англійською та російською мовами, написані безпосередньо авторкою [2]. Приватні листування з представниками різних країн, а відповідно – і мов та культур, подальші їхні публікації власних спогадів, вражень та роздумів, викликаних спілкуванням із дослідницею, є матеріалом, який має надзвичайну цінність для продовження перекладацької діяльності. Такі тексти можуть містити цитати та їхнє тлумачення на етапі формування понятійного апарату в мові перекладу. Олена Петрівна Блаватська відвідала багато країн і була

надзвичайно відкритою до комунікації без меж та критеріїв штучної обраності, що дозволило поширити новостворене теософське знання в усі куточки світу.

Проте, на превеликий жаль, ми навряд зможемо знайти прижиттєві згадки про вчення дослідниці українською мовою. Звісно, це пояснюється не браком чи відсутністю комунікації з українською інтелігенцією. Історично сформовані умови існування української мови не були сприятливими для подібної діяльності протягом досить тривалого часу. Цьогоріч ми говоримо про тридцятирічний ювілей від дня проголошення Незалежності України, відповідно, маємо перші молоді покоління, виховані в умовах нової державності, де українська мова є єдиною державною і такою, що формує культурну комунікацію в країні та поза її межами.

Відтак, у теософії було розпочато процес формування власне української понятійної бази, який відбувається в тому числі за рахунок новостворених першоджерельних перекладів без використання російської мови як мови-посередника.

Творчий доробок народженої в Україні Олени Петрівни Блаватської має бути перекладено українською мовою наново, а не за допомогою численних існуючих російськомовних перекладів, які потребують постійного вдосконалення, враховуючи нові культурні реалії світу.

Музейному центру О. П. Блаватської та її родини, який знаходиться в приміщенні будинку, що належав родині, вдалося за роки Незалежності України здобути статус пам'ятки та стати постійним осередком для комунікації послідовників засновниці теософського вчення незалежно від країни, мови чи культури. Заходи, присвячені дослідниці збирають сучасну світову (англомовну) та україномовну зацікавлену спільноту, яка докладає чисельних зусиль для того, щоби творчість О. П. Блаватської стала зрозумілою і доступною для молодшого україномовного покоління, про першочергову необхідність виховання і формування якого говорила авторка у своєму «Ключі до теософії».

Таким чином ми спостерігаємо формування запиту на здійснення перекладу текстів мовою певної країни або культури.

Під час спілкування з англломовними послідовниками вчення, розуміємо тенденцію, яка мала місце під час перевидання «Ключа до теософії» для сприяння доступності тексту сучасникам. Так, друге англломовне видання, окрім власне тексту книги, уже містило тлумачний словник (глосарій) термінів, запозичених із грецької, перської, німецької мов, санскриту, східної філософії або просто таких слів, які вперше були використані англійською на позначення саме цих понять [4].

Видання 1995 року містить уже й алфавітний покажчик, у коментарі до якого знаходимо: «У цьому покажчику повністю збережено правопис О. П. Блаватської, який використовується у тексті «Ключа». За необхідності сучасний загальноновживаний для санскриту та інших іноземних слів правопис поданий у дужках після вказаного слова. Студент може звернутися до глосарія для отримання додаткового цінного матеріалу щодо багатьох термінів,

наведених нижче. Включено лише ті терміни з глосарія, які не зустрічаються у тексті «Ключа» [3]. Таким чином реалізовано мету, закладену авторкою в текст і пояснену в короткому вступі до книги: «... Це не повноцінний підручник із теософії, а лише ключ до відкриття дверей, які ведуть до більш глибокого вивчення. ... Для ментально ледачих або нездатних зрозуміти теософія повинна залишатися загадкою; бо у світі ментальному, як і у світі духовному, кожна людина повинна розвиватись за рахунок власних зусиль. Письменник не може думати замість читача, і останнє було би краще, якби такий спосіб мислення був би можливим» [3]. За допомоги зусиль сучасників, спрямованих на поширення вчення та сприяння його доступності, основний текст доповнюється корисними посиланнями, які допомагають знайти якісне джерело відповідей на запитання, що виникають під час осмислення прочитаного тексту.

Для нас же, як неносіїв мови тексту першоджерела, стає майже очевидною першочергова необхідність створення такого «Ключа до теософії» українською, що зможе підготувати читачів до сприйняття наступних, більш ґрунтовних текстів, які сягають глибин нашої свідомості. Також упевнено можна стверджувати, що немає потреби шукати перші видання книги, адже новіші за часом видання полегшують завдання перекладачеві-сучаснику, даючи ключі до розуміння понять для більш точного введення їх до мови перекладу. Проте однозначно не варто покладатись на більш ранні, хоча й ближчі за першоджерельну мову, російськомовні переклади.

У мережі Інтернет знаходимо анонс перекладу іншого твору О. П. Блаватської: ««Таємна доктрина» в новому перекладі В. Базюкіна (Блаватська О. П. Таємна доктрина: в 2 т. / Пер. В. В. Базюкіна. – Дельфис 2017). Дана книга є сучасним перекладом «Таємної доктрини» О. П. Блаватської, виконаним за текстом першого видання книги, яка побачила світ за життя авторки. Цей воістину могутній твір піднімає завісу над таємними сенсами і загадками нашого життя, а також минулого, сьогодення і майбутнього людства» [4].

У жодному разі не з метою сумнівів у якості перекладу, але з метою усвідомлення важливості самого факту вдалого перекладу, пропонуємо кілька тверджень для створення якісного перекладу теософського тексту:

1. Під час перекладу не варто ставитись до такого тексту як до суто художнього, або навпаки – тільки наукового. Подібний підхід суттєво зменшить коло значень в останньому випадку або надасть забагато свободи під час формулювання думки в художньому тексті. Перекладач ризикує «недодати» нового або створити цілковито інший текст.

2. Конференції, публікації в тематичних виданнях та інші способи сучасної комунікації існують для того, щоби краще зрозуміти матеріал. «Повністю нове прочитання» може виявитися не більше, ніж невдалим перекладом, передвісником невдалого діалогу між автором та майбутнім читачем, який буде спантеличений, але все ж, маючи довіру до перекладача, спробує переглянути свої погляди. Краще слухати, читати та намагатись формулювати свою думку від малого тексту до більшого та отримувати моментальний зворотній зв'язок у

форматі дискусії, яка допоможе з'ясувати істину, ніж перебирати словникові статті у пошуках потрібного слова, яке, можливо, слід використати чи не першим.

3. Вільне володіння мовами оригіналу й перекладу далеко не завжди гарантує вдалий переклад без знань за темою твору. Так само, як і філософська освіта не є запорукою вміння створити текст, який передасть всі тонкощі виражальних засобів мови першоджерела. Особливо це варто пам'ятати, користуючись машинним перекладом. Численні спроби філософів штучно створити мову, у якій би кожне слово мало всього одне значення, кожного разу зазнавали невдач: або мова помирала через граматико-фонетичну незручність, або кількість лексичних одиниць ставала неможливою для засвоєння. Саме здатність мови адаптуватись під потреби людства на певному етапі його розвитку визначає ступінь її життєздатності. Так, англійська фіксує нові слова кожного дня, а у вжитку залишається лише певний найдоцільніший відсоток. І тільки людина здатна надати словам змісту, машина ж може лише прорахувати випадки використання і знайти аналогії.

Згідно з ученням О. П. Блаватської, мешканці планети мають прагнути до формування Всесвітнього братерства, члени якого розуміють одне одного. Але всі ми спілкуємося різними мовами, які маємо оберігати як одне з найважливіших надбань розмаїття світової культури. Переклад та живе спілкування, у тому числі письмовими засобами, стирає кордони та робить навчання протягом усього життя непереборною перевагою сучасного людства.

Перелік використаних джерел:

1. *Витгенштейн Л.* Логико-філософський трактат. *Витгенштейн Л. Філософские работы.* Часть I. Москва, 1994.
2. Бібліографія О. П. Блаватської. URL: https://znaimo.com.ua/Блаватська_Олена_Петрівна#link33.
3. *Blavatsky H. P.* The key to Theosophy, TUP, Pasadena, California, 1995.
4. *Подосокорский Н.* «Тайная доктрина» Блаватской в новом переводе В. Базюкина. URL: <https://philologist.livejournal.com/9202339.html>.

*Yuliya Shabanova,
Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department of Philosophy and University of Technology,
curator of the scientific group of the Theosophical Society in Ukraine*

THE IMPORTANCE OF HELENA BLAVATSKY SPIRITUAL HERITAGE AND ACTIVITY FOR THE MODERN ERA

Helena Blavatsky's personality, her mission, activity and creative heritage precede the appearance of the cardinal worldview and paradigmatic changes epoch. Humanity follows the path of evolution and such personalities as Helena Blavatsky contribute to its creative development. The era of planetary education, a holonomic understanding of the world and the priority of spiritual values is being replaced by the opportunistic, applied, purely pragmatic dimensions of the age of materialism. The patterns of these changes are due to the logic of existence itself, in which the existence of all dimensions must be supported by eternal, not fleeting values, which entail the matter destruction. The epoch of spiritual matter, which, evolving, changing, transforming and qualitatively improving its forms in accordance with the expansion of the spiritual, was foreseen by Helena Blavatsky, who through theosophical truths opened to the world its existential perspectives, foresaw our present.

The social significance of Helena Blavatsky's activity manifested itself in several directions. First of all, Helena Blavatsky was one of the few women of the nineteenth century who led an active, free in thought, expression and action way of social life, played a significant role in the gender equality ideas implementation, trends that only emerged in those days and were actively developed in the second half of the twentieth century.

Another aspect of the social significance of H. P. Blavatsky's activities is in the formation of Ukraine as a sovereign state. During Helena Blavatsky life, Ukraine was a part of the Russian Empire, since 1991 it became independent and sovereign, recognized by the world as a state. Although there were Russian, French, and German aristocrats in Helena's family tree, her grandmother's lineage (Olena Pavlivna Fadeeva (1789–1860), née Dolgoruka) reached the Grand Duke of Kyiv Mykhailo Chernihivsky. It was in Katerynoslav (now the city of Dnipro), on the banks of the Dnieper River, on the glorious lands of the freedom-loving Ukrainian Cossacks that Helena Han (Blavatsky) was born. For the theosophical world, Ukraine, and in particular the city of Dnipro, is a sacred place associated with this planet-scale personality. In the lands of Ukraine there is the only museum in the world associated with the physical birth of H. P. Blavatsky and her family roots. Thus we can realize the importance of H. P. Blavatsky for our country. Theosophine's name is associated with modern Ukraine for the whole world.

One more fact to mention is Blavatsky's activity and heritage contributed to radical changes in the status of theosophy, which, permeating the entire history of mankind, has always been a doctrine closed to the general public and manifested itself indirectly: through various forms of the spiritual culture of mankind. Helena Blavatska contributed to the fact that theosophy as a doctrine came out of indirect forms and became a self-sufficient direction of theoretical space. Definitions of theosophy appeared in dictionaries, scientific understandings of theosophy as a separate direction were formed, and scientific and theosophical discourse became more active.

Thanks to H. P. Blavatsky in the XIX century there is a social movement (Theosophical Society), an association of people whose activities are aimed at realizing the values of Theosophy in the living space.

The conceptual significance of Blavatsky's activities and heritage is much wider than social manifestations and consists in the prerequisites for the formation of a spiritual age worldview new content. The theosophical heritage, which we received through H. P. Blavatsky, preserves the ideas of the evolutionary model of human development, which are now realized through the ideological, scientific and aesthetic achievements of modern culture. First of all, it is a radical change in the **cognition methodology**, where the subject, object, method and purpose are rethought. The subject goes beyond the system-organized boundaries defined by modern scientism, the object expands to the transcendent, the cognition method approaches the syncretic holon (integrity that contains the complementarity of rational-irrational, sensory-mental, general-concrete), the goal of cognition from the practical-applied use of its results is transformed into awareness of the essence of everything that exists.

As a consequence, at the turn of the XIX–XX centuries there were a number of **intuitive teachings** and directions of philosophy, which were opposed to positivistic methodology. A pleiad of philosophers is being formed, such as Henri Bergson (France), Nicholas Lossky, Semen Frank (Russia), George Moore, Charles Brod, David Ross, and Alfred Ewing (England), who substantiate the theory of intuition.

The practical continuation of intuitionism is already observed in modern trends of psychology, among which we should single out transpersonal psychology (S. Grof, R. Assagioli, K. Durkheim) as a doctrine of a changed (expanded) state of consciousness. The very term "transpersonal" means overcoming the personification of the Ego as a loss of limited vision (knowledge) of the world. It should be noted that the H. P. Blavatsky's "*Cosmogogenesis*" of the "*Secret Doctrine*" [1] outlined the broad horizons of the knowledge object, going far beyond the science of the time. It is impossible to comprehend the concept of the Universe, which was provided by HP Blavatsky, by the limited methods of classical science. Modern science and philosophy demonstrate new achievements of the XX and XXI centuries. It can be considered indirect and gradual implementation of the Theosophine's ideas.

Speaking about the modern philosophical context, let us turn to the concept of metamodern, which has been fixed since about 2010 as a new ideological paradigm. It occupies an intermediate position between the optimism of the modernity ideals, expressed in the rational human capacity to change the world, and the pessimism of postmodernism in the form of skepticism and disappointment in relation to all

modern ideals. [9]. **Metamodern** is the search for integrity (holonomy) as overcoming the linearity of knowledge and acquiring a holistic holographic picture of the world [6]. "Secret Doctrine" gives this integrity, and the modern world 190 years after the birth of H. P. Blavatsky naturally comes to the need to universalize the picture of the world, possibly on condition that all the planes of being are recognized.

A modern interdisciplinary branch of knowledge, called "**Western esotericism**" (the founder of the third wave – Walter Hanegraaff (Netherlands)) [4], is aimed at the objective study of esoteric teachings. The common goal of all researches in this direction is to analyze the metahistorical nature of the transcendent source. This research position, which is fundamentally new for science, forms the basis of H. P. Blavatsky's teachings, only today finds realization in the scientific metamaterialist paradigm.

Transcendental materialism or speculative realism [3], the philosophical concept of continental philosophy of the last decade, is approaching theosophical ontology in modern philosophy. In a simplified statement, it is a recognition of the materiality of all possible worlds. The radical difference from vulgar materialism is that materiality is not limited to gross empiricism, but presupposes various forms, levels of matter, from which being is formed, in which the affinity with the structure of cosmogenesis can be traced in the H. P. Blavatsky's works.

The movement of science along the path trodden by Helena Blavatsky is to change the scientific paradigm in the context of the **quantum picture of the world**. The traditional subject-object position in science is replaced by the subject-subject cognitive attitude based on the quantum concept of consciousness. It is the discourse of consciousness that allows psychology, philosophy, theoretical physics, anthropology and other spheres of scientific knowledge to be synthesized into a single problematic field of research – the only quantum nature of consciousness, according to which a person is the creator of the universe at the level of awareness of his own transcendental essence. This is the main idea of theosophical anthropology, set out by H. P. Blavatsky in the second volume of the "Secret Doctrine" ("Anthropogenesis") [2]. What the ancient teachings metaphorically expressed and Theosophy symbolized, modern philosophy of science formulates within the limits of **transcendental phenomenology**: "Form is not the essence of consciousness."

Blavatsky's scientific insights, the universal picture of the world presented in The Secret Doctrine and Isis Unveiled, are now expressed in the **Physical Vacuum Theory**, [8] that substantiates the physics of the six planes of existence and the existence of the seventh plan, the universal egregor, substantively close to the principles of the sevenfold universe in the H. P. Blavatsky teachings.

The evolutionary processes, described by Theosophine as a transition to the level of the sixth race, can be observed today in social manifestations. The British thinker Peter Russell's planetary consciousness concept [5] reflects the evolutionary processes represented in theosophy. The law of the dialectic of the transition from quantity to quality leads to the natural stage of humanity unification at the level of consciousness. Despite the complexity and contradictions of the modern world, we can clearly record the unifying processes at all existence levels [7].

Tendencies to the formation of planetary consciousness and the functioning of humanity as a single conscious community will contribute to the realization of the evolutionary purpose of man in the system of the universe – **spiritual self-exploration**. According to Peter Russell, a qualitative change in the formation of planetary consciousness will occur in the near future at the level of the essential unity of people in fulfilling its spiritual mission – the co-evolution of Man and the Universe.

This is the essential unity that Theosophy strives for and tries to realize the Theosophical Society founded by H. P. Blavatsky – to create a single organism, a single field of consciousness, on the basis of which the evolutionary (quantum) leap will take place – unification in the Spirit. At the same time, essential unity does not absorb its structures, but exists due to the acceptance and interaction of everyone. Therefore, an important principle of the Theosophical Society is not formalized unity, but the acceptance of the intrinsic value of all nations, confessions, religions and social positions.

As indicated above, many ideas from the H. P. Blavatsky teachings have been realized, but even more – remain unconscious. Based on this, our task is not just to know what Theosophy is about, but to see and be aware of these evolutionary processes in life, embodying the foundations of practical Theosophy. The heritage of Helena Blavatsky is in demand in the modern era. Therefore, the significance of the Theosophine's activities and her spiritual heritage is epochal.

References:

1. *Блаватская Е. П. Тайная доктрина. Том 1. Космогенезис. М.: Азбука-классика. Non-Fiction, 2014.*
2. *Блаватская Е. П. Тайная доктрина. Том 2. Антропогенезис. М.: АСТ, 2004.*
3. *Brassier R., Grant I. H., Harman G., Meillassoux Q. Speculative Realism. Collapse III: Unknown Deleuze (+Speculative realism) / Mackay R. (ed.). Falmouth: Urbanomic, 2007.*
4. *Hanegraaff W. J. Western esotericism: the next generation. Mystic and esoteric movements in theory and practice: fifth international conference: history and discourse: historical and philosophical aspects of the study of esotericism and mysticism. St. Petersburg: Russian Christian Academy for Humanities, 2012. P. 113–129.*
5. *Russell P. The Global Brain: Speculations on the Evolutionary Leap to Planetary Consciousness. Los Angeles: JP Tarcher, 1983.*
6. *Shabanova Yu. O. Metamodernism Man in the Wordview Dimension of New Cultural Paradigm / Anthropological Measurements of Philosophical Research. No. 18. 2020. R. 121–131.*
7. *Shabanova Y. Planetary Awareness: The Worldwide Demand of the 21st Century / The Theosophist. Vol. 142.11, August 2021. R. 17–23.*
8. *Shipov G. Physical Vacuum theory. M.: ST-Center, 1998.*
9. *Vermeulen T., Akker R. Notes on metamodernism. Journal of Aesthetics & Culture. V. 2, 2010. R. 56–77.*

*Olena Alivantseva, head of the department
Dnipropetrovsk National Historical
Museum named after D. Yavornytsky,
author and scientific curator of the project
"H. P. Blavatsky and Her Family Museum Center",
Honored Worker of Culture of Ukraine*

**THIRTY YEARS ON THE WAY TO RETURN H. P. BLAVATSKY'S NAME
AND HERITAGE TO THE UKRAINIAN SOCIAL, SCIENTIFIC
AND CULTUROLOGICAL CONTEXT, ON THE WAY OF
"H. P. BLAVATSKY AND HER FAMILY MUSEUM CENTER"
CREATION YEAR 1991: THE FIRST STEP**

The events of 1991, which became the last in the Soviet Empire history and the first in the history of the newly independent Ukraine, gave an opportunity to begin a difficult period of Helena Blavatsky's name and heritage returning to the homeland.

Back in the mid-1980s, in the local lore research course, the author of the report was lucky enough to find and scientifically attribute the main building of the city estate where Helena Blavatsky was born (Dnipro, 11 Knyaz Yaroslav the Wise St.). From 1815 to 1834, the estate belonged to Andriy Fadeev's maternal grandfather and was the family's ancestral estate for almost 20 years. Helena Blavatsky herself often visited her grandfather's estate in 1831–1834.

This estate was destined to gain fame thanks to a dynasty whose three generations – statesmen and public figures, scientists and writers – became a unique national culture phenomenon, and one of this dynasty representatives – a planetary scale personality.

Fate has preserved the main house of the estate for posterity.

In 1987, the author of the report initiated the house to acquire the status of a memorial one. The initiative was supported by the Historical Museum and passed to the authorities. By the decision of the Dnepropetrovsk Regional Executive Committee #180 from 07/16/1987, the house was given the status of a Historical Monument of Local Importance. State registration number 6156.

On January 25, 2018, the Cabinet of Ministers of Ukraine decided to grant the "The XIX century house of the city estate, where HP Blavatsky was born and the Fadeev dynasty lived" the status of a Cultural Heritage Site of National Importance and entry in the State Regist City Executive Committee Chairman er of Immovable Monuments of Ukraine. Security number 040025.

In 1980, after many decades of the name defamation, a ban on her works study, the persecution of those who had the courage to violate this prohibition, the first articles devoted to H. P. Blavatsky with a positive connotation finally appeared in the periodicals. By the early 1990s, there were more and more such publications. At that time, Valentyn Sydorov's novels "Seven Days in the Himalayas" and "Bridge over the Stream" received a wide public response. Now it is no longer secret, not with the help of a typewritten reprint, not in a self-published format, a narrow circle of the

elite could get acquainted with H. P. Blavatsky's personality and works, and in large-circulation magazines the society discovered the world-famous researcher and public figure heritage.

It is not surprising that H. P. Blavatsky birthplace, the unique dynasty place of life to which she belonged, was perceived with special reverence.

In early 1991, on the basis of the scientific exposition literature department of Dnepropetrovsk Historical Museum named after D. I. Yavornytsky, an initiative group was created, which was soon transformed into the Blavatsky Foundation Public Council. The Council brought together scientists, ethnographers, museologists, representatives of various state and public organizations interested in returning to science, culture, popularization in the social sphere of the world-wide and almost forgotten in Ukraine, the capital of the Prydniprovyan region's daughter's heritage. The author of the report was lucky to become one of the movement organizers, which also included Viktor Machula, Anatoliy Korotchenko, Mykola Asaulenko.

The Council initiated city ceremonial events dedicated to the 160th anniversary of his outstanding native's birth. The Council also supported the author's idea of H. P. Blavatsky and Her Family Museum Center establishment in the monument building.

The Historical Museum at that time actively supported the Council, created conditions for its work within its walls.

In the early summer of 1991, Dnipropetrovsk journalists V. Machula and A. Korotchenko met with the International Association "World through Culture" leadership and its president V. Sydorov. It became known that in 1990 a dialogue was started between this organization and the International Theosophical Society (Adyar), which resulted in the visit of the Theosophical Society President Radha Bernier to the USSR. During the visit, the organizations signed a memorandum of cooperation and decided to declare 1991 the "Year of Blavatsky".

It should be noted that for a long time it was believed that the anniversary year was declared by UNESCO, but in fact it was a joint decision of the two above mentioned organizations. One of the Bernier's visit's results was the Theosophical Society decision to publish "Secret Doctrine" translated by Elena Roerich in its printing house. The money for this publication was donated by theosophists from around the world. The 5,000-circulation edition was transferred to Blavatsky's homeland in June 1991.

The meeting of Korotchenko and Machula with Sydorov played an important role in the future of the anniversary celebrations program preparation in Dnepropetrovsk. Blavatsky Foundation Public Council and The World Through Culture International Association have begun negotiations on the foreign organizations representatives' participation in the celebrations at H. P. Blavatsky's homeland and an international conference holding.

Having taken part in the anniversary events program development, the Historical Museum appealed to the city and regional authorities and received the City Council and the Executive Committee support. Serhiy Shevchenko, Deputy of the City

Council, Chairman of the Commission on Science and Culture, PhD (philosophy), played a particularly important role in this support.

Blavatsky Foundation Public Council, together with the Historical Museum, began to implement the idea. The conference program was developed with the support of The World through Culture Association and the Russian Theosophical Society (Independent). The author of this report, with the Literature Department researchers' participation, began work on creating an exhibition dedicated to H. P. Blavatsky. Several hundred exhibits from the Historical Museum funds were selected for the exhibition. The head of the Russian Theosophical Society Dmytro Popov and the executive secretary Kateryna Lebedyeva took part in the exhibition creation, providing H. P. Blavatsky's and her family members' portraits for display in the photo gallery.

On the City Executive Committee basis, work on designing a memorial plaque dedicated to Helena Blavatsky was begun. It was entrusted to the sculptor Vasyl Miroshnychenko.

The Palace of Children and Youth was chosen for the solemn events.

The Dnipropetrovsk Symphony Orchestra under the direction of Vyacheslav Blinov has prepared a new concert program for the event.

On September 10–14, 1991, large-scale ceremonial events dedicated to the 160th anniversary of Helena Blavatsky's birth took place in Dnipropetrovsk.

Dnipro residents and more than 300 of various cities and countries representatives attended them. International Association "World Through Culture" delegation members led by President Valentyn Sydorov, the Austrian branch President Wilhelm Augustrat, the German branch President Gungilda Lier (Germany), the Bulgarian branch Secretary Nadezhda Madolyeva (Bulgaria) were the guests of honor.

The delegation included the International Theosophical Society President Radha Bernier (India) and its European Federation President Kurt Berg (Sweden).

The events were widely covered by the press, central and regional television channels.

On September 10–11, the Public Council of the Blavatsky Foundation together with the International Association "World Through Culture", the Russian Theosophical Society (Independent) with the Theosophical Society (Adyar) participation held an international scientific conference H. P. Blavatsky and the spiritual life of the planet. During the conference, which lasted for two days, more than thirty reports and speeches, dedicated to Blavatsky and her influence on the development of science, culture, social processes in the world of the XIX–XX centuries, were made.

The conference was opened by reports by Valentyn Sydorov and Radha Bernier. During the conference, brilliant speeches of scientists: physicists and astrophysicists, philosophers and philologists, sociologists and culturologists were made. Among them were reports by Valery Frolov "Ancient Knowledge and New Science. New Truths Return", Yuriy Horbunov "H. P. Blavatsky and New Political Thinking", Yuriy Fudko "Some Aspects of Theosophy in East Slavic Folk Culture"; as well as

reports by Serhiy Klyuchnikov, Dmitro Popov, Karine Dilanyan, Andriy Hnezdylov, Julian Dolhin, Valentyna Pazylova, Kostyantyn Proskuryakov.

On September 12, on the main building of the estate, in which H. P. Blavatsky was born, a memorial plaque dedicated to her was unveiled. The honor of opening was given to the president of the Theosophical Society Radha Bernier and the representative of the Dnepropetrovsk city council Sergiy Shevchenko.

On solemn days in Dnepropetrovsk educational institutions readings devoted to HP Blavatsky took place. The jubilee exhibition "Herald of Light" was opened in the halls of the Historical Museum. A paintings and graphics exhibition dedicated to H. P. Blavatsky has been created in the Art Museum.

On September 12, the press conference with foreign guests and an evening concert in H. P. Blavatsky's memory performed by the Dnipropetrovsk Philharmonic Symphony Orchestra concluded the solemn events.

The next day, an official reception and a dialogue between the foreign delegations heads with the City Executive Committee Chairman Valeriy Pustovoytenko took place at the Dnipropetrovsk City Executive Committee. The city in his person took upon itself the obligation to create a museum dedicated to H. P. Blavatsky, renaming Leninhradska Street to Helena Blavatsky Street (now Yaroslav the Wise Street).

P.S. In that significant year, thirty years ago, the author of the report thought that the process of creating the Museum Center would be rapid, but it turned out that thirty years was not enough for the post-Soviet society to realize the importance of the prominent compatriot's heritage. The Blavatsky Museum Center is still under development.

However, much has been done. Since 1991, scientific conferences dedicated to H. P. Blavatsky have become annual in Dnipro. Since 1991, on the Historical Museum basis researches, collection of exhibits, acquisition of the library for the future H. P. Blavatsky museum have been carried out. Expositions are created and exhibitions are opened, systematic work with the public is conducted.

In 1991–2004 on behalf of the Historical Museum named after D. Yavornytsky and the society that worked on its basis, hundreds of letters were written, requests to transfer the memorial house and the adjacent territory of the former Fadeevs' estate to create H. P. Blavatsky and Her Family Museum Center.

In 2002, in order to build the H. P. Blavatsky museum in the Historical Museum a research and exhibition departments were created.

In 2004, by the decision of the Ukrainian authorities, the monument was transferred to the Historical Museum balance in order to open H. P. Blavatsky and Her Family Museum Center. The first, but unfortunately partial result was obtained.

A number of international conferences, culturologists and musicologists has approved the H. P. Blavatsky and Her Family Museum Center scientific concept created by the author of the report.

In 2004–2009 in Dnipropetrovsk, Kyiv, Lviv, Kharkiv, Odesa project "H. P. Blavatsky and Her Family Museum Center" exhibitions-presentations were held, which were highly praised by the public and specialists.

In 2005, the author of the report created the project "Zero Cycle Museum" and a pilot exhibition, which has already undergone three re-exhibitions and expanded from one to four halls. This allowed scientific and cultural work development in the building, which is in a pre-restoration condition, to receive visitors, to conduct excursions and educational activities.

The author hopes that in the next decade we will reach our goal – and in forty "Moisey years" H. P. Blavatsky and Her Family Museum Center will be established in full and it will operate internationally as the only museum in the world dedicated to the planetary scale personality.

*Maurice Bisheff,
Ph. D. Retired Lecturer in Public Administration,
California State University, Northridge*

THE FOUR GOLDEN LINKS: THE POINTERS TO WISDOM AND COMPASSION IN THE AMERIORATION OF MODERN SOCIAL PROBLEMS

H. P. Blavatsky in *The Key to Theosophy* points to the fertile and multi-dimensional, universal principles, which when looked into and applied, lead to thinking and action which will get to the root of and ameliorate modern social problems:

“Enquirer: How then, should Theosophical principles be applied so that so that social cooperation may be promoted and true efforts for social amelioration be carried on?”

Theosophist: Let me briefly remind you what these principles are – Universal Unity and Causation; Human Solidarity; the Law of Karma; Re-Incarnation. *These are the four links of the golden chain which should bind humanity into one family, one universal Brotherhood.*” [1]

The Problem of Modernity

For H. P. Blavatsky, the main problem in modern thinking and society resides in the idea of all human beings as separate – isolated individuals pursuing selfish aims. The tendency toward the animal-like securing of appetites for the isolated self, obscures and may override the conscious exertion of our God-like qualities including natural social cooperation. With glorified justifications of selfishness, society becomes like a competitive “rat race” from birth to death rather than an incarnation for lifelong learning for sifting out “the true from the false, the ephemeral from the everlasting”. [2] Modern society exaggerates and glorifies appearances. It encompasses individuals with its lures of pleasure and avoidance of pain through the “enthralment of the senses”. Its “totality” hypnotizes the mind into a socially conditioned, almost robotic accumulation of addicting habits and diversions. All of

these externalizing effects, compounded by acquisitive, competitive tendencies, if not corrected, lead to separateness and thus unnecessary and unnatural suffering and discord for the whole human family and the living Earth itself.

The higher unified field of potential consciousness is obscured by contemporary science and philosophy. The mind is held hostage and highly circumscribed by the externalizing personality, which is but a bundle of habits and sensations attempting to maintain a social identity. Discontinuity in one's consciousness results because brainpower is cut off from the inner light of the heart – HPB's heart doctrine – which is on a higher, unified plane of intuitive consciousness untouched by logic and ordinary reason. Blaise Pascal wrote, "The heart has its reasons which reason knows nothing of..." [3] Thus, while the principle of self-correction is the basis of contemporary science and philosophy, it is usually confined and limited to assigning reality only to the level of perception of awareness at which error is identified and correction subsequently applied. Science does not reveal the true, intrinsic essence. In other words, it is examining the outer husk or material form as a separate object, not its inner symbolic meaning within a host of relationships.

The late Raghavan N. Iyer, the teacher of the 1975 cycle anticipated by H. P. B. in *The Key to Theosophy*, comments that in the 19th century H. P. Blavatsky had to oppose materialism in both religion and science. Owing to concretized conceptions of progress connected with a unilineal view of history and short-sighted enthusiasm about technological change, many persons put blind faith in science. Nonetheless, H. P. Blavatsky prophetically anticipated the demise of this faith, while she anticipated a series of revolutionary scientific changes in the early decades of the Aquarian Age. Since then, even people at the popular level have begun to assimilate something of quantum theory and theories of light, much that was implicit in the work of Einstein, Eddington, and the early biologists. Thought is opening to a more expansive view of the force of consciousness on form and to the untapped potentials of the inner man.

The Four Golden Links: Planks of Spiritual Salvation

One of the great legacies of HPB's teachings is the re-introduction of Eternal Verities as the basis of wisdom for Humanity. Her writings point to man's fundamental identity as a spiritual being. They are described in the Four Golden Links – our common source, unity, the law of karma and re-incarnation – given as different standpoints of the essence of spiritual wisdom. These principles describe life as a fundamental unity that transcends materialism and the realm of the lower mind of separate names and forms. As in the ancient Hermetic tradition, when one begins with these universal principles, from above, below, and sees analogies and correspondences as reflections of a unified field, a One Life in all, then a new, much larger ruling conception of God, Nature, and Man begins to unfold. This becomes evident in the meaning one attaches to the circumstances of life, as when rendering daily duties as sacrifices to the Supreme Spirit.

The Fundamental Choice: Radically Rethinking One's Orbit through the Four Golden Links

H. P. Blavatsky's teachings provide the planks of salvation for radically rethinking one's orbit – asking primarily, who one truly is and what ideas one chooses to think and act upon, as well as, what are one's ideals and aspirations, who are one's true teachers, and how to prepare the mind to sift, learn and reap value from experiences.

This fundamental choice in life involves radical rethinking, i.e. getting to the root of things. Radical rethinking begins with the first of the four, interrelated Golden Links, *unity and universal causation*. H. P. Blavatsky posited a radical, transcendent unity where all human beings share the same essence and emanate from the same Supreme Spirit—that One Life which is formless and cannot be named or contained. All men and women are souls or classes of souls who radiate from the One incognizable Source, Be-ness, are wrapped in the robes of spirit-matter of various gradations, and experience the unfolding of self-consciousness in spirit-matter. It is through the over-brooding, unbounded spiritual field of intelligence and ideation, termed *atma-buddhi-manas*, that each human being is a reflected ray of divine intelligence. This profound intelligence resonates and is mirrored in a mind that is purified of afflictive emotions.

Applying the Four Golden Links to Social Problems

An ethical application of these metaphysical principles is exemplified by the XIV Dalai Lama. He has said that we are all one – one Human Family. All human beings are of the same essence and all wish for happiness. The Dalai Lama urges us to accept universal ethical responsibility. We must meditate regularly and think universally of the diverse needs of the human family—and how to relieve the spiritual and material distress of others, i.e. the karmic burdens and limitations of others which are similar to our own. The journal *Hermes* suggests that the full potential of *Manas* (or thought-will-feeling) can only be released through an exacting conception of individual responsibility.

The Dalai Lama says we can begin taking universal responsibility for **emotional disarmament** and recognizing our impact on others in the use of the mind. The human mind, a *manasa* that embraces the universe, is potentially a power-house of thought and action, which makes man a creator, not a creature (of habit). The Dalai Lama urges a new age of consciousness where mental hygiene is as important as physical hygiene and where reason meets compassion. This global recognition of using the mind to think of what we owe others and Humanity, a true emerging human and global solidarity, is manifesting along visible and invisible lines as a feeling of Universal Fellowship around the globe.

H. P. Blavatsky's co-worker, William Quan Judge, stated that thoughts and words are “living messengers.” One can either uplift or depress the whole social atmosphere with one's presence and *tonality* of thoughts, not only other persons, but the Earth as a living being itself. Thoughts pervade the atmosphere, have karmic effects as aspects of universal causation and interdependence, and create cycles of the return of those mental impressions in a unified field of consciousness effecting all beings. Thus, there is no real separation between human beings and all of life.

Lately, for example, scientists suggest that it is possible to connect with trees through our voices. It appears that plants can hear. “Scientists discovered that the roots of *Arabidopsis* oriented themselves to clicks in the frequency of 200 Hz (Hertz) and then grew in that direction.” [4]

Karma as the Law of Spiritual Harmony

In considering and meditating on the metaphysical and ethical basis of the law of karma, we can begin to develop an understanding of our current situation and how to self-reform. Can we use meditation and self-correction to select our thoughts in order that we do not passively accept ideas or overreact to sensory stimuli? Developing a detachment and discernment in the mind would allow us to use principles of the Four Golden Links. Connecting to the ideas of unity and universal causation, for instance, would let us absorb the effects of our individual past actions recurring again in our inner natures, especially from previous lives, and let us face external environments which challenge us and our definition of our self-defined duty. Such are opportunities to reexamine our thought stream from the higher perspective of the heart, a separate realm than logic, and coordinate with the mind empathetic thoughts which can bridge social divides.

For example, polarization in current society is a fusion of some of the attitude of “us and them” (sectarianism) with a moral will reflecting right and wrong. Even if one is right does not mean one is innocent. Even if one is viewed as wrong does not mean one is incorrigible.

This false consciousness, yet potentially fatal consciousness, sustains social identities, and allows differences which threaten vulnerabilities to be projected into images of “the Other”. A self-righteous “us vs. them” mentality ensues. This becomes an excuse to allow us to avoid these problems (to ignore, to be ignorant) and externalize personal responsibility onto others. [5] Meditation; a deep, empathetic relationship; and eventually “new, more inclusive thinking, an awakening of meaning” may be the only medicines to dissolve this tough problem.

By employing the ideas of karma and reincarnation, we can go beyond binary thinking to a greater unity and synthesis. The question is how can we make a world of fragments into a shared whole, an ascent in consciousness expressing unity and universal brotherhood?

The law of karma or greater harmony points our mind toward harmonies and disharmonies allowing us to not overly grasp, attach, and absolutize thought forms which are polarizing to our lower emotions. In this matter, we do not become attached to the field of consciousness operating. Rather, we can cast pairs of opposites – pain and pleasure, good and evil, attraction and repulsion—in the impersonal terms of harmony and disharmony. By viewing the impersonal field as a conversion of karmic tendencies, we can search for some immediate causes for social amelioration though realizing that the field of apparent opposites can be helpful as necessary aspects to the evolution of consciousness and noetic discrimination.

H. P. Blavatsky makes it clear that the purpose of her teachings is not individual development but to better fit each seeker to serve Humanity. To engage in service, to follow our self-chosen duty encourages equanimity and brings a sense of detachment

to life's circumstances. We can use the sharing of story and humor to work with others, build on their contributions with loving kindness, and develop small but important higher fields of social cooperation in the light of truth and non-violence within a consistent morality of ends and means. The American President Abraham Lincoln demonstrated his ability to draw a larger circle through embracing his "team of rivals" and patiently working with karma. Even with suffering, he displayed his wit and storytelling ability to draw in others.

We can also with a non-violent heart reject evil, yet cast no one out of our hearts. Non-cooperation with evil is a *tapas* or voluntary self-suffering and moral sacrifice for "truth". This holds the possibility for the awakening of the soul in the mind, the moral conscience of each and all, as in the kind of actions where Gandhi, Martin Luther King, Jr., and others are supreme examples. The young Mahatma Gandhi met H. P. B. in London, and became one of the greatest exemplars of her teachings. He read her *Key to Theosophy* and drew on the principles she laid down to conduct creative, experiments with truth, for the purpose of reducing human suffering.

The legacy of the sacrifice of Helena Petrovna Blavatsky on behalf of the Masters of Wisdom is unfathomable. We find a certainty though, in H.P.B.'s teachings, especially in the Four Golden Links, that we can begin to radically renew ourselves by turning inward to the intuition of the heart and applying and assimilating these universal principles. This is, she says, the ancient, well-worn and verified path to the Eternal Verities, hence to our true natures.

References:

1. *Blavatsky, H. P.* The Key to Theosophy, Theosophy Co., Los Angeles, CA, 1962. PP. 233–237.
2. Hermes journal: Santa Barbara, California or www.theosophytrust.org.
3. Pascal, Blaise, Internet, Goodreads.com.
4. The Theosophical Movement journal, July 2021, Mumbai, discussing studies in The Heartbeat of Trees: Embracing Our Ancient Bond with Forests and Nature by Peter Wohlleben.
5. *Dutton Kevin.* *LA Times.* "How We Can Society's Divides", May 16, 2021. P. A19.

Anatoliy Osypov,
Doctor of Philosophy, Professor,
Professor of the Department of Philosophy and Pedagogy
Dnipro University of Technology

PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY AND SYNTHESIS OF SCIENCE AND PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF H. P. BLAVATSKY'S IDEAS

Expressing delight at the fact of the starry sky overhead and the moral principle in the depths of the human soul, Kant thereby formulated a paradigm making it possible to resolve the issue of the relationship (and in a narrow sense – connection) of science, religion and esoteric knowledge. By dividing the three forms of the cognitive activity instrumentation (feeling, meaning and reason), the German philosopher thereby also defines the spheres of reality that can be transmitted to human consciousness through the specified instrumentation. Each of these cognitive activity forms has acquired perfection in the space of cultivation, as a matter of fact, of sensations, thinking, intuitive insight; therefore, separately, the forms are self-sufficient *within the framework of application with respect to the real objects corresponding to them*. And this, in return, means that it would be incorrect to “measure” objects of the mind (and, according to Kant, they are God, Soul, Universe), let us say, with such instruments as the concept of meaning, it would be incorrect.

As is known to science, Kant allocated a proper place to the sphere of feelings and logical-evidence-based thinking. The realm of the mind is based on illogical tools: intuition, values, thinking. The latter define the given of experience as such, regardless of the establishment of cause-and-effect relationships, as it happens in scientific knowledge. And here the question of *faith*, on which the men's cognitive abilities rely on in determining the truth of being – on sensation, logic or intuition, appears as an ideological question. Thus, Kant, having discovered the ways of knowledge, pointed out the impossibility of comparing scientific knowledge (sensory experience and meaning) with knowledge that exists on the supersensible level (reason).

How to connect different worldviews: on the basis of one of them, which will act as a kind of mediating link between them, or single out one as defining relative to the other two? The answer about the foundations of creating this type of worldview, in fact, is formulated in the subtitle of the famous work of H. P. Blavatsky "The Secret Doctrine": "*Synthesis of Science, Religion and Philosophy*." However, what can the synthesis of these three components be based on, considering the rapid development of science and philosophy in the twentieth century led to a fundamental revision of many positions of all these branches of human activity? The condition of any synthesis can be that each of its components, having formed in certain cultural-theoretical circumstances and, thus, having paradigmatic limitations, should be *transformed in the direction of mutual rapprochement* to other components, since it

becomes an integral part of a more volumetric, than the previous education, a new worldview.

H. P. Blavatsky defines the philosophy of Plato as the starting point of such a synthesis: "It is the Platonic philosophy, the most elaborate compend of the abstruse systems of old India, that can alone afford us this middle ground" [1, p. 20]. This philosophy "was stated and illustrated in the *mysteries*" [1, p. 21]. At the same time, the author of "Isis Unveiled" highlights the position of Indian philosophy, important from the point of view of building a new synthesis, in particular, firstly, the idea of the trinity of both nature and man: nature and man consist of the physical body, the astral and the ruler of all things – *spirit* [2, p. 735–736]. Secondly, important definitions on magic: "Magic, as a science, is the knowledge of these principles, and of the way by which the omniscience and omnipotence of the spirit and its control over nature's forces may be acquired by the individual while still in the body. Magic, as an art, is the application of this knowledge in *practice*" [2, p. 736]. It is noted that "one phase of magical skill is the *voluntary and conscious* withdrawal of the inner man (astral form) from the outer man (physical body) [2, p. 737]. And further, what is important for the solution of the above-mentioned question of synthesis: "To sum up all in a few words, MAGIC is spiritual WISDOM; nature, the material ally, pupil and servant of the magician. One common vital principle pervades all things, and this is controllable by the *perfect human will*. The adept can stimulate the movements of the natural forces in plants and animals in a preternatural degree" [2, p. 739]. H. P. Blavatsky emphasizes that "the adept can control the sensations and alter the conditions of the physical and astral bodies of other persons" [2, p. 739].

It should be noted that, according to Blavatsky, the flow of man to all processes through the power of the spirit, germinated in man's own nature by his own nature and his spiritual improvement, is, so to say, an ecologically balanced influence, enters into resonance with the Universe as a whole, and not breaking its harmony. In contrast, we see the imbalance caused by the consumer spirit of intervention in natural processes with the help of scientific and technical tools and the setting of pragmatic goals for the use of natural resources over the past two centuries.

From what has been said above regarding the H. P. Blavatsky's idea about the philosophy of Plato and the achievements of Indian culture, the following can be distinguished:

1. "*Spirit*, source of all forces" [2, p. 736];
2. Philosophy as a *rational-theoretical* form of knowledge at the present stage of existence has its origins in *spiritual and practical* activities (the mysteries of the ancient world: Egypt, India, and then Greece) – magic.
3. Magic involves the *improvement of the man's spiritual* nature, *consciously* directed by the *will*.
4. Cultivation of magic, based on *the further development of the man's spiritual forces*, aims to stimulate "the movements of the natural forces in plants and animals in a preternatural degree.... Such experiments are not obstructions of nature, but quickenings; the conditions of intenser vital action are given" [2, p. 739].

5. The interaction of man with man and with nature on a spiritual basis ensures the harmonious interaction of man and the Universe, in other words – the identity of the micro- and macrocosm.

6. Under the *influence of the spirit*, H. P. Blavatsky does not mean scientific and technical activity that uses *technical* means *external* to human nature (tools, machines, energy, chemical and biological technologies, computers, etc.), but his own bodily and spiritual tools provided by nature.

The last position should be discussed in more detail. Technology and science by their *material and logical* nature (mechanisms, equipment, scientific devices by which man discovers the world properties, logical and theoretical science tools, etc.) are alienated from the essence of the spirit; technology and science can *only be instruments* of the spirit. Under the influence of spirit, the researcher means the focus of attention and will of the spirit on the man's *inner* potential, that is, the improvement of one's own physical body, emotional, mental-analytical, value level of being, improvement of interaction forms with Infinity, with the Absolute. After all, the universe is infinite and it is impossible to comprehend and master it through scientific and analytical knowledge and technologies, which are always limited, no matter how much they increase their potential. The result of the civilization development direction at the moment is as follows: scientific and technological progress has created only *crutches* for man and pushed to the background the question of the path of its true development: *spiritual and practical* [3, p. 57–93].

However, what opportunities for constituting the synthesis of science, religion and philosophy on the basis of Theosophy are opening up due to the deepening of scientific and philosophical knowledge about man and the world in the XX–XXI centuries, which would detail, clarify, develop our ideas about the mechanism of ancient times magic action on modernity, that is, "modern magic" calls? At the same time, we remember, as stated above, that the achievements of philosophy and science of the present must be transformed in a certain way. After all, they are no longer self-sufficient, but are included in the synthesis of a new level, in a new integrity. The answer to this question can be divided into several aspects: a) what ideas of philosophy can be used in this proceeding; b) achievements of the humanities and natural sciences are important in this context; c) how the achievements of philosophy, the humanities and natural sciences can be transformed based on the task.

Let's dwell on the first aspect – philosophy. First of all, we are talking about an *anthropological* turn in philosophy at the beginning of the twentieth century, reoriented the formulation and solution of the ontological question from the natural scientific paradigm (based on the postulate of the objective, independent of human consciousness, the existence of reality) to the anthropological, according to which a person is on the highest stage of spiritual growth becomes a manifestation of the most natural forces and is integral to them. The final chord in the formulation of anthropological turn new principles in the consideration of the picture of the Universe is the concept of the philosophical anthropology founders, the ideas of which were formulated in the works of M. Scheler, H. Plesner, A. Gehlen. In particular, in his work "The Human Place in the Cosmos" M. Scheler outlined a complete picture of

the formation of the essential forces of a person from his material and natural prerequisites to the emergence of the spiritual potential of the individual. Thus, an attempt was made to consider in unity the entire vertical of the levels of a person's being, starting from his body and further – through sensations and emotions – to the formation of the higher functions of the psyche: thinking, values, worldview principles and attitudes and – the endings – to the constitution of the highest ideal as macrocosmic essences of the spiritual sort – the Absolute. Formulating the tasks of philosophical anthropology: "... to show exactly how from the basic structure of human existence... all specific monopolies and realizations and deeds of a person follow: language, conscience, tools, weapons... myth, religion, science...", M. Scheler emphasizes the highest goal: "To show how a person at the very moment when, thanks to the awareness of the world and self-consciousness and thanks to the objectification of his own psychophysical nature (this specific recognizable sign of the *spirit*), he *became a person with an inner necessity*, must also understand the the formal idea of *superluminal, infinite and absolute being*" [4, p. 187].

However, in order for philosophical anthropology to become a methodological basis for solving the question of synthesis according to H. P. Blavatsky, that is, on the basis of *spirit*, a transformation of philosophical anthropology itself is necessary. In defining its positions, philosophical anthropology relied on the achievements of A. Schopenhauer's philosophy, the ideas of the philosophy of life, phenomenology, and existentialism. The problem of man was intoned in different ways by these currents and requires special analysis. This intonated one-sidedness in understanding human nature itself may contain a heuristic potential for understanding the mechanism of the nature of the synthesis of science, philosophy and esoteric knowledge, which is carried out on the basis of philosophical anthropology. It means that these trends in philosophy, not without the influence of the traditions of Eastern philosophy, served as the basis for the emergence and development of a variety of concepts of practical psychology, psychotherapy, spiritual practices in the twentieth century, which is a kind of return to the paradigm of Eastern thinking, but at the level of analytical development (Western tradition) intuitive processes of the psyche.

References:

1. *Blavatsky H. P.* Isis Unveiled. URL: <https://www.theosociety.org/pasadena/> Access date 01.09.21.
2. *Blavatsky H. P.* Isis Unveiled. URL: <https://www.theosociety.org/pasadena/> Access date 01.09.21.
3. *Осунув А. О.* Онтологія духовності: Монографія; У двох книгах. Книга 1. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
4. *Шелер М.* Положение человека в космосе. У кн.: Макс Шелер Избранные произведения. М.: Изд-во «Гнозис», 1994.

*Sergiy Nizhankovsky,
PhD (technical sciences),
Institute of Single Crystals National Academy
of Sciences of Ukraine, Kharkiv,
member of the scientific group
of the Theosophical Society in Ukraine*

THEOSOPHY AND SCIENCE IN THE SUSTAINABLE HUMAN DEVELOPMENT PARADIGM

Theosophy and its doctrines, which were set out in the works of Helena Blavatsky [1], is a science in the sense that it has the appropriate attributes, developed theoretical basis and terminology, is a system of knowledge about the laws of peace, humanity and its evolution. The scale of the phenomena described by knowledge obtained in the modern historical epoch, and they are repeatedly, if not infinitely, expanded. In this sense, theosophy is not a highly specialized field of knowledge limited to a particular type of objects of study, but a megascience or, as William Judge wrote, the "Science of Sciences" [2], in which modern science may be part of it or a limited approximation.

Further recognition of theosophy, its dissemination, deeper understanding and branching of knowledge requires substantiation and interpretation of its doctrines in relevant scientific language, conducting appropriate research to find incontrovertible evidence and facts. On the other hand, thanks to theosophy, modern science can be enriched with new ideas, directions and methods of research. Theosophy and science are not as antagonistic as they were between science and religion. Because theosophy is a divine prototype or ideal of the future science of Everything. As the president of the Theosophical Society, C. Jinarajadasa (1946 – 1953) wrote: "The message of Theosophy to science is to bring out her real strength as an aid to the discovery of truth" [3]. One of the promising areas of interaction between modern science and theosophy is the theory of Great (or universal) history and synergetics as the greatest generalization of scientific knowledge and ideas about the development of complex systems including humanity and nature in general [4]. But it does not have to be science for the sake of science, research for the sake of research. Cognition must serve the purpose of further progress of mankind and the common good. Therefore, an important task for theosophical scientists is to develop a new paradigm for the future development of man and civilization in general, in particular in the context of solving the problem of post-singular humanity as a natural stage in the evolutionary process of megahistory and anthropogenesis [4, 5].

Paradigm (παράδειγμα, gr. – sample, example) is a concept used in ancient and medieval philosophy to describe the relationship between the spiritual and real worlds. One of the first and most famous mentions of the concept of paradigm is found in the dialogues of Plato, where he used it in the sense of a prototype of the cosmos self-generation [6].

In theosophical teaching there are ideas about the existence of subtle material forms – prototypes, which are manifested in physical reality and material forms in image and likeness. Therefore, the paradigm of civilization can be represented as a metaphysical prototype, and its corresponding material manifestations can be representatives of civilizations, such as theosophists and scientists as leaders of ideas and processes.

In modern philosophy, there are different definitions of the concept of paradigm, in particular, the scientific paradigm of T. Kuhn [7]. However, Kuhn's paradigm is not universal, as it is established on the basis of scientists consensus, whose views may be different and change dramatically (in the case of, for example, scientific revolutions and discoveries). It is obvious that in such conditions of changing worldview it is impossible to formulate a paradigm of civilization sustainable development. In this context, the Platonic and theosophical idea of the paradigm as a Divine plan prototype is more in line with the task essence.

It is possible to make a trivial statement that if the truth is known, then there are no mistakes and crises, and vice versa – the farther we are from the truth, the more problems and catastrophes. Based on this, we obtain the criterion of the truth of knowledge and the paradigms of development: the closer to the truth, the less often crisis phenomena appear and become smaller, and, consequently, the higher the stability of existence.

We propose to put the principle of spiritual and material balance in the basis of sustainable development. One of the developers of the Universal History concept, anthropologist and philosopher Hakob Nazaretyan [4, 8] identified the condition for the sustainable existence of a high-tech civilization with destructive weapons and destruction technologies. According to the scientist, appropriate cultural, psychological and social mechanisms of control and self-regulation are needed to prevent the use of these technologies and contribute to the society preservation. This conclusion can be generalized and deepened for the whole range of phenomena associated with the development of civilization and the individuals that make it up, and formulate a generalized principle of spiritual and material balance, which establishes a causal relationship between spiritual and moral level of human development, socio-cultural development of civilization and its consequences: anthropogenic crises, social catastrophes, etc. This means that extensive knowledge and advanced technologies without the appropriate spiritual and moral level of their carriers can lead to negative consequences. Conversely, great spirituality will bring stability to existence and further development, the acquisition of deeper knowledge, new skills or abilities.

As we can see, the new civilization paradigm must be based on more global principles and worldview, which combines spiritual, cultural, social and material processes. However, what can be the source of such knowledge and paradigm of development? First of all, it must have universality, harmoniously and interdependently include all the diversity of human existence aspects, humanity and the biosphere as a whole. At the heart of this paradigm should be a deep knowledge of the nature and purpose of the global evolutionary process and ways to implement

it. Only the synthesis of science, religions and philosophies, which implements theosophical teachings, will be able to build a civilization sustainable development paradigm. Professor Olexander Pryhunov noted: "Theosophy as a synthesis of science, religion and philosophy can indicate a way out of future crises, to discover the true philosophy of life and the ultimate goal of evolution, which is to expand individual human consciousness by reincarnations to the Divine properties" [9].

According to the proposed scientific and theosophical human development paradigm at the turning point of civilization (polyfurcation, according to the terms of synergetics, or the point of singularity) the era of the man spirit-material disintegration should end and a new cycle of spiritual-material synergy should begin. It will allow not only restoring the existence stability, but also creating conditions for the natural manifestation of new qualities and consciousness levels.

To do this, humanity must balance material and technological development and return to the realization of its highest spiritual basis and unity, move from disunity, confrontation and competition for survival, exploitation of the environment to brotherhood based on common moral and ethical principles, harmonious coexistence with nature. Altruism, philanthropy, serving the common good, science based on the recognition and widespread use of theosophical knowledge of the spiritual and material worlds universal laws. All these must become a proper foundation for building the civilization of the future and the transition from should become a stable foundation for building a civilization of the future and the transition from Homo sapiens to a Spiritual personality.

References:

1. *Блаватская Е. П.* Тайная доктрина. Т. 1–3 / М.: Ексмо, Харьков: Фолио, 2011. 880 с.
2. *Джадж В. К.* Океан теософии. М.: Дельфис. 496 с.
3. *Jinarajadasa C.* Practical Theosophy. URL: <https://cdn.website-editor.net>. Date of application: 16.06.21.
4. *Назаретян А. П.* Нелинейное будущее / ООО «Издательство МБА», 2013. 328 с.
5. *Панов А. Д.* Сингулярная точка истории. *Общественные науки и современность*. 2005, № 1. С. 122–137.
6. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Институт философии РАН; Национальный общественно-научный фонд; Председатель научно-редакционного совета В. С. Степин. М.: Мысль, 2000–2001.
7. *Kuhn T.* The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press, 1962.
8. *Назаретян А. П.* Антропогенные кризисы: гипотеза техно-гуманитарного баланса. *Вестник Российской академии наук*. 2004. Т. 74. № 4. С. 319–330.
9. *Пригунов А. С.* Современное миропонимание. Теософия и наука. Днепропетровск: Арт-прес, 2012. 160 с.

Anna Surina,
PhD (philosophy), associate professor of the department of philosophy of
education, theory and methods of social science subjects of the Nikolaev regional
institute of postgraduate pedagogical education

H. P. BLAVATSKY'S THEOSOPHY FROM THE PERSPECTIVE OF THE SPIRAL DYNAMICS THEORY

The purpose of our report is to define the role and place of theosophy, in accordance with its main characteristics provided by H. P. Blavatsky, as well as to compare these characteristics with one of the modern value concepts, known as "spiral dynamics".

According to H. P. Blavatsky, theosophy is not a religion, but a divine knowledge or science, the purpose of which is to "to reconcile all religions, sects, and nations under a common system of ethics, based on eternal verities" [1, p. 07]. Thus, "Theosophy has to inculcate ethics; it has to purify the soul..." [1, p. 18].

Founded by H. P. Blavatsky in 1875, the Theosophical Society (hereinafter – TS) proclaimed that a person of any religion or without a particular religion can be a theosophist, because "Theosophist is, who Theosophy does" [1, p. 16], in other words such a person must be either a philanthropist, or a scientist-researcher of ancient literature, or a researcher of mental phenomena.

The TS activity is based on the principle of the Universal Brotherhood, the main rule of which is "member has to become a thorough altruist, never to think of himself, and to forget his own vanity and pride in the thought of the good of his fellow-creatures..." [1, p. 17].

Accordingly, the most important TS goals lead to the alleviation of any human suffering, physical and moral [1, p. 18]. The main TS aims were as follows:

"1. To form the nucleus of a Universal Brotherhood of Humanity without distinction of race, color, or creed.

2. To promote the study of Aryan and other Scriptures, of the World's religions and sciences, and to vindicate the importance of old Asiatic literature, namely, of the Brahmanical, Buddhist, and Zoroastrian philosophies.

3. To investigate the hidden mysteries of Nature under every aspect possible, and the psychic and spiritual powers latent in man especially" [1, p. 26–27].

The TS formation in 1875 was extremely expedient, because "Had the formation of the Theosophical Society been postponed a few years longer, one half of the civilized nations would have become by this time rank materialists, and the other half anthropomorphists and phenomenologists". [1, p. 25]. Theosophy debated with both extreme poles of the XIX century: materialism and spiritualism, while the latter was considered as "transcendental materialism" [1, p. 23].

Blavatsky drew a line between "theosophy" as an age-old esoteric tradition and the "theosophical society" formed during her lifetime. This borderline was similar to the distinction between the categories "abstract" and "concrete": "... between the abstract ideal and its vehicle there is a most important difference" [1, p. 35].

Blavatsky argued that the term "theosophy" dates back to the Neoplatonists of the III century. Ammonius Saccas and his followers developed an eclectic theosophical system, the purpose of which was to "engrave certain great moral truths." Ammonius Saccas left no written works, his ethics were written down and explained by students: Origen, Irenaeus, as well as Plotinus and Longinus. Thus, Theosophy "is as old as the world, in its teachings and ethics, if not in name, as it is also the broadest and most catholic system among all" [1, p. 12].

Explaining the difference between theosophy and TS, Blavatsky used the following metaphors: the sun and the comet, which seeks to gain a foothold in orbit and become a planet; a ray of white light and the only rainbow colour, obtained with the help of a prism (colours belonged to different religions, white light – to theosophy). TS is a fairly large group of people, extremely heterogeneous. Therefore, many human imperfections and weaknesses are embodied in the TS structure, and it, society, cannot claim to be called a concrete conductor of abstract theosophy. If we assume Eastern comparisons, then Theosophy is an immense ocean of universal Truth, Love and Wisdom, which illuminates the Earth with its light, while TS is only a visible air bubble on the surface of this ocean [1, p. 35–36].

So, theosophy, according to H. P. Blavatsky, is a definite universal ontology, the only one true for all at all times. In today's postmodern crisis of any ontology, such encroachments can cause nothing but critical accusations of excessive arrogance. However, is that not why we are witnessing a crisis of all being aspects?

Let us now consider one of the modern versions of the evolutionary development of mankind, which is based on the popular concept of "values" (not ethics, but precisely "values" detached from the context of any ontology – these are also signs of postmodern uncertainty). American psychologist Claire Graves (1914–1986) considered the founder of the theory of human biopsychosocial systems development levels. Looking for an answer to the question of the modern models of personality correctness, he came to the conclusion that there are several separate biopsychosocial systems, each of which has its own set of values and corresponding behavioral patterns. New systems appear over time, in the process of evolution, displacing the old ones, which also remain, continue to exist and work. Graves called his theory "The Emergent Cyclical Levels of Existence Theory." The value systems spiral development according to Graves follows from the life conditions and ways of thinking in these conditions. The adaptive possibilities of the human psyche are unlimited and correspond to changes in the existence levels.

K. Graves' students Don Beck and Chris Covan added clarity and colour to the value systems spiral, and thus made it popular. D. Beck and K. Covan used the name "v-mem" (value meme) to characterize the value development stages [2]. Valery Pekar, ukrainian spiral dynamics popularizer, called v-memes value paradigms, thus adding a new dimension of meaning to the concept of "paradigm" [3].

Very briefly, the main characteristics of the spiral dynamics value paradigms in the mankind evolution can be described as follows:

1. The first order world, in which each thinking paradigm insists only on its rightness:

- beige value paradigm – the world of survival, instincts;
- purple value paradigm – the world of tribal magical ideas;
- red value paradigm – egocentric, impulsive world of heroes;
- blue value paradigm – hierarchical, normative world of law and discipline;
- orange value paradigm – the mechanistic world of business, science;
- green value paradigm – a pluralistic world of empathy, inclusion, ecology.

2. The second order world takes into account the positive features of all previous thinking paradigms, so it avoids any conflicts. This world is just emerging now. In the world of the second order:

- yellow value paradigm – a kaleidoscope world of flexibility, adaptation, integration;
- turquoise value paradigm – a holistic world as a unitary organism.

The next stages of evolutionary development are only expected if the majority of humanity goes to the second order world stage, overcoming the major first order world conflicts.

Thus, according to the spiral dynamics theory, human values evolve in a spiral, along with economic, political and other factors of historical development. Value paradigms are experienced by society gradually, sequentially, without jumping over or ignoring the previous stages. The previous stages do not disappear, but change quantitatively and qualitatively. However, at each stage of evolutionary development, a certain value paradigm prevails, showing a tendency towards collectivism or individualism (the Eurocentric positions of this concept should be taken into account).

Theosophy, according to the above characteristics provided by H. P. Blavatsky, "fits" into the "turquoise" holistic stage of the evolutionary mankind existence. According to the spiral dynamics theory, it is a second order world, a world of conflict-free existence, which fully corresponds to the moral altruism of Theosophy and its call for the potential spiritual abilities of a person development.

However, TS was formed in 1875, that is, during the period of materialism and atheism maximum development, and therefore into the "orange" stage of evolution, which, according to the spiral dynamics, still dominates today.

In the spiral dynamics theory, the reasons for the transition from one value stage to another are seen only in the visible, obvious plane: economic, political, etc., but what exactly leads to the evolution of these visible aspects? What changes will cause the emergence of a conflict-free second order world? In other words, what is the invisible core around which the spiral of evolution is twisted?

Let us hypothesize that such a core is the very esoteric knowledge, which is invisible, but actually accompanies humanity throughout its existence, according to the rule of the purpose of history, "the higher entails the lower." If, according to HP Blavatsky, such a universal esoteric knowledge – "old as the world" – is called theosophy, then it is she who constitutes the invisible core of evolution towards the second order world, to the extremely desirable, but still distant "turquoise stage" on which the principle of holistic existence should be realized: "One for all, and all for one."

References:

1. *Blavatsky H. P.* The Key to Theosophy. URL: <https://cdn.website-editor.net>. Дата звернення: 03.09.21.
2. *Бек Д., Кован К.* Спиральная динамика. Управляя ценностями, лидерством и изменениями в XXI веке. М.: BestBusinessBooks, Открытый мир, 2010. 424 с.
3. *Пекар В. О.* Різнобарвний менеджмент. Харків, ФОЛІО, 2018. 191 с.

*Olena Hodenko-Nakonechna,
PhD (History of Art), Professor
Department of Philosophy and Pedagogy, Dnipro University of Technology*

THE TRIPOL PROTOCIVILIZATION GRAPHIC SNAKE SYMBOLISM AS AN EXAMPLE OF THE COSMOLOGICAL IDEAS IMPLEMENTATION

H. P. Blavatsky in her works paid great attention to the issues of symbolism used by the great world religions and mythologies. At the time of writing the author's major works, *The Secret Doctrine* (1884–1891) in particular, the European archaeological culture of Tripolia-Cucuteni had not yet been discovered (the results of archaeological excavations of the Cucuteni culture on the territory of Romania were announced in 1889 at an international conference in Paris, and the conclusions as for Trypillian findings on the territory of Ukraine were summed up in 1899 by Vikenty Khvoyka at an archaeological congress in Kiev*).

Blavatsky drew attention to such graphic symbols as a circle, a circle with a dot inside, a cross, a swastika, yin-yang, Vishnu Star; images-symbols of the "world egg", the dragon as the original beginning ("Wisdom of Chaos"), etc.

It is interesting that all the above-mentioned graphic symbols are present in the ornamental art of pre-written culture of Tripolye-Cucuteni. In this regard, it is advisable to consider some Trypillian signs, including snake-spiral (located on ceramics: ritual utensils, models of temples and female statuettes), to offer an attempt to interpret them taking into account the ancient beliefs of the Neolithic-Eneolithic times.

Serpentine-spiral motifs were almost basic, dominant in Trypillian ornamentation and varied in most schemes: spiral-volute, cross-swarga, so-called "tangent" (circle with tangent oblique lines), etc. Serpentine-spiral, snake-swarga the compositions, probably, embodied extremely important for Trypillians worldviews. These ideas were not purely Trypillian, they reflected the general ideas of the Neo- and Eneolithic times.

K. Bolsunovsky, who interpreted the spiral as a symbol of the snake and compared the cultures of the Ukrainian Tripillya and the Chinese Yangshao, put forward the idea of a common source of Chinese and European hieroglyphics [1, p. 10]. A. Golan expressed the opinion that the identification of the spiral and the snake in the culture of Neolithic Europe subsequently, in the late Neolithic time, in

Western Asia gave way to the understanding of the spiral as a sign of a bird [4, p. 71–74]; and M. Gimbutas noted that the image of a serpent in the Neolithic era was perceived as a symbol of human, animal and plant life energy or a talisman, but in the Bronze Age (in Indo-European mythology) the snake became a symbol of evil, the other world, an enemy of the Thunder God [3, p. 446]. Comparison of Trypillian ornaments with ornaments of other cultures, in particular Chinese, takes place in a number of scientific studies. Interesting information is given by A. Golan, using D. Mackenzie's "Migration of Symbols": in ancient China, a spiral meant lightning and thunder [4, p. 71]; and the researcher of the Chinese Neolithic V. Yevsyukov interprets a circle with a dot at the bottom of a bowl (such sign was also used in Tripoli) in the meaning of water and believes that only later a circle and a cross in a circle began to mean the sun [6, p. 16, 97].

The reason for comparing the Chinese and Trypillian signs is the amazing similarity of some of them: the junction of two spirals of the Trypillian ornament is almost identical to the Chinese yin-yang sign, the core of the Tai Chi sign, that is, "Great Border" (which, it is believed, was formed much later than the Trypillian**). Particularly interesting in this respect is the unique Trypillian artifact, the so-called "Chinese house" from the "PLATAR" collection, which is a clay model of a temple, the walls of which are decorated with symbols that are almost identical to the yin-yang sign. The indicated sign parallels cannot be accidental, which prompts researchers to look for the semantic fundamental principles of sign symbolism, which played the role of semantic models ("matrices") of the worldview. Of course, similar matrix schemes of a sign in different ethnic cultures were filled with unique and ethnically colored versions of mythological plots. Probably, Trypillians, like the ancient Chinese, believed that symbols are a way to understand the hidden secret mechanisms that govern the world, schemes that allow, being distracted from everything secondary, to clearly and accurately reflect the most essential patterns of phenomena.

Almost all the Neolithic mythological symbolism, as well as the Chinese one, reproduces the idea of natural spatiotemporal phenomena, their continuous development, a change in a strict consistent pattern. "The "world lump" rolls in time, its dynamics is transformation: origin, development and degradation, change of opposites. Movement reaches its limit and peace ensues. Calm reaches the border and the movement begins. Yes, the movement, then peace are the roots of each other" [7, p. 32–33]. The unity and opposition of movement and rest is the unity of opposites, active male and passive female.

The Indo-European tradition also attaches special importance to the motives of unity, the marriage of Heaven and Earth: the Earth as the goddess of fertility is a woman of Heaven or the Sun. Such is the Ukrainian (Slavic) "Mother of the Raw Land". Slavic bathing rituals with fire and water also have a marital symbol, fall on the day of the summer solstice, are a symbol of the cosmic union of Heaven and Earth, Fire and Water, the apogee of the Sun-Summer, therefore, the turn to autumn, the reduction of daylight. In Ukraine, the opposition of female and male essences in nature, namely at different times of the year, is never absolute: in the domination of "male" the presence of "female" is obvious, and vice versa – the triumph of "female"

is not the destruction of male, but only reducing its role. If the Sun is the essence of the male element (light, dry, hot), then Water (or humidified Earth) is the essence of the female element (associated with opposite concepts: darkness, moisture, cold). In the depths of Winter-Gloom, light always lives, is reborn on the day of the winter solstice, grows, passes through the vernal border of the equinox – the equality of Day and Night, reaches its peak on the day of the summer solstice and decline, passing the autumn parity of darkness and light on the day of the autumn equinox, and is born again on the holiday of the Nativity of the Light [2, p. 188, 290]. Such were the cosmological and calendar ideas of our ancestors, such they remain in the popular imagination, looking through the later Christian strata.

In both Chinese and Indo-European culture, ancient farmers were interested not so much in Heaven and Earth as separate categories as in their marriage. The motives of the merging of Heaven and Earth were of practical importance, the concrete embodiment of which was rain (thunderstorm and thunder). In China, the Dragon became the personification of the union of Heaven and Earth, Fire and Water. The outer element of the fire-breathing Serpent-Dragon is water, the inner element is fire. "The origin of this image has not yet been definitively traced, but it is clear that it is lost in antiquity and has its roots in the totemic cult. Originally, it was probably a snake, which occupied an important place in the cult of many peoples" [9, p. 26]. The companions of the Chinese dragon – thunder and lightning, signs of spring, when the Dragon fulfills its phallic purposes – as a carrier of male power, Yang fertilizes the Earth. A dragon is somewhere between a bird (because it has wings) and an amphibian (because it has the scales and legs of a lizard). In Chinese symbolism, its graphic symbol is a spiral curl of flame emanating from the center of a pearl of thunder, or three commas in a vortex of motion in a burning circle as a symbol of the essence of being. In the decorative art of China, there is such a motif: two dragons play with a pearl (a ball of thunder), thus causing a bountiful rain. We find a similar composition on Trypillia vessels. The dragon "on the day of the vernal equinox soars into the sky; on the day of the autumn equinox dives into the abyss". Until recently, the dragon in China symbolized the groom. "The emblem depicting a turtle in the arms of a snake... embodied the union of Earth and Heaven... It is interesting that the Dragon is manifested here in its oldest, serpentine form" [9, p. 27–28].

If we turn to the Trypillian symbolic signs, the dragon here corresponds to the image of a snake in the form of a bispiral and all its modifications (from the circular spiral to the svarga, that is, swastika schemes). The Trypillia frieze spiral ornament in the upper projection turns into a "snake swarg" – a curved swastika that revolves around the crowns. It is formed by four serpent volutes: four serpents in the form of a vortex descend from the neck on the "shoulders" of the vessel, their twists they engage with four serpents rising from the bottom up, thus in their joints are formed figures like the sign "yin-yang". It will be recalled that in Trypillia spiral ornamental compositions the number of clutches of S-shaped spirals (or the number of circles or ovals located in these places of the tangent scheme) is mostly equal to four, which can be associated with calendar symbols – four seasons, two solstices and two equinoxes.

In Ukrainian cosmology and folklore, the Serpent is an ambiguous character. In Christmas carols, the Serpent acts as a kind genius of youth and a mediator in "bridegroom affairs". The serpent is associated with water and mountains, with earth and sky, with the male fertilizing principle. "The serpent is often mentioned in connection with phallic symbolism" [2, p. 193]. In this, the Ukrainian image is close to the Chinese one: it is power, it does not symbolize either the sky or the Earth, but precisely their connection. The semantics of this image as a whole corresponds to its graphic embodiment in the ornamentation of Trypillian jugs, where the curls of "dragons-serpents-snakes" find themselves in the field between the "heavenly and earthly firmament" – a field that in other variations can be filled with oblique or sheer lines of rain pouring from heaven.

The first ideas about the dragon-snake are connected with the period of the Neolithic revolution and the sacralization of the heaven and earth fertile forces, with the establishment of the syncretic image of the dragon- snake as a mediator between heaven and earth. Archaeologist V. Danylenko first expressed the idea of a spiral-volute ornament in some European ancient agricultural cultures as a "symbol of a fantastic winged and usually horned dragon-snake", which in complex compositions has the form of a "continuous chain of dragon pairs" [5, p. 13].

The ornaments meanings reconstructions analysis allows us to conclude that the Eastern and Western ancient cultures ornamental symbolism embodied cosmological and cosmogonic worldviews about the world polarity (on one pole – light, fire, south, day, man; on the other – darkness, water, north, winter, woman); about the cycle of phenomena in nature (related to the concept of the annual cycle and the four points of the solstice); about the origin, creation of the universe as a result of the cosmic marriage of Earth and Heaven, led by two cosmic "dragon- snakes" (upper and lower world), representing the very elements that unite heaven and earth, that is, the rays of the sun and water streams, rain in particular" [5, p. 17]. The snake plot became dominant among a rather limited range of Trypillia art semantic motives.

* Earlier archaeological findings of this culture are known in Galicia, which was part of the Austro-Hungarian Empire, they were attributed to the Dominican culture of "painted pottery".

** The doctrine of yin-yang and the five elements is completed in Chinese philosophy in the first millennium BC. However, the graphic symbol of Tai Chi (a circle divided by a sinusoidal line into black and white halves with dots of contrasting color – the germs of future transformations) is not considered ancient: in its final form it appeared in the "Chinese Renaissance" Song (960–1279), but "nothing is known about the true origin of this grapheme" [7, p. 35]. It is not necessary to emphasize the moment of synchronicity when comparing Trypillian and Chinese characters. Ancient archetypal signs-symbols live in time for a long time, and at the parallel of their long existence the moment of their origin is sometimes not important. Yu. Lotman wrote about this feature of the symbol: the symbol usually retains semantic and structural independence, that is, the symbol never belongs to only one synchronous level of culture, it penetrates the vertical from past to future [8, p. 15].

References:

1. *Болсуновский К. В.* Символика эпохи неолита / Сфрагистические и геральдические памятники Юго-Зап. края. Вып. 11. К.: Типо-литография Прогресс, 1908. 15 с.

2. *Войтович В. М.* Українська міфологія. К.: Либідь, 2002. 664 с.
3. *Гимбутас М.* Цивілізація Великої Богини: Мир Древней Европы. М.: РОССПЭН, 2006. 572 с.
4. *Голан А.* Миф и символ. М.: Русслит, 1993. 375 с.
5. *Даниленко В. Н.* Космогонія первобытного общества / Начала цивилизации. – Екатеринбург: Деловая книга; Москва: Раритет, 1999. С. 3–216.
6. *Евсюков В. В.* Мифология китайского неолита по материалам росписей на керамике культуры Яншао. Новосибирск: ИИФиФ СО АН СССР, 1988. 127 с.
7. *Еремеев В. Е.* Чертеж антропокосмоса. М.: АСМ, 1993. 384 с.
8. *Лотман Ю. М.* Символ в системе культуры / Труды по знаковым системам. Тарту, 1987. Вып. 21. С. 11–25.
9. *Сычев Л. П., Сычев В. Л.* Китайский костюм: символика, история, трактовка в литературе и искусстве. М.: Наука, 1975. 132 с.

*Olexander Tymofeev,
PhD (philosophy)
independent researcher*

HERMETISM, THE BOOK OF GENESIS AND DARWIN'S THEORY IN THE H. P. BLAVATSKY SOTERIOLOGICAL "DOUBLE EVOLUTION" SYSTEM

Helena (Petrivna) Blavatsky (1831–1891) developed a program of salvation, which she called "double evolution" [1, p. 76]. This program was finally developed in a system now known as the Root race theory. In esoteric anthropogenesis, human souls were considered to undergo a progressive reincarnation in a series of seven "races" or body types, ranging from giant amorphous and etheric bodies, in transitional stages through giant humans, modern humans, and adepts and divine beings. The last, seventh race is a return to the divine nature. That is, the path of evolution goes from the spiritual to the material in order to rise again from the material to the spiritual.

Although many researchers have sought the source of the Root races theory in the East through the Hindu and Buddhist contexts involvement, modern scholars consider the Western esoteric tradition to be such a source. In particular, the American scientist Erin Profet argues that the Root races theory has Hermetic tradition (*Corpus Hermeticum*) as its source. He identifies some of Blavatsky's hermetic sources, showing that she referred not only to the perennial "hermetic philosophy" (from *perennial* – permanent, eternal, lifelong), which includes Western esoteric paths, but also to specific hermetic texts. These texts provided an organizing matrix of the Root race theory, in particular its creation mythology, support for the previous androgynous human existence, "fall into matter" and the initial

spiritualization of people by the mind or *nous*. Hermetic texts «also provided a template for the future transformation of humans into divine beings» [4, p. 84].

Soteriology is the doctrine of salvation. The name comes from the Greek word *soteria*, which refers to the "Savior" (*Soter*). H. P. Blavatsky's soteriology concerned a great spiritual evolution through the soul descent/ascent. Theosophine described her soteriology as a "double evolution" system, which she first introduced in the book *Isis Unveiled* (1877) written and published in New York. Later, the "double evolution" system was transformed into the Root race theory, its more mature soteriology, which was set out in its fullest form in *The Secret Doctrine* (1888).

In the study, we refer to the *Isis Unveiled* to show the beginning of the development of H. P. Blavatsky's "double evolution" system. The purpose of the system is the final union of the spirit with the divine. At this stage, HP Blavatsky offers anthropology in three parts: body, soul and spirit. The first two (body and soul) decompose after death, while only the spirit is ever-living. By "double evolution" was meant the simultaneous transformation of the body, soul, and human spirit intent (which the author separated from the mortal soul) to transcend the body and enter higher and less material stages of existence, culminating in ascent and return to the creator as a divine union. ... The researcher relied on an airtight story from the *Corpus Hermeticum* to create a structure for this ascent. For example, in one of the elaborations of the deification process H. P. Blavatsky mentioned the "wise Hermes", describing the spirit that moves "throughout the subsequent and ascending spheres, every one of which brings him nearer to the refulgent realm of eternal and absolute light" [2, p. 95].

As noted by modern researchers, Erin Prophet in particular, the "double evolution" system originates from both the *Corpus Hermeticum* and the biblical Book of Genesis [4, p. 91].

The Book of Genesis brings together two ancient creation stories that inspired Gnostic and Hermetic creation myths, which included two different gods and two separate creations. The Book of Genesis describes the first creation as follows: "And God created man in His own image, in the image of God He created him; in the image of God He created man and woman" (Genesis 1:27). The second chapter of Genesis describes another creation: "And the Lord God formed man of the dust of the earth. And He breathed the breath of life into his face, and the man became a living soul" (Genesis 2:7) [5]. Here God creates Adam from the dust of the earth, and Eve from his rib: "And the Lord God created a woman from a rib taken from a man" (Genesis 2:22).

H. P. Blavatsky argued that "the first chapters of Genesis relate to the regeneration, or a new birth of man, not to the creation of our universe and its crown work – MAN" [1, p. 438]. For H. P. Blavatsky the Book of Genesis was a mystical and symbolic text. Theosophine welcomed E. Swedenborg's interpretation of the Book of Genesis through "correspondence", which, according to her, were similar to "Hermetic symbolism": "as above, so below", that is, people were created in divine imitation [1, p. 438].

Here Helena Blavatsky probably referred to the unique human status proclaimed for people in the Hermetic myth, which is more favorable than Christian or Gnostic mythology. It should also be noted the influence of the Neoplatonic emanation theory, which has a "dual" nature of departure and return to the One. Blavatsky's soteriology was connected with her belief in the spirit descent/ascent. The idea was that the spirit was "contaminated" by matter through the process of emanation. The connection between the concepts of emanation, descent/ascent and time can be traced throughout the *Isis Unveiled*.

We believe we should agree with J. Lavoie, who notes in his dissertation: "Although such well-known researchers as Trompf and French have presumed that Blavatsky's cyclical view of time were her way of protesting against scientific materialism and philosophical positivism; it seemed more correctly that Blavatsky's direct reference to biblical chronology proved that her argument was much larger – she was attempting to refute the entire linear chronology of Western Christianity which she believed dominated nineteenth-century Western culture" [3, p. 26].

This argument confirms the fact that H. P. Blavatsky positioned her system as compatible with those scientific developments. Being engaged in the theory of evolution, the Theosophist linked Darwin's ideas to the Book of Genesis. She boldly suggested that Genesis is the prototype of Darwin's theory with his two creation stories: "The whole Darwinian theory of natural selection is included in the first six chapters of the Book of Genesis" [1, p. 435]. H. P. Blavatsky explained it this way: the first "man" in chapter 1 is bisexual, and in chapter 2 it is "a man and a woman." The researcher argued that this clearly indicates "two races of beings" followed by the third and fourth: the "sons of God" and "giants". According to H. P. Blavatsky, each of these "races" was generated by the previous one.

It should be noted that H. P. Blavatsky's idea of the possibility of one species transforming into another is marked by misconceptions of the nineteenth century about the natural selection speed and the possibility of natural hybrids obtaining. But the passage we are considering from *Isis Unveiled* presents the main trajectory of the first four of the seven races of the Root races theory, which H. P. Blavatsky further developed in *The Secret Doctrine*.

Thus, in the soteriological "double evolution" system from the book *Isis Unveiled*, we observe an H. P. Blavatsky attempt to reconcile hermetic principles, the esoteric interpretation of the Bible with the acceptance of the evolutionary theory in biology. In this context, it can be argued that, relying on contemporary scientific research, H. P. Blavatsky surpassed them in a syncretic combination of science, religion and mythology.

References:

1. *Блаватская Е. П. Разоблаченная Изида: В 2-х томах. Т. 1. / Пер. с англ. К. Леонова, О. Колесникова. М.: АСТ, 2003. 836 с.*
2. *Блаватская Е. П. Разоблаченная Изида: В 2-х томах. Т. 2. / Пер. с англ. К. Леонова, О. Колесникова. М.: АСТ, 2002. 824 с.*

3. *Lavoie J.* Saving Time: Time, Sources, and Implications of Temporality in the Writings of H. P. Blavatsky: Submitted by Jeffrey Lavoie for the degree of Doctor of Philosophy in Western Esotericism, October 2015 / University of Exeter, 2015. 270 p.
4. *Prophet E.* Hermetic Influences on the Evolutionary System of Helena Blavatsky's Theosophy. *Gnosis: Journal of Gnostic Studies*. 2018. № 3. PP. 84–111.

Victoria Bak,
biology teacher
Bakhmut secondary school 11,
PhD (Pedagogical Sciences)

THE USE OF THE METHODOLOGY AND CONTENT OF HELENA BLAVATSKY'S "SECRET DOCTRINE" IN THE TEACHING OF MODERN NATURAL SCIENCE SCHOOL SUBJECTS

Theosophy and social movement of Humane Pedagogy of XX–XXI centuries.

Helena Blavatsky's "Secret Doctrine" was published at the end of the 19th century, at the same time HPB wrote: "The truths of to-day are the falsehoods and errors of yesterday, and vice versa. It is only in the XXth century that portions, if not the whole, of the present work will be vindicated" [1, v. 2. (Book 3), p. 552].

Helena Blavatsky's work became a bright example of the sudden appearance of a new view of the universe, which completely changed the approaches to world cognition and laid the foundations of a new cognition methodology. It was based on the following provisions: "The fundamental law in that system, the central point from which all emerges, around and towards which all gravitates, and upon which is hung all its philosophy, is the One Homogeneous Divine SUBSTANCE-PRINCIPLE, the One Radical Cause <...>. Everything in the Universe, throughout all its kingdoms, is *conscious*: ie, endowed with a consciousness of its own kind and on its own plane of perception <...>. The Universe is worked and *guided, from within outwards*. As above so it is below, as in heaven so on earth; and man, the microcosm and miniature copy of the macrocosm, is the living witness to this Universal Law, and to the mode of its action <...>. *The whole Kosmos is guided*, controlled, and animated by almost endless series of Hierarchies of sentient Beings, each having a mission to perform" [1, vol. 1. (Book 1), p. 341–342].

The methodology of the "Secret Doctrine" can be called the methodology of *spiritual-materiality or integrity*. Its application removes the contradiction between the material and the spiritual and includes a person with his consciousness in the existing picture of the world. It is the methodology of integrity that gives an understanding of the need for an ethical attitude to the world, and also explains the essence of *spiritual humanism and secular (non-religious) ethics*. The application of a holistic methodology makes it possible to understand that man is the highest value because he is the bearer of an indestructible higher Principle, which originates from

the *Unknowable One*. All human beings are brothers and sisters precisely because they are united in their spiritual origin and the universal brotherhood is not a utopia, but the future of humanity, in which the diversity of individuals will find its union without coercion and violence. The task of mankind is the awakening of the *Homogeneous Divine SUBSTANCE-PRINCIPLE*.

It is this approach to understanding of the man spiritual nature that enables the teacher to treat each child as a bearer of the Supreme Principle *a priori* and to organize the environment around children in order to awaken this Principle in themselves and in their students. This approach is a *spiritual humanism* that differs significantly from *abstract humanism*. The latter takes a person for the highest value without understanding that his *selfishness and low emotionality*, if not awakened in him the Supreme Principle, can completely block a person's path to understanding himself and lead to distortions of his life and the lives of others, to generate reasons and bring constant suffering. The "Secret Doctrine" gives a deep understanding of ethics not as the fulfillment of certain rules established by the requirements of society, but as the *natural behavior of man as a result of self-awareness as part of the One*.

The methodology of integrity, realized and applied in life, excludes tyranny and slavery. That is why, in the Soviet Union totalitarian system, the Theosophical movement followers were persecuted, and the "Secret Doctrine" and the entire inheritance of Helena Blavatsky were banned.

In the 20th century, after the collapse of the USSR, various social movements are reviving in the post-Soviet space returning to theosophy itself or to theosophical ideas. A social movement of humane pedagogy is emerging, a voluntary unification of teachers, lecturers, researchers, parents who want to change authoritarian approaches in education and create conditions for the free children development. The movement is headed by Academician of the Russian Academy of Education Shalva Amonashvili. On July 17, 2011, the movement leaders created and signed the Manifesto of humane pedagogy. The document defined the basic concepts of humane pedagogy, the goals and objectives of the movement followers, a philosophical and generalized idea of the child and explained how to create a humane educational environment based on the *methodology of spiritual humanism*, introduce the dimension of Spirituality. The methodology of spiritual humanism is based on three assumptions: "*Reality of the Higher World, Higher Consciousness; God. The reality of the immortality of the spirit of man and its direction in eternal perfection. Understanding earthly life as a segment of the path of spiritual development and ascent.*"

From these assumptions, we draw conclusions about the philosophical perception of the Child. The child *is a spiritual phenomenon in our earthly life. It is the bearer of its purpose, its mission. It contains the greatest energy of the spirit, the possibility of boundless spiritual improvement.*

The spiritual essence of the Child is supplemented by the leading qualities of his earthly psychological nature: passion for development, maturity, knowledge, freedom.

Thus we gain an understanding of the integral essence of the Child: it is the fullness of two natures – spiritual and material, in which the leading is the Spiritual Nature. Based on this, a new fundamental principle of pedagogy is born: the pedagogical process must be built in accordance with the holistic essence of the Child, and not only to its material nature" [2, p. 13–14].

The social movement of Humane Pedagogy (HP) continues to exist in the modern educational environment and has various activities. In the summer of 2021, a new, supplemented version of the Manifesto of Humane Pedagogy was adopted, which retains the conceptual provisions of the first edition.

The followers of the HP movement cannot be called theosophists, but the *methodology of spiritual humanism* reflects the holistic methodology of the "Secret Doctrine", which sees the primacy of the man's spiritual nature in relation to his material nature and offers a conscious attitude to continuous improvement, which concerns, first of all, the spiritual nature and the awakening of the Supreme Principle. A spiritual dimension acceptance in humane pedagogy does not make it a religious teaching. "It retains a pronounced secular orientation" [2, p. 13]. The methodology of spiritual humanism gives the teacher a bright view of himself and the world and helps to structure the educational material of school subjects so that children receive answers to three important questions of life: how the world is built; who I am in this world; what should I do in it. I offer fragments from two educational topics: "The Origin of the Universe" and "The Origin of Man" according to the author's textbook "Mathematics" [3], which use the content and the "Secret Doctrine" methodology.

Not a Big Bang, but a Big Deployment

The Big Bang theory explains the existence of the universe, which is expanding, but it does not answer the question, *what happened before the explosion?* We understand that the beginning of our material world, which consists of matter and field, was associated with changes in the state of that *Other world*, which was not material, because then matter did not exist. We perceive the *singularity* as a non-equilibrium state of *That* which existed at that moment, and if *It* existed, then it must obey the law of evolution, and this leads us to the conclusion that *the beginning of our world was once a result of another one's evolution*. There also remains the question of how long the universe will take to scatter? Let us try to answer these questions when referring to ancient texts, for example, in the "Book of Dzyan". Europeans first were acquainted with the commentaries to The Book of Dzyan, which were published in 1888 in England under the title The Secret Doctrine. The author of this book, Helena Blavatsky, was born on July 31 (August 12), 1831 in the city of Yekaterynoslav, now Dnipro. HPB in the first volume of "The Secret Doctrine", relying on ancient texts, explains that the Universe appears due to *"the development of limitless subjectivity into as limitless objectivity"*, according to the principle *"from the inside out"*. "The expansion *"from within without"* of the Mother, called elsewhere the "Waters of Space, "Universal Matrix", etc., does not allude to an expansion from a small center or focus, but means the development of limitless subjectivity into as limitless objectivity, without reference to size or limitation or area "<...>".

The Universe was evolved out of its ideal plan, upheld through Eternity in the Unconsciousness of that which the Vedântins call Parabrahman <...>. *Everything that is, was, and will be*, eternally IS, even the countless Forms, which are finite and perishable only in their objective, but not in their *ideal* form. They existed as Ideas, in the Eternity, and, when they pass away, will exist as reflections. Occultism teaches that no form can be given to anything, either by Nature or by man, whose ideal type does not already exist on the subjective plane: more than this; that no form or shape can possibly enter man's consciousness, or evolve in his imagination, which does not exist in prototype, at least as an approximation. Neither the form of man, nor that of any animal, plant or stone, has ever been "created"; and it is only on this plane of ours that it commenced "becoming", that is to say, objectivizing into its present materiality, or expanding *from within outwards*, from the most sublimated and supersensuous essence into its grossest appearance <...>. It implies that this expansion, not being an increase in size-for infinite extension admits of no enlargement-was a change of condition" [1, vol. 1. (Book 1), p. 109, 350–351].

Your opinions regarding the assumptions about the development of the Universe and the existence of the "World of Ideas". Perhaps the field created by the *Higgs Boson's* elementary particle, discovered recently, is precisely the mediator in the transition from the "World of Ideas" to the "World of Things", and dark matter and dark energy personify "undeveloped ideas"? [3, p. 24–25]

Anthropogenesis according to the Helena Blavatsky's "Secret Doctrine"

I propose to consider anthropogenesis described by Helena Blavatsky in the book "The Secret Doctrine". There were five human Races on Earth, which "were born from each other, grew, developed, aged and died". "The human Races are born one from the other, grow, develop, become old, and die." The appearance of mankind on Earth is associated with the evolution of higher beings from other worlds [1, vol. 2. (Book 3), p. 555]. Each of the Races existed on its own continent, which, after the end of its evolution, was covered by water. Modern people are the Fifth Human Race, which appeared about 1 million years ago. It was preceded by the Fourth Race of the Atlanteans. The Atlanteans lived on a continent that was submerged in three cataclysms, the last one about 11,000 years ago. The history of Atlantis was brought to us by Plato in two dialogues "Critias" and "Timaeus". Plato received information about Atlantis from his uncle Cretius, who in turn inherited it from his relative Solon, and he from the priests of Egypt [1, vol. 2. (Book 3), p. 277].

The descendants of the Atlanteans passed on their knowledge to the Egyptians and ancient Greeks. The history of Egypt began over 75,000 years ago and is linked to the history of Atlantis, just as the history of Ancient Greece began over 16,000 years ago. Atlantis existed *Hyperborea*, where the *Lemurians* lived, its location is the North Pole. This part of the Earth was once a tropical zone. Remnants of the Hyperborean culture are ancient sculptures of Easter Island in Chile. Every human Race leaves behind knowledge.

H. P. Blavatsky notes that the anthropogenesis of humanity is associated not so much with the physical form evolution as with the *spiritual evolution*, the main component that people received from our higher ancestors. It is spiritual evolution

that contributes to the physical, and not vice versa. H. P. Blavatsky also explains that anthropogenesis will not stop at our Fifth Race. It will be followed by the Sixth Race, "a far more glorious Race than any of those we know of at present," The Cycles of Matter will be succeeded by Cycles of Spirituality and a fully developed mind" [1, v. 2. (Book 3), p. 558]. You can treat this information in different ways, but I ask you to express your opinion on what the "*The Cycles of Matter will be succeeded by Cycles of Spirituality and a fully developed mind*" can look like.

Everything important in the consciousness of humanity is happening in our time, it is rooted in past philosophical generalizations and theories. The theosophical movement of the 19th century has its echo in almost all the great achievements of humanity of the 20th – 21st centuries, but as it often happens, few people know the true sources of the fateful phenomena of our time. Therefore, it can be argued that the methodology of integrity proposed in the "Secret Doctrine" has its embodiment in the methodology of spiritual humanism of humane pedagogy, and the content of the "Secret Doctrine" is an inexhaustible source for obtaining answers to the worldview questions of our time.

References:

1. Блаватская Е. П. Тайная Доктрина. Т. I, кн. 1. М.: КМП «Сиринь», 1993. 370 с.
2. Блаватская Е. П. Тайная Доктрина. Т. II, кн. 3. М.: КМП «Сиринь», 1993. 560 с.
3. Манифест Гуманной Педагогике / Всеукраинская культурно-образовательная ассоциация Гуманной Педагогике; Артемовский Центр Гуманной Педагогике. Донецк: Ноулидж, 2011. 43 с.
4. Природничі науки. Інтегрований природничий курс / укладачка В. Ф. Бак. Дніпро: ТОВ «Домінанта Прінт». Всеукраїнська культурно-освітня Асоціація гуманної педагогіки. Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки, 2020. 155 с.

*Alina Morgunova,
head of the department of
"H. P. Blavatsky and her family Museum Center"
of the Dnipropetrovsk National Historical Museum
named after D. I. Yavornytsky*

THE IMPORTANCE OF THE SPIRITUAL AND VALUE GUIDELINES ESTABLISHED BY HP BLAVATSKY FOR MODERN WORLDVIEW

Today, 190 years after the H. P. Blavatsky birth, it is extremely important to comprehend her contribution to world culture. And from this point of view, the most important thing is to understand the H. P. Blavatsky worldview, based on the value paradigm, on spiritual sources. It can be argued that by her multifaceted activity, H. P. Blavatsky contributed to the social spiritual identity foundations formation, if

we consider spiritual identity as one that is based on universal human spiritual values, on the sacred meaning of life.

The spirituality concept, and hence of spiritual identity, of course, are not identical to the faith concept, but they nevertheless overlap it. True faith, according to HP Blavatsky, should not be blind, because in this case it is not "preceded by perception or understanding." H. P. Blavatsky interpreted this concept as follows: "...creeds are but the shells around spiritual knowledge; and Theosophy in its fruition is spiritual knowledge itself – the very essence of philosophical and theistic enquiry"[2]. H. P. Blavatsky defined faith as "enlightened trust", considering awareness to be an integral aspect of human development and the only opportunity to understand the fundamental laws of nature: "This belief should at the same time be accompanied by knowledge, i. e., experience, for "true knowledge brings with it faith" [3]. It is the combination of knowledge and faith, or better to say, their synthesis that prompts a person to improve himself, including practicing universal human virtues, such as: Mercy, Humanity, Altruism, Self-Sacrifice.

The formation of the core of the Universal Human Brotherhood, regardless of race, religion, gender, caste or skin colour, was the first of the three main goals of the Theosophical Society, founded by H. P. Blavatsky. There was only one requirement for admission to the Theosophical Society: not to impose your beliefs on anyone and to respect the beliefs of others.

HP Blavatsky understood that the essence of things always remains the same, just as all religions come from a single source. Respect for any religion was the cornerstone that the researcher laid in the foundation of her work: "We respect human freedom of conscience and spiritual aspirations of people too much to touch upon religious principles in our propaganda. Our business has to do with philosophy, ethics and science. We demand the truth in everything; our goal is the realization of the spiritual perfection available to man: the knowledge expansion, the disclosure of spiritual abilities and all the spiritual facets of his being. Our theosophical brotherhood should strive to realize the ideal of universal human brotherhood, to establish peace in the whole world, to strengthen mercy and unselfishness, to destroy materialism – this vulgar disbelief and egoism that drains our country vitality" [5, c. 599].

That is, relying on the H. P. Blavatsky point of view, we can define spiritual identity as a feeling of kinship with any person who perceives, or, better to say, realizes himself as a part of the whole, part of humanity as a single organism, and understands the spiritual component of each individual and humanity in general.

Blavatsky insisted that we should speak not only of "our physical origin identity," as proved by science, but also of the spiritual one, which follows from the religion of Wisdom. She noted, "the identity of our physical origin makes no appeal to our higher and deeper feelings. Matter, deprived of its soul and spirit, or its divine essence, cannot speak to the human heart. But the identity of the soul and spirit, of real, immortal man, as Theosophy teaches us, once proven and deep-rooted in our hearts, would lead us far on the road of real charity and brotherly goodwill"[1].

The concept of mercy, brotherhood, altruism H. P. Blavatsky did not just declare: she lived that way. The life of the researcher is not a theoretical but a practical embodiment of these virtues. This is easy to understand by reading the memoirs of the Theosophine's contemporaries about the many episodes illustrating altruism and other H. P. Blavatsky personal traits.

The common thread running through all of Blavatsky's works is the idea that man is first and foremost a spiritual being, and this is his difference from any other living being. H. P. Blavatsky insists that it is necessary not just to recognize this truth: it requires continuous work on each member of human society, leading the humanity to the Supreme Unity, primarily based on moral and spiritual values.

H. P. Blavatsky pointed out that the idea of universal brotherhood should not be considered "only as a utopia", although the researcher clearly understood the impossibility of its rapid "of realizing it at once on the ordinary plane of social or national relations" [4]. But in the long run, H. P. Blavatsky predicted "Most assuredly, if this view of the kinship of all mankind could gain universal acceptance, the improved sense of moral responsibility it would engender would cause most social evils and international asperities to disappear; for a true altruism, instead of the present egoism, would be the rule the world over. So we have written down as the first of our declared objects this altruistic asseveration, and have been working practically to bring about a beginning of the better law" [4].

The issue of social moral and ethical norms seems extremely important in the modern world, but we have to admit that at present in the world community it is much more often only declared. Nowadays, a substitution of concepts often occurs, leading to disorientation of a person in understanding basic human values. H. P. Blavatsky warned about this back in the 19th century, referring to the Manjunatha Sutra [7]. Most relevant for young people, since they still form their own idea of society, their role in it and interpersonal relationships.

The world society spiritual crisis endangers future human generations, even threatens its existence. Therefore, today the spiritual and value guidelines, which were laid by H. P. Blavatsky, are of great importance, especially for young people. They, like guiding lights, do not allow the ship of mankind to go to the bottom.

H. P. Blavatsky understood the need not for theoretical discussions and reflections, but for the practical implementation of the declared moral and spiritual values of the Theosophical Society. In her writings, she constantly turned to the applied plane of moral and ethical problems, pointed out the need to improve each person consciousness. Referring to the statements of Eastern Teachers, H. P. Blavatsky urged her like-minded people: "Theosophy must not represent merely a collection of moral verities, a bundle of metaphysical Ethics epitomized in theoretical dissertations. Theosophy must be made practical, and has, therefore, to be disencumbered of useless discussion... It has to find objective expression in an all-embracing code of life thoroughly impregnated with its spirit – the spirit of mutual tolerance, charity and love" [6].

In almost every work (be it fundamental works, articles or epistolary), H. P. Blavatsky appeals to the deep spiritual essence of human individuality, to universal human values, society moral and ethical norms that claim to be "civilized."

Realizing the importance of the moral foundations of the research and creative heritage of H. P. Blavatsky, the staff of the "H. P. Blavatsky and her family" Museum Center in their educational activities emphasize that it is the basic value concepts, the primacy of the spiritual kinship of each individual with all of humanity, is the first step in any physical or metaphysical postulate understanding. This work vector is embodied in the series of the Museum Center programs such as "H. P. Blavatsky Heritage", "Helen Blavatsky about..." and other museum events.

Blavatsky's research and creative heritage is characterized by a variety of topics and concepts, covering almost all aspects of human life. This gives the Museum Center staff the opportunity to refer to the researcher's work and examples from her life in the formation of the spiritual worldview first of all, among the younger generation.

"Theosophy should not be a collection of moral truths and metaphysical ethics, taught in theoretical dissertations. Theosophy must be made practical, which means it must be freed from the accumulation of unnecessary discussions: it must find its objective expression in an all-comprehensive code of life, fertilized by its spirit – the spirit of mutual tolerance, mercy and love" [6].

"Theosophy should not be a collection of moral truths and metaphysical ethics taught in theoretical dissertations. Theosophy must be made practical and, consequently, freed from the accumulation of unnecessary discussions: it must find objective expression in a comprehensive code of life, fertilized by its spirit – the spirit of mutual tolerance, mercy and love" [6].

References:

1. *Blavatsky H. P.* The Key to Theosophy. URL: <https://theosophy.world/> Date of access: 12.06.21.
2. *Blavatsky H. P.* What are the Theosophists. *The Theosophist*. Vol. 1. October 1879. URL: <https://theosophy.world>. Date of access: 21.07.21.
3. *Blavatsky H. P.* Mahatmas and Chelas. *The Theosophist*. Vol. 5. July 1884. URL: <https://theosophy.world/> Date of access: 21.07.21.
4. *Blavatsky H. P.* Recent progress in Theosophy. URL: <https://www.theosophy-ult.org.uk/> Date of access: 21.07.21.
5. *Блаватская Е. П.* Письма друзьям и сотрудникам. Сборник. М.: СФЕРА, 2002. 784 с.
6. *Blavatsky H. P.* The Original Programme of The Theosophical Society. URL: <https://www.theosociety.org/pasadena>. Date of access: 21.07.21.
7. *Blavatsky H. P.* Civilization, the death of art and beauty / Lucifer. URL: <https://theosophy.world>. Date of access: 12.06.21.

Julia Rodina,
Associate Professor of Pedagogy and Psychology PSAFE&S

THE SIGNIFICANCE OF THE INFORMATION BROUGHT IN HELENA BLAVATSKY WORKS FOR THE MODERN PSYCHOLOGY STUDIES

Knowledge comes in visions, first in dreams and then in pictures presented to the inner eye during meditation. Thus have I been taught the whole system of evolution, the laws of being and all else that I know – the mysteries of life and death, the workings of karma. [1].

Giving knowledge to the world – so tireless and powerful in striving to benefit the Light and Spirit, was the work of life of our outstanding compatriot Helena Blavatsky.

And this knowledge also became outstanding, although it was not new, obtained independently by Helena Blavatsky, but brought from a student of the East, but turned into a synthesizing core that turned a lot of ideas in Western science, provided material for research and introduced changes for decades (now it is already obvious that for centuries) forward!

The wide range of impact of Helena Blavatsky works on various aspects of human activity has been emphasized by many researchers. This influence on the natural sciences turned out to be especially significant.

The purpose of this report is to consider the significance of the works of Helena Blavatsky for research in the field of psychology, a relatively young science, which began to actively develop in the 19th – 20th centuries.

Helena Blavatsky paid attention to the subject of psychology in her writings. The collection "The Phenomenon of Man" contains articles that reflect the forces and structure of man, including from a psychological point of view (section "Psychology – the science of the soul") [3, p. 23–52].

Considering the mental forces of man and man himself as a subject of study, HP Blavatsky called man an unusual phenomenon, as in the article "Man is a magnet of nature" [3, p. 94–97].

The ability to analyze a person in this way gives the vector of combining the scientific approach to man as a phenomenon that is being studied with one of the tasks that Helena Blavatsky posed before the Theosophical Society created by her: the study of the psychic, hidden and inexplicable forces of man, and makes it a phenomenon in conjunction with the surrounding world.

Until now, these issues remain as relevant. After all, despite the fact that humanity has made significant progress in the third millennium, many of the tasks remain unsolved, and areas of work – not considered.

One of the vectors of our research is to look through the prism of Helena Blavatsky works on the subject of psychology as a science – a person in the structure of his psyche.

After all, modern psychology considers this structure to be a cross section of mental processes, properties, states, while H. P. Blavatsky, at the end of the 19th century, disseminated and aggravated data about this structure, supplementing with knowledge about the shell of a person, his body, explaining the confusion between the concepts of soul and spirit, deducing in her works the concept of human trinity, where the first structure is the division into body, soul, spirit (as, for example, in the article “Spirit” and “soul”) [3, p. 3–7].

Separately, the three basic elements of the mental construct can also be viewed through the prism of the works of Helena Petrovna Blavatsky, which gives a fresh look, a kind of current in the study of the psychology of her subject – the soul. Separately, the three basic elements of the mental construct can also be considered through the prism of Helena Blavatsky works giving a fresh perspective, a kind of current in the study of psychology of its subject – the soul.

Now psychology does not fully consider its subject, because this is hindered by the purely materialistic views of modern science, which was also pointed out by Helena Blavatsky. And in many of her works, she pointed out the directions of how to study a person in the fullness of his mental structure: for example, by studying human radiation with such modern methods as the method of gas-discharge visualization, where the radiation of a person will be an indicator of her subtle level, namely the mental one.

Such an approach to the study of concepts, considered by modern psychology through the prism of knowledge introduced by Helena Blavatsky, as indicated above, will make it possible not only to show the great importance of her work for modern science, but also help the science of psychology to get closer to understanding its subject.

The very combination of Eastern and Western approaches will make it possible to consider a person comprehensively, revealing him as a real phenomenon.

After all, there is Knowledge about reality, the living Universe, which can be obtained, and Science, which studies everything that exists, and was created for that knowledge. People identify the concepts of "knowledge" and "science", but they are not the same. Science was created to gain knowledge, and it is a hostage of methodology. Science seeks the conditions of the technique application, the technique reproduction. Therefore, it can not only hide the real nature of the phenomena, but also take away from it. True knowledge does not depend on method. It may not be discovered by a person, but this does not mean that it does not exist. True knowledge can be obtained at once, and in the future the process of "cognition of details" will take place. This is stated in the article by Helena Blavatsky "Knowledge Comes in Visions":

«Theirs is a synthetic method of teaching: the most general outlines are given first, then an insight into the method of working, next the broad principles and notions are brought into view, and lastly begins the revelation of the minuter points» [1].

References:

1. *Blavatsky H. P.* Knowledge comes in visions. URL: <http://www.katinkahesselink.net/blavatsky>. Data zvernennyya: 03.08.21.
2. *Блаватская Е. П.* Напутствие бессмертным. М.: Сфера, 2007. 480 с.
3. *Блаватская Е. П.* Феномен человека. М.: Сфера, 2004. 480 с.
4. *Фромм Э.* Человек для себя. Искусство быть. М.: Биг-Пресс, 2013. 292 с.

*Nina Saliyenko,
teacher of Dnepropetrovsk Music Academy named after M. Hlynka*

H. P. BLAVATSKY'S WORLDVIEW DOCTRINE AND PSYCHOLOGY OF THE XXI CENTURY

The twentieth century is marked by the materialistic worldview triumph. Official science has defined life as the protein bodies existence, and man as a consumer. In its assertion of objectivity, academic psychology has transformed man, that is, a spiritual being, into a corporeal, neuromuscular apparatus. It sought to measure limits, adaptation speed, isolating some mental functions from others and from their life context. Psychology – the science of the soul – imperceptibly transformed into neuropsychology, psychological physiology and, searching for "neurons of consciousness", became a science that proves the soul absence, connecting consciousness with the brain function, that is with the body, with the Ego. The madness of the subordinate Ego mind, amplified by science and modern technology, deepens the global crisis of humanity and inevitably leads to the choice – to develop or perish. This critical point contains the main contradiction of evolution itself – the great opposition: people Unification to their Separation. In this century, evolution shows a clear tendency to accelerate, and its main contradiction to aggravation. From the energy point of view, Cooperation is the energies exchange, a two-way process of giving and receiving. Closely related to the violation of the cooperation law is the consumer ideology – the attitude of brothers, giving nothing in return.

Separation is reviled on two levels:

1. The triumph of enmity, disagreement in society. This is manifested in an increase in hostilities around the world, in the crime and all kinds of violence growth. Denying his higher, spiritual nature, man passes the helm of power to his low self, which manifests itself in fear, greed and thirst for power. Egocentrism, the cult of self-service, is the opposition of oneself to the world, which can manifest itself in various forms – from a sense of the transformation neglect of high ideas into self-affirmation tools.

2. Separation triumphs within man himself, through the separation of his outer and inner worlds. When the imaginary gaze is turned only outwards, the mind is

absorbed by the rapid flow of events. This inevitably leads to loss of self-control, self-analysis of their inner world, increasing emotional dependence on the environment and the habit of living by double standards.

H. P. Blavatsky's work was a manifestation of a new view of the Universe and a man himself. She laid the foundations of a new, holistic cognition methodology in science. According to this methodology, the Cosmos is a single, spiritual, energy informational system, in which one of the main laws is evolution – infinite development, transformation, improvement, where the Higher nature leads the lower in its development. Man, being the most important part of this system, affects the entire Cosmos not so much by his external activities, but by the processes that take place in the inner world, in his inner universe. Denying his higher, spiritual nature, man loses his purpose for understanding, loses purpose in life and becomes a slave to the body. Selfishness – previous slavery to oneself, the habit of putting oneself and one's own first, as opposing of oneself to God – is the source of individual disintegration, one's inner life impoverishment and reality distortion. H. P. Blavatsky, who opened theosophy to the Western world, laid the foundations of the XXI century psychology, helping us to see and overcome the materialism errors causing war, destruction, suffering and begin to build our lives on the eternal cosmic laws. H. P. Blavatsky explains:

"In this respect, the flesh, the body, the human being in its material plan, is the most difficult to tame. The highest adept placed in the new body must fight it and tame it, and he finds this taming very difficult. But this is due to the body automatism; the initial impulse comes from thought. <...> A bad thought must be destroyed before the desire can be suppressed. Desire is the result of disunity, striving to satisfy itself in matter" [3, pp. 432–433].

Considering the tasks set for the Theosophical Society by the Great Teacher and HP Blavatsky, we can pay attention to the arrangement of priorities in them. The work on the one's consciousness state radical change through the art of creating relations between theosophists comes to the fore. "Before a student can be taught, he must know how to behave in relation to the world, sacred science, his teacher and his inner self, – said in a letter quoting an Eastern aphorism, which says: "Ripples on the water surface show only refracted images" – here the Master means that until the students restrain their worldly passions and remain ignorant of the Truth, their unprepared minds will perceive everything in the light of fleshly, not truly spiritual judgment" [3, p. 281].

The scientific explanation of the relationship between ethical laws and the man's ability to know himself and the world around him opens in the works of a genius scientist – encyclopedist, founder of the Institute of Physiology, Academician O. Ukhtomsky, whom some famous modern psychologists consider the founder of XXI century psychology. In his scientific works "Dominant of the Soul", "Intuition of Conscience" and "Honored Interlocutor" O. Ukhtomsky considers man as a dual being, calling the body with its natural needs a twin, behind the external forms of which hides, living, energy field ("inner room"). To catch it, you only need to penetrate into the inner world with your attention to learn to distinguish the voice of

your lower nature (a twin) from the higher – spiritual. The body (a twin) is a bunch of repetitive thought forms and conditioned mental-emotional schemes, reflexes, brought to automatism, endowed with a sense of Ego, which creates the illusion of an absolute separate person from everyone and everything around. The man spiritual nature is hidden in a twin, like a larva in a doll and few can get out of its shackles. According to the scientist's definition, "dominant" is a temporarily dominant center of excitation in the central nervous system, which creates a hidden body readiness for certain activities while inhibiting other reflex acts. Like everything in this ambiguous world, dominants can be both positive and destructive. Selfishness – a destructive dominant – is the identification of oneself with the body, when the satisfaction of personal interests and benefits come to the fore and, obeying one's passions, without noticing it, a person is enslaved by them. With such a worldview, a person loses contact with the spiritual part of his personality, which leads to a feeling of inner frustration and loss of life sense. The body (a twin) plays the role of a screen that separates a person from reality, from other people and makes you see everywhere only your reflections and projections through the habit of condemning, criticizing, offending and complaining. Such blindness, when a person is in the power of his twin, and thus substituting his spiritual nature for it, is called in Christianity the original sin, pride; in Hinduism – Maya, the veil, a mistake, and W. Frankl, a prominent psychologist of our time, called this condition a collective neurosis. Thanks to the philosophical analysis of his experience, W. Frankl concludes: "... Human life is filled not only with the content of deeds, work, creativity, but also his feelings, his interaction with the truth, goodness and beauty of the world, his interactions with other people with unique qualities. To understand another one as a unique one is to love him!" [2, p. 20]. According to O. Ukhtomsky, to eliminate self-closure means to create a higher dominant, which he called the soul dominant or attention to the spirit: "... it is constant vigor, it means listening to what our spirit desires, how it lives, gets sick, rises and grows. Here is the source of these "treasures of knowledge, about which the holy fathers spoke"" [5, p. 93]. Spirituality, according to Ukhtomsky, is a practical activity aimed primarily at transforming oneself, at creating a spiritual world and one's own spiritual organism. The dominant of the soul is strengthened through the statement "dominant on the another's face". According to a genius psychologist, it is necessary to see in another not just something equal to oneself, but to value another above one's own interests. Thus, for the first time, the curse of egoism is overcome, because only as each overcomes self-reliance on himself, a worldview opens up to him. Caring for a person generates trust, friendship, peace and tranquility at the level of the mind, causing similar reciprocal feelings in others.

In his doctrine of dominance, the great psychologist warned that thought, reasoning can lead to triumph or death. W. Frankl wrote: "Ukhtomsky dispelled the delusion in which many people live – the truth, the realness is available to people as a result of understanding and work of the mind. From such a mind, deprived of life, heart, feelings, morality, one step to the madness which borders on technocratic thinking. He explained: "Truth is at the same time a deed, a human action, in

accordance with Nature and the law of Being. In this respect, it is related as an ethical act" [5, p.124]. O. Ukhomsky connected ethical action with conscience intuition. "Conscience is the most important physiological organ, a specific apparatus of cognition-prediction, the apparatus of integral knowledge, which governs us on a daily basis – both in small things and in the big" [6, p. 455]. Conscience and love do not exist without each other. Love is strengthened by a dominant on the another's face and strengthens the central nervous system on one particular aspiration, protects against submission to random impulses, directing to certain achievements.

The Universe and Life are guided by Freedom! "Matter is the carrier of resistance to our desire, from the collision with which the truth is born. <...> Its perseverance, inaction and inertia – are given to us "for the exercise of will"! After facing it, we come to the law" [5, p. 212]. The will exercise is to overcome matter, overcome one's selfishness, patience, suffering, through the elimination of slavery in the self and individualism, self-confidence, transforming the intellect from a body servant to a spirit's instrument. O. Ukhomsky considered not only mental work, but also work and sweat while working over his heart to be a condition of scientific fruitfulness. "Science cannot be fruitful until the inner man's room is cleansed. Truth is revealed to the active spirit, as far as it purifies its heart, and then the mind, that is, the will, heart and mind together" [6, p. 50]. The constant motive of O. Ukhomsky's science "Dominant" is the motive of conscious overcoming and achievement, which he contrasted with the lazy instinctive course of events in human development. Unfortunately, "Neither science, nor art, nor religion eradicate the defects that are like shackles to a man. <...> Even some philosophical societies reflect on higher subjects immediately after they indulge in the most shameful vices. It is necessary to look at the social disease root. Only the inner life improvement will help to increase social manifestations. <...> Yes, in addition to scientific knowledge, in addition to the shortest hobbies brought by art, you need courage to improve your inner life [1, p. 548]. O. Ukhomsky and V. Frankl became, indeed, the prototype of the scientists of the future and, at the same time, an example of the morally pure and full of deep faith and love for God, before whom they carried their knowledge and talents as obedience. It turned out that science became a kind of temple for them, and zealous service to it – as if a prayer service in that temple.

References:

1. Агни-Йога. Надземное. М.: Сфера, 2000. 784 с. Серия «Учение Живой Этики».
2. Виктор Франкл. Воля к смыслу. М.: Альпина нон-фикшн, 2015. 174 с.
3. Блаватская Е. П. Инструкции для учеников Внутренней Группы. Пер. с англ. М.: ИДЛи, 2001. 592 с.
4. Блаватская Е. П. Ключ к Теософии. М., Сфера, 1993. 320 с.
5. Ухтомский А. А. Заслуженный собеседник: Этика. Религия. Рыбинск: Рыбинское подворье, 1997. 567 с.
6. Ухтомский А. А. Интуиция совести: Письма. Записные книжки. Заметки на полях. СПб.: Петерб. писатель, 1996. 525 с.

Lyudmyla Kovtun,

PhD student 3rd year of study

(Specialty 033 Philosophy)

Department of Philosophy and Pedagogy Dnipro University of technology

Scientific supervisor prof. Yu. Shabanova

TRANSLATION OF H. P. BLAVATSKY'S TEXTS IN UKRAINIAN: THE REQUEST OF MODERNITY FOR THE CULTURAL HERITAGE RETURN

In today's world of intercultural communication it is extremely important not only to understand the texts written in the language of world communication – English, but also the ability to qualitatively transfer the content and meaning of the original text into the native language space. During such translation activities, not only the boundaries of cultural experience taken into account by the author of a particular text are expanded, but also the natural development of a particular language vocabulary. Some words acquire new additional meanings and shades, new Ukrainian or reasonably borrowed lexical units appear.

Original texts discussion within the framework of the specialized organizations activities contributes to the formation of a request for a more accurate particular text translation. Indeed, it is the discussion, the difference in interpretations, due to the existence of a wide range of views, that causes the very effect of the "language game" [1], when a combination of words in a certain context can have more than one reading. In such cases the participation of the translator in the interlanguage and intercultural dialogue becomes invaluable.

Helena Blavatsky's works' Ukrainian-language translations formation is a vivid example of such a process. Let's try to trace the stages that necessitated the publication of the researcher's works in Ukrainian.

H. P. Blavatsky was born in Katerynoslav (modern Dnipro) at that time – as part of the Russian Empire. The origin of the researcher, the world political situation at that time and the family way of life did not contribute to mastering the Ukrainian language, but Helena Blavatsky from childhood used several foreign languages, including English, which later became the language of most works.

Thus, speaking about H. P. Blavatsky creative heritage, we can find texts in English and Russian, written directly by the author [2]. Private correspondence with representatives of different countries, and consequently – languages and cultures, their subsequent publication of their own memories, impressions and reflections caused by communication with the researcher, is a material of great value for the translation activities continuation. Such texts may contain quotations and their interpretation at the stage of the conceptual apparatus in the language of translation formation. Helena Blavatsky visited many countries and was extremely open to communication without borders and artificial selection criteria, which allowed to spread the newly created theosophical knowledge to all corners of the world.

However, unfortunately, we will hardly be able to find lifelong memories of the researcher's teachings in the Ukrainian language. Of course, this is not due to lack or absence of communication with the Ukrainian intelligentsia. Historically, the conditions for Ukrainian language existence have not been favorable for such activities for some time. This year we are talking about the thirtieth anniversary of Ukraine's independence proclamation, that's why, we have the first young generations raised in the new statehood, where the Ukrainian language is the only state language and one that forms cultural communication in the country and abroad.

Ukrainian conceptual base, which is taking place, among other things, due to the newly persistent translations without the use of Russian as a mediating language.

Helena Blavatsky's creative heritage, born in Ukraine, should be translated into Ukrainian anew, and not with the help of numerous existing Russian-language translations, which need constant improvement, taking into account the new cultural realities of the world.

During the years of Ukraine's independence, the H. P. Blavatsky and Her Family's Museum Center, located in the former family estate, managed to gain the status of a monument and become a permanent center for communication of the theosophical teaching founder's followers regardless the country, language or culture. Activities dedicated to the researchers bring together the modern world (English) and Ukrainian-speaking interested community, which makes numerous efforts to make the Blavatsky's works understandable and accessible to the younger Ukrainian-speaking generation, the primary need for education and formation of which the author mentioned in her "The Key to Theosophy".

Thus, we observe a request formation for the texts translation into the language of a particular country or culture.

When communicating with English-speaking doctrine followers, we understand the trend that took place during the "The Key to Theosophy" reprint to facilitate the accessibility of the text to contemporaries. Thus, the second English edition, in addition to the actual text of the book, already contained an explanatory dictionary (glossary) of terms borrowed from Greek, Persian, German, Sanskrit, Oriental philosophy or just such words that were first used [3; iv].

The 1995 edition already contains an alphabetical index, in the commentary to which we find: "In this Index H. P. B.'s spelling as found in the text of the Key has been followed throughout. Where necessary, the cspelling that is in general use at the present time for Sanskrit and the other foreign words is indicated in parentheses after the listed word. The student is referred to the Glossary for further valuable material on many of the terms hereunder. Only those terms from the Glossary have been indexed which do not appear in the text of the Key" [3; index]. In this way the goal set by the author in the text and explained in a brief introduction to the book, is realized: "It is not a complete or exhostive text-book of Teosophy, but only a key to unlock the door that leads to the deeper study. To the mentaly lazy or obtuse, Teosophy must remain a riddle; for in the world mental as in the world spiritual each man must progress by his own efforts. The writer cannot do the reader's thinking for him, nor would the latter be any the better off if such vicarious thought were

possible” [3; xi]. With the help of contemporaries’ efforts to spread the doctrine and promote its accessibility, the main text is supplemented by useful links that help to find a quality source of answers to questions that arise when understanding the text read.

For us, as non-speakers of the original text language, it becomes almost obvious the urgent need to create such “The Key to Theosophy” in Ukrainian, which can prepare readers to perceive the next, more thorough texts that reach the depths of our consciousness. It is also safe to say that there is no need to look for the first editions of the book, because newer editions facilitate the task of the contemporary translator, giving the keys to understanding the concepts for more accurate introduction into the language of translation. In the case of Blavatsky’s texts, the editions that were translated during the author’s lifetime became a priority. However, one should definitely not rely on earlier, and closer than the original language, Russian translations.

In the Internet, we find an announcement of the of another H. P. Blavatsky’s work translation: “Blavatsky’s “Secret Doctrine” in a new translation by V. Bazyukin – Blavatskaya Ye. P. Taynaya doktrina: v 2 t. / Per. V. V. Bazyukina. – Del’fis, 2017. This book is a modern and accessible translation of the “Secret Doctrine” by HP Blavatsky, based on the text of the first edition of the book, which was published during the life of the author. This truly powerful work raises the curtain on the secret meanings and mysteries of our lives, as well as the past, present and future of mankind” (*translated from Russian by L. Kovtun*) [4]. Mixed feelings immediately arise: on the one hand, a complete translation is really important, and on the other – the first edition – is it so fundamental? At the same time, we draw attention to the fact that the original source edition is both a lifetime edition and, accordingly, definitely worth of modern Ukrainian-language translators’ attention.

In no case for the purpose of doubting the quality of the translation, but in order to realize the importance of the very fact of successful translation, we offer several statements to create a quality theosophical text translation:

1. When translating, one should not treat such a text as purely artistic, or, conversely, only scientific. Such an approach will significantly reduce the range of meanings in the latter case or give too much freedom when formulating an opinion in a literary text. The translator risks "to lack" new or create a completely different text.

2. Conferences, publications in thematic publications and other ways of modern communication exist in order to better understand the material. A "completely new reading" can be nothing more than a failed translation, a harbinger of a failed dialogue between the author and the future reader, who will be puzzled, but still, having confidence in the translator, will try to reconsider his views. It is better to listen, read and try to formulate your opinion from small text to larger and get instant feedback in a discussion format that will help find out the truth, than to go through the dictionary articles in search of the right word, which you may be the first one to use.

3. Fluency in the original and translation languages does not always guarantee a successful translation without subject of the work knowledge. Just as philosophical

education is not a guarantee of the ability to create a text that will convey all the subtleties of the original source language expressive means. This is especially worth remembering when using machine translation. Numerous attempts by philosophers to artificially create a language in which each word had only one meaning failed each time: either the language died due to grammatical and phonetic inconvenience, or the number of lexical items became impossible to learn. It is the ability of language to adapt to the needs of mankind at a certain stage of its development determines the degree of its viability. Yes, English records new words every day, and only a certain most appropriate percentage remains in use. And only a person is able to give meaning to words, the machine can only calculate the cases of use and find analogies.

According to H. P. Blavatsky's teachings, the inhabitants of the planet should strive to form a World Brotherhood, whose members understand each other. But we all speak different languages, which we must preserve as one of the most important assets of the world culture diversity. Translation and live communication, including through writing, blurs boundaries and makes lifelong learning an indispensable advantage of modern humanity.

References:

1. *Витгенштейн Л.* Логико-философский трактат. *Витгенштейн Л. Философские работы.* Часть I. Москва, 1994.
2. Бібліографія О. П. Блаватської. URL: https://znaimo.com.ua/Блаватська_Олена_Петрівна#link33.
3. *Blavatsky H. P.* The Key to Theosophy, TUP, Pasadena, California, 1995. PP. IV, XI, index.
4. *Подосокорский Н.* «Тайная доктрина» Блаватской в новом переводе В. Базюкина. URL: <https://philologist.livejournal.com/9202339.html>.

ЗМІСТ

Шабанова Юлія

ЗНАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕНИ
ПЕТРІВНИ БЛАВАТСЬКОЇ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ДОБИ 5

Аліванцева Олена

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ НА ШЛЯХУ ПОВЕРНЕННЯ ІМЕНІ ТА СПАДКУ
О. П. БЛАВАТСЬКОЇ ДО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО, НАУКОВО-
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО КОНТЕКСТУ, НА ШЛЯХУ СТВОРЕННЯ
МУЗЕЙНОГО ЦЕНТРУ О. П. БЛАВАТСЬКОЇ ТА ЇЇ РОДИНИ. РІК 1991:
ПЕРШИЙ КРОК 9

Бішефф Моріс

ЧОТИРИ ЗОЛОТІ ЛАНКИ: ВКАЗІВКИ НА МУДРІСТЬ І СПІВЧУТТЯ
У ПОДОЛАННІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ 13

Осипов Анатолій

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ТА СИНІНТЕЗ НАУКИ І ФІЛОСОФІЇ
У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ О. П. БЛАВАТСЬКОЇ..... 18

Ніжанковський Сергій

ТЕОСОФІЯ І НАУКА В ПАРАДИГМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА ... 22

Суріна Ганна

ТЕОСОФІЯ О. П. БЛАВАТСЬКОЇ З ПОЗИЦІЙ ТЕОРІЇ
СПІРАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ 25

Годенко-Наконечна Олена

ГРАФІЧНА ЗМІІНА СИМВОЛІКА ТРИПІЛЬСЬКОЇ ПРОТОЦИВІЛІЗАЦІЇ
ЯК ПРИКЛАД ВТІЛЕННЯ КОСМОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ..... 29

Тимофєєв Олександр

ГЕРМЕТИЗМ, КНИГА БУТТЯ І ТЕОРІЯ ДАРВІНА В СОТЕРІОЛОГІЧНІЙ
СИСТЕМІ «ПОДВІЙНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ» О. П. БЛАВАТСЬКОЇ 33

Бак Вікторія

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ЗМІСТУ «ТАЄМНОЇ ДОКТРИНИ»
ОЛЕНИ ПЕТРІВНИ БЛАВАТСЬКОЇ В ВИКЛАДАННІ СУЧАСНИХ
ШКІЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛУ 36

Моргунова Аліна

ЗНАЧЕННЯ ЗАКЛАДЕНИХ О. П. БЛАВАТСЬКОЮ ДУХОВНО-
ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ДЛЯ СУЧАСНОГО СВІТОСПРІЙНЯТТЯ..... 40

Родіна Юлія ЗНАЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ, ПРИВНЕСЕНИХ У ПРАЦЯХ ОЛЕНИ БЛАВАТСЬКОЇ, ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	44
Салієнко Ніна СВІТОГЛЯДНА ДОКТРИНА О.П.БЛАВАТСЬКОЇ ТА ПСИХОЛОГІЯ XXI СТОЛІТТЯ	46
Ковтун Людмила ПЕРЕКЛАД ТЕКСТІВ О. П. БЛАВАТСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЮ: ЗАПИТ СУЧАСНОСТІ НА ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	50

Shabanova Yuliya THE IMPORTANCE OF HELENA BLAVATSKY SPIRITUAL HERITAGE AND ACTIVITY FOR THE MODERN ERA	54
Alivantseva Olena THIRTY YEARS ON THE WAY TO RETURN HP BLAVATSKY'S NAME AND HERITAGE TO THE UKRAINIAN SOCIAL, SCIENTIFIC AND CULTUROLOGICAL CONTEXT, ON THE WAY OF "H. P. BLAVATSKY AND HER FAMILY MUSEUM CENTER" CREATION YEAR 1991: THE FIRST STEP	58
Bisheff Maurice THE FOUR GOLDEN LINKS: THE POINTERS TO WISDOM AN COMPASSION IN THE AMERIORATION OF MODERN SOCIAL PROBLEM.....	62
Osypov Anatoliy PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY AND SYNTHESIS OF SCIENCE AND PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF H. P. BLAVATSKY'S IDEAS	67
Nizhankovsky Sergiy THEOSOPHY AND SCIENCE IN THE SUSTAINABLE HUMAN DEVELOPMENT PARADIGM.....	71
Surina Anna H. P. BLAVATSKY'S THEOSOPHY FROM THE PERSPECTIVE OF THE SPIRAL DYNAMICS THEORY.....	74
Hodenko-Nakonechna Olena THE TRIPOL PROTOCIVILIZATION GRAPHIC SNAKE SYMBOLISM AS AN EXAMPLE OF THE COSMOLOGICAL IDEAS IMPLEMENTATION	77

Tymofeev Olexander

HERMETISM, THE BOOK OF GENESIS AND DARWIN'S THEORY IN THE
H. P. BLAVATSKY SOTERIOLOGICAL "DOUBLE EVOLUTION" SYSTEM .. 81

Bak Victoria

THE USE OF THE METHODOLOGY AND CONTENT OF HELENA
BLAVATSKY'S "SECRET DOCTRINE" IN THE TEACHING OF MODERN
NATURAL SCIENCE SCHOOL SUBJECTS 84

Morgunova Alina

THE IMPORTANCE OF THE SPIRITUAL AND VALUE GUIDELINES
ESTABLISHED BY HP BLAVATSKY FOR MODERN WORLDVIEW..... 88

Rodina Julia

THE SIGNIFICANCE OF THE INFORMATION BROUGHT IN HELENA
BLAVATSKY WORKS FOR THE MODERN PSYCHOLOGY STUDIES..... 92

Saliyenko Nina

H. P. BLAVATSKY'S WORLDVIEW DOCTRINE AND PSYCHOLOGY
OF THE XXI CENTURY 94

Kovtun Lyudmyla

TRANSLATION OF H. P. BLAVATSKY'S TEXTS IN UKRAINIAN: THE
REQUEST OF MODERNITY FOR THE CULTURAL HERITAGE RETURN 98

Підписано до друку 15.12.2021.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 6,05. Наклад 50 прим. Замовлення № 323.

Видавництво та друкарня ПП «Ліра ЛТД».

вул. Наукова, 5, м. Дніпро, 49107.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготовлювачів

та розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 6042 від 26.02.2018.

dnipro.lira@gmail.com | +38 (067) 561-57-05 | lira.dp.ua